

Murakami Haruki: Kezdő házasként (próza) 3
Michael Ondaatje versei 6
Sam Shepard: Derült égből (próza) 10

Kelényi Béla: Egy szék (vers) 19
Pethő Tibor: Emil (próza) 20
Györe Balázs versei 35
Benyó Tamás: Hívatlanul a Paradicsomban (próza) 38
Géczi János versei 45
László Zsolt: Tünékeny tenger (próza) 49
Bödecs László: Velem van (vers) 51
Gerzsenyi Gabriella: Két láb boldogság (próza) 52

Zsoldos Emese: „S ki az a Poszugyin?...” (Textuális reprezentációk hálózata és az önéletrajzi tér elbeszélésének lehetőségei Závada Pál *Apfelbaum: Nagyvárad, Berlin* című szövegében) 54
Pop Lara: Verebecskék, verebecskék (Visky András: *Kitelepítés*) 71
Kakuk Tamás: Élet a lassú lugasban (Győri László: *Aki ha voltam. Egybegyűjtött versek*) 75
Hocza-Szabó Marcell: A vétkezés szabadsága (Bödecs László: *Kánaánhoz közelebb*) 78

Fiorella Malchiodi Albedi: A dátum (próza) 85
Ilarie Voronca: Ulysses (versek) 88
André Ferenc: Valami noktürn (vers) 93

A borítón és a lapzárókon Fülöp Péter fotói

E számunk szerzői:

André Ferenc költő, fordító (Kolozsvár), Albedi, Fiorella Malchiodi író (Róma), Balázs Imre József, költő, fordító (Kolozsvár), Benyó Tamás író (Bp.), Bödecs László költő (Bp.), Gerzsenyi Gabriella író (Szigetmonostor), Gécz János költő, író (Balatonalmádi), Györe Balázs költő, író (Bp.), Hocza-Szabó Marcell kritikus (Debrecen), Kakuk Tamás költő, író (Tatabánya), Kelényi Béla költő, tibetológus (Bp.), László Zsolt író (Székesfehérvár), Murakami Haruki japán író (Ōiso), Ondaatje, Michael író, költő (Kanada), Pethő Tibor író, újságíró (Bp.), Pop Lara kritikus (Bp.), Shepard, Sam amerikai író, rendező és színész (1943–2017), Sokcsevits Judit fordító (Balassagyarmat), Szilágyi Mihály műfordító (Bp.), Voronca, Ilarie román költő (1903–1946), Zsoldos Emese irodalomtörténész (Bp.)

Úgy hívtuk a helyet: a Gerezd. Jobb nevet nem tudtam kitalálni. Szabályos alakja volt, mintha megrajzolták volna. Ott éltünk kettecskén. Ez még 1973-ban vagy '74-ben volt.

Amikor azt mondom, a Gerezd, ne valami deltaformára gondolj. A mi telkünk sokkal keskenyebb volt, inkább ékhez hasonló. Képzeld el, mondjuk, egy méretes pizzát. Vágd

Murakami Haruki 3

KEZDŐ HÁZASKÉNT

fel tizenkét egyforma részre az óralap beosztásához hasonlóan. Nyilván tizenkét egyforma szeletet kapsz, és mindegyiknek harminc fokos a csúcsszőge. Tedd tányérra az egyiket, és miközben kólát kortyolsz mellé, nézd meg alaposan. Hogy mennyire hegyes a csúcánál ez a keskeny pizzaszélet? Pont annyira, mint a Gerezd, amelyről beszélek.

Oké, de hogy jött létre egy ilyen furcsa formájú földdarab? Merülhet fel a kérdés benned. Vagy nem. Akárhogy is, mindegy nekem, mert a válasz nem ismerem. Megkérdeztem néhány szomszédunkat, de csak annyit tudtam meg, hogy már réges-rég ilyen, mint most is, és még sokáig változatlan maradhat az alakja. Az itteniek nemhogy beszélni, gondolkodni sem akarnak róla. Olyan nekik, mint egy kinövés a fül mögött. Nem téma. Valószínűleg a furcsa alakja miatt.

A Gerezd mindkét oldalán sín pár húzódik. Az egyikén állami, a másikon magánvasút közlekedik. Egy ideig párhuzamosan futnak a sín párok, aztán az ék csúcánál, mintha hirtelen széthajlították volna őket, elágaznak. Az egyik észak, a másik dél felé. Nem akármilyen látvány. Ahányszor tanúja voltam, ahogy két dübörgő szerelvény útja elválik, úgy éreztem, egy torpedórombolón állok, mely bőszen hasítja az óceán hullámain.

Ami az élıhetőséget illeti, a Gerezd pocskék hely volt. Főleg a nyilvánvaló zajossága miatt. De hát mire számítottál? Hogy ne lett volna fülsértő két vasútvonal szorításában élni? Kinyitod a bejárati ajtót, és elcsattog egy vonat; kinyitod hátul egy ablakot, és egy másik vonat zakatol el az orrod előtt. Nem túlzok: annyira közel, hogy bele tudtál nézni az utasok szemébe, és biccenteni nekik üdvözlésül. Most, hogy belegondolok: nem semmi.

Azt hihetné, hogy miután elment az utolsó éjszakai vonat, beállt a nyugalom. Én is így gondoltam, mielőtt odaköltöztünk. Az volt a baj, hogy nem létezett olyan, hogy utolsó vonat. Az utolsó személy jóval éjfél után ment el, majd egymást érték az éjszakai teherszállítók. És ahogy elfogytak, már indultak is a másnapi személyvonatok. Így ment ez mindennap, vég nélkül.

És most az őrületségről:

Egyetlen okból választottuk ezt a lakóhelyet: piszok olcsó volt. Háromszobás családi ház fürdőszobával, még egy kis kerttel is. Egy garzon bérleti díjáért ki lehetett venni. Mivel különálló ház volt, magunkkal 4 vihattuk a cicánkat is. Olyan volt, mintha egyenesen nekünk találták volna ki. Nemrég esküdtünk, és nem túlzás, ha azt állítom, hogy simán bekerülhettünk volna a Guinness-rekordok könyvébe „a világ legcsóróbb friss házasai” közé. A vasútállomás mellett, egy ingatlanügynökség ablakában láttuk meg a hirdetést. A bérleti díjat és a szobák elrendezését illetően mázlink volt. Sőt, nagy mázlink.

– Olcsó. Valóban az – mondta a kopasz ügynök. – De figyelmeztetem önöket: nagyon zajos. Ha ez nem gond, tényleg szerencsés fogás.

– Megmutatná nekünk? – kérdeztem.

– Persze. De nem néznék inkább meg kettesben? Ahányszor odamegyek, megfájdul a fejem.

Átadta a kulcsokat, és felvázolt egy térképet. Micsoda lezser ügynök!

A térképen nem volt messze az állomástól a Gerezd, de odagyalogolni egy örökkévalóságig tartott. Hogy a tompa végéhez jussunk, meg kellett kerülnünk a vasúti síneket, átkelni egy felüljárón, és keresztülmenni egy szeméttel borított dombon. Sehol egy bolt a közelben. Teljesen lepukkant környék.

A Gerezd csúcsa felől bementünk a házba, és egy órányit ott időztünk. Egyik vonat a másik után húzott el mellettünk. Ha expressz jött, remegtek az ablakok. Nem értettünk egymás szavát. Meg kellett várnunk, míg elhalad a szerelvény, hogy folytatni tudjuk, amiről beszéltünk. Aztán az újabb vonat ismét megszakította a társalgásunkat. Vontatott, akadozó párbeszéd Jean-Luc Godard¹ módra.

A zajt leszámítva a ház nem volt olyan rossz. Az épület régimódi volt és néhol komolyabb javításra szorult, de előnyére szolgált, hogy volt hálófülkéje, sőt egy kis terasza is. Barátságos összbnyomást keltett. Az ablakon betűző tavaszi nap kis négyzeteket rajzolt a szőnyegre. Nagyon hasonlított arra a házra, ahol kiskoromban laktam.

– Vegyük ki – mondtam. – Tudom, hogy zajos, de hozzá fogunk szokni.

– Ha így gondolod, részemről oké – mondta a feleségem.

– Olyan családiásan ülünk itt. Mint akik házasok.

– Mert hiszen azok vagyunk.

– Igen, tény és való.

Visszamentünk az ingatlanügynökségre, és megmondtuk a kopasz ügynöknek, hogy kivesszük a házat.

– Nem túl zajos? – kérdezte.

– Zajosnak zajos, de majd hozzászokunk – feleltem.

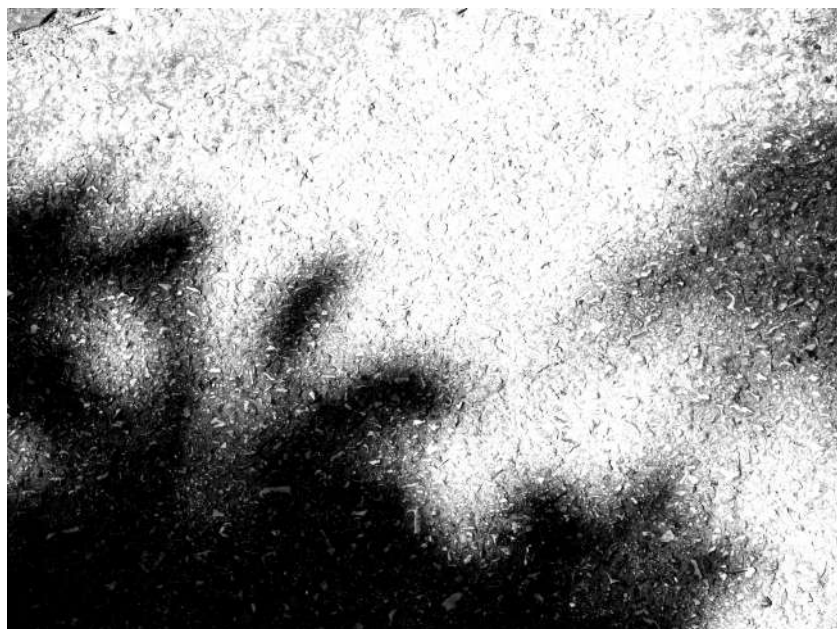
Az ügynök levette a szemüvegét, megtörölte egy papírzsebkendővel,
ivott egy kortyot a teájából, visszatette a szemüvegét, rám nézett és így szólt:
– Persze, maguk még fiatalok.
– Úgy bizony – mondtam.
És kitöltöttük a bérleti szerződés rovatait.

5

Szilágyi Mihály fordítása

Murakami Haruki (sz. Kiotó, 1949) japán író és műfordító. Több japán kitüntetés mellett, a nemzetközi Franz Kafka- és a Jeruzsálem-díj birtokosa. Számos elbeszélése és regénye olvasható magyarul. Évek óta a Nobel-díj egyik várományosaként tartják számon.

¹ Jean-Luc Godard (1930–2022) francia-svájci filmrendező, forgatókönyvíró. A francia új hullám legendás alakja. *Introduction à une véritable histoire du cinéma* c. művének első kötete 1980-ban jelent meg (Editions Albatros, Paris). Magyar nyelven: *Bevezetés egy (valódi) filmtörténetbe, I.* utazás: A remény birtokában / Francia Új Hullám Kiadó, 2018; ford. Magyar Andrea.

ÉJSZAKAI FILMEK SKYLERREL

Egy hete mióta hazajött
éjszakai filmeket néz
egyesre osztályzott pocsek filmeket
aztán a sötét házon át ágyához botorkál
délben kel és az autón dolgozik
melyet hazahozott megjavítani

21 éves és ideges
mióta megjött a Vancouver-szigeti
faúsztatóktól akik rovarirtóval ölték a rákokat
2 perc haláltusa ívbe merevedve
aztán adj nekik a vízszugárral

Tegnap leültem vele megnézni egy kalandfilmet
melyet háromszor láttam ifjúkoromban
s amely kétségkívül hatott rám erkölcsileg
Forró kávé, banán és sajt
és 11:30-kor készen állunk az élményekre

Sky minden reklámszünetben
a gitár húrjaiba csap Fejét lehajtva
hangosan és hevesen gyakorol az éjszakában
mikor folytatódik a film, hirtelen abbahagyja
Ez Sky kedvenc napszakja Általában egyedül tölti
összeüt egy óriási adag valamit a serpenyőben
és bibliaként forgatja a Haladó gitáros lapjait
Film közben beszélgetünk
a reklámszünetekben magunkba zárkozunk
vagy újabb kávéfőzünk Vagy kilökjük
a szúnyoghálós ajtót és a fák alá vizelünk

Nevetünk az 1920-as évek hőseinek dilemmáin
célzásain és a vágásokon melyek a bíráknak hódoltak
akik egy csókjelenet láttán
legalább 10 centire felvonták szemöldöküket
Egyedül a cselszövő
bajkeverését értékeljük

És 1:30-kor valahogy
mégis meghatódunk
amikor a nőtelen és hazátlan főhős
a naplementébe lovagol tanulságaival

Vége a tökéletes világnak Banánhéjak
narancshéjak hamutálcák gitárkönyvek
Éjjel 2:00 Átbotorkálunk
a ház feketén kongó szobáiba

Teljesen éberem fekszem az ágyban A sötét
egy kutya hortyogásának ütemére lélegzik
A film egy bluesgitár kígyózó hangjára
újra lepereg
Skyler a cselszövő aztán a hős
Néhány nap múlva elutazik
Montreálba vagy tovább az atlanti partvidékre
Ifjúkorom filmjeiben a hősök
ügyes kardozásaik és erkölcsi győzelmeik után
úgy távoznak hogy életük hátralévő részében
abszolút semmi dolguk

8 ELRAGADÓ

Miss Angela Dickinson
hosszú combú mint egy táncosnő
ő indította el a '80-as évek
simára borotvált lábak divatját
azt szajkózza
túl magas vagyok hozzád Billy¹
de sétálunk egy kicsit
veszünk egy üveggel és itt áll
a combjait mutogatja nekem
ide süss Billy ide süss
a lepedő szélére kuporodik
a térdét paskolja
terpeszben hátradől
és lepkeszárnyként csukja rám
borotvált lábait

¹ Billy, a Kölyök alias Henry McCarty (1859–1881) hírhedt vadnyugati törvénytörő. Élettörténetét
többen, sokféle műfajban feldolgozták.

KÉPESLAP HELYETT

9

Egy órával a vihar után a Nyírfa-tavon
borong a sziget. Kőszirt. Még hulló levelek.
Ekkor, a villámlás utáni órában
tesszük vízre a kenukat.
A víz csöndje
tisztább a szikla csöndjénél.
Egy evező megérinti önmagát.
Alvadt higanyon síklunk,
húzáskor érezni erejét,
a lapát sötét vízbe merül.

Most minden köznapi szó jól megválasztott,
úgy jut el orrtól farig, mintha
hátradőlve továbbadnánk egy kulacsot.
Visszhangok jönnek, a víz válaszrezdülései.
Egyértelmű tájon járunk,
önmagukkal azonos dolgok között.

Körülevezni a szigetet, az meglátni
a fák közül kiröppenő gém
kékes hamuszínét.
Így beszélgetésünk nem több
a barátság félszavainál,
régí dal, melyre anélkül fakadunk,
hogyan tudnánk a teljes szövegét.

Már nem a táj köt le minket.
Nélkülünk, a víz és a fák
vihar utáni aléltsága nélkül
sose mutatna túl önmagán.

Szilágyi Mihály fordításai

Amikor a visszament a 33-as szobához, bentről zúgást hallott, és az árkádra nyíló ajtó ki volt támasztva a takarító kézikocsijával. Belépett, de a nő nem vette a fáradságot, hogy kikapcsolja a porszívót.

10 Sam Shepard

DERÜLT ÉGBŐL

- Nem látta a feleségem?
- kérdezte tőle.
- Mit mond?
- A feleségem keresem. Nem látta, mikor bejött takarítani? Szőke hajú...
- Nem, biztosan nem.

Üres volt a szoba. Azért vagyok itt. Ha foglalt lett volna, be se jövök.

– Oké, de elmenni se látta?

– Egy árva lelket se láttam. De ki tette tönkre ezt a tükröt?

– Fogalmam sincs – mondta, és miközben elment a nő mellett, futó pillantást vetett a falitükör közepén húzódó cakkos törésvonalra.

– Márpedig valakinek ki kell fizetni a kárt, ugye. Tegnap még ép volt.

Én minden nap pontban ugyanakkor jövök, és biztos, hogy tegnap nem így nézett ki. Sokan nem tudják, de nálunk ez is leltárba van véve.

A férfi bement a fürdőszobába, és félrehúzta a zuhanyzó függönyét. Benézett a mosdópult alá. A felesége fogkeféje, fésűje, körömrészelője pontosan ott volt, ahol hagyta őket. Elsurrant a takarítónő mellett, és kiment megnézni a kocsit. Talán ott ül benne, és őrá vár.

– Üres volt a szoba, mikor bejöttem – ismételte meg a nő. – Foglalt szobába soha nem megyek be.

A férfinak elszorult a szíve. Nyoma sem volt a nevének. Fel-alá járkált a koci mögött, és a homlokát ütögette, hátha ettől világosabban tud gondolkodni. Talán csak elment sétálni. Egy kis friss levegőt szívni. Nem biztos, hogy dühből távozott. Összekülönböztek valamin, de nem tudta felidézni, mi hangzott el; nem emlékezett a lényegére. Félig-meddig öntudatlanul a játszótér felé vette az irányt, aztán megállt, és egy ideig a medencét nézte. A víz látványa zavarba hozta. Zöldes árnyalatú volt, akár egy tengerszem. Zúgott a feje, és lánykacajt vélt hallani, majd egy csobbanást, de senki nem volt a medencében. Visszafordult, és a szoba irányába bandukolt, majd megállt a kocsija mellett. A szobabelsőt, a hosszú tükör előtt tüsténkedő takarítónőt nézte. A csorba üvegről visszaverődő napsugár a nő ide-oda mozgásától idegesítően a szemébe villogott. Olyan volt, mintha kigúnyolná, semmibe venné válságos helyzetét. A szél felkapott egy műanyagpoharat, és végig-görgette a parkolón. Ismét csobbanást hallott, és visszafordult a medence felé. Egy karcsú, fekete hajú lány bukkant föl, és kirázta a vizet a füléből. Indián metszésű arca volt, de élénkzöld szeme, és egyenesen őrá mosolygott. Semmi kétség, nyilvánvalóan őt nézte. Úgy tűnt, fogalma sincs, hogy akit

lát, egyfajta szükséghelyzetben van. A férfi elfordult tőle, és visszament a szobába.

– Megtenné, hogy most elmegy? – kérdezte a takarítónőtől, aki rendületlenül folytatta munkáját. – Muszáj telefonálnom.

– Már csak egy pillanat. Lecserélem a törülközőket, és kész is 11
vagyok.

– Hagyja. Inkább távozzon. Kérem.

– Piszkos törülközőket akar?

– Nem érdekelnek a törülközők. Nem találok a feleségem, és telefonálnom kell.

– De csak egy pillanat.

– Induljon már! Most rögtön.

– Jól van, jól van. Piszkosak a törülközők, de megyek.

A férfi felmarkolta a telefont, miközben a nő egyik kezével az ágyneműket fogva, a másikkal a porszívót húzva elindult kifelé.

– Valakinek fizetni kell ezért a tükörért, tudja. Tegnap nem ilyen volt! – morogta, mielőtt becsapta az ajtót maga mögött.

A férfi leült, és a telefontal a térdén megpróbálta felidézni az összezördülést. A hozzá vezető szavakat. Valamiről csak szólt? Eltűnődött, hogy a rendőrséget hívja-e, vagy a legközelebbi kórházban érdeklődjön. Talán túl korán van még ehhez. Alig egy órája, hogy itt hagyta a nejét. De min vitatkoztak? És minek úgy rettegni? Csak a szokásos apró nézeteltérésük egyike volt. Semmi egetverő.

Letette a készüléket, és kiment, vissza a kocsijához. A takarítónő a folyosóvégi jégkockalárával foglalatostkodott, és ahogy meglátta őt, újrakezdte:

– Ugye nem utazik el rögtön? Jobb, ha tudja, megvan a rendszáma nálunk. Bármikor utolérhetjük.

Miután beindította a motort, és kifarolt a kopott jelű 33-as parkolóhelyről, a visszapillantótükörben meglátta a fekete hajú lányt. Vizes nyomokat hagyva lépdelt, és ismét felé mosolygott. Ezúttal integetett is, magasra emelve hosszú, vékony karját, mintha hatalmas távolság volna kettejük között.

Lassan megkerülte a motelt, és benézett a szolgáltatóhelyiségbe. Az egyik mosógép kattogott és forró pamutillatot lehelt. A játékgépeken sárga öntapadó cédulán ez állt kézírással: „Vizes kézzel ne játssz, áramütés érhet!” Képzetele egyik vad zugolyában azt remélte, hogy a feliratok a feleségétől származnak.

Felkereste az irodát, aztán benézett az étkezőbe is. Épp egy farmercsalád várakozott a kasszánál, hogy kifizesse a reggelijét. A férfi körbeadta a számlát, hogy ellenőrizzék, ki kért extra szalonnacsíkot, süteményt. Eközben fogpiszkálót szopogattak, és apró után kotorásztak a zsebükben.

Kihajtott az országútra, elment a fagyizó mellett, és sorban begurult keresztutcákba. A házak poros udvarán a fiúk játékukban gyakorolták a lasszóvetést. Csahos házörzök rohanták meg a kocsit, miközben ő a nyakát nyújtogatva nézelődött, hátha meglátja a nejét. Aki már máskor is megtette, 12 hogy bejelentés nélkül eltűnt. Egyszer egy fánksütő előtt talált rá, a járda szélén ült, és meredten nézte az aszfaltot. Azt mondta, az elszakadt nyaklánc gyöngyeit keresi. Akkoriban nem civakodtak. Vagy legalábbis nem voltak rosszban, úgy emlékezett. Csupán a fejébe vette, hogy elkóborol.

Átment a vasúti síneken, és körbejárta a gabonasilókat, ahol sorban álltak a teherautók, hogy leadják a rakományukat. Némelyik sofőr odainteggetett neki, de ő nem viszonzta. Nem tudott rájönni, miért integet neki mindenki ebben a városban. Egyetlen lelket sem ismert.

Végigment a búza- és árpacezőkhöz kigyózó kövesúton, hátha ott találja. Elképzelte, ahogy a neje, mint Wyath rózsaszín ruhás lányalakja¹, világgá mentében megpihen. De nem látott egyebet, mint zöld és sárga láthatárig érő mozaikját, és fölötte felhők vészjósoló fekete tömegét; olyan feketét, hogy azt hitte, füsthenger gördül feléje. Megállt az autóval, és ámulatlan nézte, ahogy a feketeség emelkedőben forgó oszlopokra szakadozik, és észak felé kezd vonulni. A legsötétebb oszlop kellős közepén egy szürke gömb pörgött, melyből hosszú szájak nyúltak ki. A fekete háttérről leválva egyre nőtt és gyorsult, fehér nyúlványai mind hosszabbak lettek, s végül a prérin átlebegő óriáspolipnak látszott. A semmiből hirtelen szél támadt, rohamai vadul rázták az autót. Ördögszekérként kitépett szögesdrótos kerítéskarók görögtek keresztül az úton. A hőmérséklet úgy lecsökkent, hogy azt hitte megkergült a légkondíja. Aztán eleredt a jégeső. Kezdetben halk kopogással az autó bal oldalán és a motorháztetőn, bepetyyezve a szélvédőt. Elsőre nem ismerte fel a hangot. Fáról érkező madárpottyantásra emlékeztette. Ám aztán pergővé vált, és begorombult. A semmiből hatalmas, teniszlabda méretű jégdarabok csapódtak neki mindenfelől. Leállította a motort, és a kormányt markolva előrehajolt. Az útból semmit nem látott. A kocsi orráig se nagyon. Miközben kitartóan verte a jég, pánikszerűen feltekerte az ablakot, és balgamód a volánba kapaszkodott, mintha az valahogy meg tudná menteni. A kocsi tehetetlenül, hurrikán szélére került bárkaként dülöngélt. Halványan látta a gabonaszállító lámpáit, akik fénykürttel jelezték helyzetüket egymásnak. Bekapcsolta a vészvillogóit, de csak pislá derengés látszott belőlük a kavargó sötétben. A hátsó ablak egyszeriben pókhálósra robbant, mire ő lekuporodva a műszerfal alatt keresett menedéket. A fenéklemezen áthallatszott a vihar bőszerű süvöltése, és beteges szorongást érzett, hogy közel a vég. Hogy neki és a nejének így lesz vége. Nem napsütésben a közeli hegy gránittömbjeivel szemben, képeslapokat vásárolva és hűsítőt kortyolva. Kibékülés és megújulás nélkül, teljesen elveszve, egymástól külön, és egy természeti csapástól holtan.

Amilyen gyorsan kitört, olyan gyorsan meg is szűnt a jégvihar. Ismét forrón és hét ágra süttött a nap. Nyoma se volt az égen annak, ami az imént történt. A gabonaszállítók eltűntek, csupán némi jégkása maradt a keréknyomokban. A távolból mezei pacsirta hallatszott, mintegy engedélyt kérőn, hogy tovább élhessen. Kupacokban állt a jég a fák és a kerítések 13 tövében. Vajon mi végre zajlott ez az égiháború?

Azzal a biztos tudattal tért vissza a 33-as szobába, hogy nem fogja ott találni a nejét. Nem ül majd az ágy szélén retiküllel az ölében, és a száját rágva. Nem pattan fel és ugrik a nyakába, mikor belép hozzá az ajtón. Jól gondolta, és első dolga volt felhívni a legközelebbi kórházat. Nem tudtak róla. A legutóbbi halottjaik mindegyike indián volt. Felhívta a helyi rendőrőrsöt, ahol azt mondták neki, hogy a seriff házon kívül van, de ő menjen be, és töltsse ki a bejelentőt a neje eltűnéséről. Még mindig túl korainak érezte ezt. Nem volt képes a szó tágabb értelmében „eltűntnek” nyilvánítani. Olyannak, aki már sosem kerül elő. Megadta a szeme, a haja színét, a magasságát, a súlyát, a korát – ezek a száraz adatok úgy elidegenítették, hogy már az arcát is nehezen idézte fel. „Kiadunk rá egy körözést, de előbb tényleg be kell jönnie kitölteni a kérdőívet.”

Felhívta a neje anyját Wisconsinban, de annyira gyöngének és távolinak hallotta a hangját, hogy jobbnak látta, ha azzal magyarázza a váratlan eltűnést, hogy félreértették, hová beszéltek meg a találkozójukat.

- Csak gondoltam, esetleg odatelefonált.
- Nem, nem szólt ide.
- Előbb-utóbb úgyis jelentkezik. Ott milyen az idő?
- Hidegfront jött.
- A nyár közepe van.
- Hát errefelé nem – mondta olyan belenyugvással, hogy szívszorító volt hallani.
- Itt jégverés volt. Egészen furcsa.
- Jégverés?
- Az. A derült égből. Sose láttam még ilyet.
- Itt ritkaságszámba megy.
- Akkor majd hívom, amint felbukkan.
- Biztos csak egy hosszabb sétára ment. Ahogy már nem egyszer.
- Épp ezért ne aggódjon. Biztosan előkerül.

Rossz érzéssel bontotta a vonalat, nem tudva, hogy az anyósa csak el-tartotta a fülétől a kagylót, vagy már majdnem le is tette. Ült az ágy szélén, és a készülékre meredt. Felállt, és a fürdőszoba felé indult, de megtorpant a repedt tükör és önmaga kettéosztott látványa előtt. Nagyon feldühödhetett

a neje. Vajon mivel hasította meg az üveget? Hamutartót vágott hozzá? A kis öklével csapott bele? Bement a fürdőszobába, levette a cipőjét meg a zokniját, felhajtotta a nadrágja szárát, és belépett a kádba, majd megnyitotta a hidegcsapot. Nézte, hogyan zubog a víz a lábfejeére. Nyakát és hátát a
14 felesége komor testtartására emlékeztető pózba eresztette: kissé előregörbődő hát, ernyedten lógó karok. Ilyen csüggetegnek látta. De miért volt ilyen? Mi okozhatta? Húzta lefelé a nehézkedés, tekintete egyre mélyebbre hatolt lába erezetébe. Hosszú évek szomorúságának kínját érezte. Miféle szomorúságét? Mind lejjebb merült a feleségébe, mígnem úgy érezte teljesen átváltozott őbelé. Most, a hiányában, közelebb állt hozzá, mint együttlétükben valaha is. Most először tudott meg róla valamit. Még a légzése is az ő ritmusát vette fel. Annyira befelé figyelt, hogy már nem látta a lábát a kád zománcán. A víz csobogása tompa, távoli lett, és feje súlyától lassan a mellkasára billent az álla. Fullasztóan rázárult ez a pozitúra. Úgy elakadt a lélegzete, mint egy hideg vízbe dobott gyereknek. Hirtelen megragadta és letépte a műanyag kádfüggönnyt, berohant a szobába, és rávetette magát a kétszemélyes ágyra. Arca az indiánokat és ekhós szekereiket ábrázoló takaróba mélyedt, és bár ijesztőnek találta a torkából feltörő zokogást, képtelen volt abbahagyni. Kontrollálhatatlan volt, az egész teste részt vett benne.

Időbe telt, amíg magához tért. Csak feküdt ott, arcát az ablak felé fordítva. A fürdőszobából a még folyó víz csobogását, kintről az öntözőfejek pöcögését hallotta. Hideg lábát lassan az ajtó felé fordította. Felállt, de a nadrágszárát feltűrve hagyta. Meztláb átment a parkolón egy szórófej felé, amely szűk félköröket spriccelt a medence melletti fű egy darabkájára. A permeten röpke szivárvány jelent meg a napfényben. Egyenesen a vízsugarba lépett, és hagyta, hogy elérje a nyakát. Tudva, hogy megrándul tőle, várta a következő fröccsenést. Csak állt ott tehetetlenül. Közvetlenül a háta mögött megszólalt egy hang. Először azt hitte, hogy a sajátja.

– Én is csináltam ezt kiskoromban – hallotta, megfordult, és a zöld szemeket látta a jellegzetes arcban.

– Ismerlek én téged szerinted? – szólalt meg, de fiúcska vékonyságú hang jött belőle.

– Nem tudom – mondta és kuncogott. – Szerinted?

– De akkor miért integettél nekem az imént?

– Csak megláttalak és odaintettem. Ez minden. Integetni csak lehet, vagy nem?

A locsoló most mindkettőjüket csapkodta, és a lány nevetett, ahogy látta őt összerándulni.

– Mit csinálsz itt?

– Nyaralok. Csak egy kis nyaralás.

– Úgy értem, miért állsz itt a locsolónál egyedül, felhajtott nadrágban?

– Ja, épp elvesztettem a feleségem – mondta, és hirtelen mozdulattal lerázta a vizet a hajjáról.

A lány úgy nevetett, hogy előrehajolva a térdét csapkodta közben. Aztán felkapta tekintetét, és a férfire nézett. Látva annak arckifejezését, felegyenesedett, és a kézfejjével letörölte a mosolya maradékát. 15

– Bocs – mondta.

– Mit bocs?

– Hogy nevettem. Csak olyan mókásnak tűnt, amit a feleségedről mondtál, és amit utána a fejeddel csináltál.

– Mi volt az?

– Hát ez a mozdulat – mondta a férfi fejrántását utánozva.

– Ja, hogy az.

– És mert úgy nézett ki, mintha... Nem is tudom. Mindenesetre, bocs.

– Mégis, hogyan?

– Mintha a feleséged nélkülözhető volna, vagy ilyesmi.

– Ah.

– Az?

– Micsoda?

– Nélkülözhető?

– Eltávozott.

– Meghalt, vagy mi?

– Nem. Elűnt.

– Senki nem tűnhet el csak úgy.

– De ő megtette.

– Hogy csinálta?

– Fogta magát, és elment.

– Talán shoppingolni.

– Sose szokott.

– Talán meg akarta nézni a kővé vált erdőt.

– Az micsoda?

– A Megkövült Erdő Nemzeti Park.² Az egyetlen, amiért itt meg szoktak állni.

– Aha.

– Ti miért álltatok meg?

– Nem is tudom. Nyaralni. Igazából volt egy kis nézeteltérésünk az autóban.

– Oh. Összevesztetek?

– Nem. Csak történt egy kis félreértés.

– Miről volt szó?

– Nem emlékszem – mondta, és lenézett a meztelen lábára. Már bokáig sáros volt.

– És kerested őt?

– Igen. Persze, hogy kerestem. Az egész várost bejártam. Aztán elkapott a jégvihar.

– Kemény volt, mi? Gyakori az évnél ebben az időszakában. A semmiből csap le.

16 – Sose láttam ehhez hasonlót.

– Akarod, hogy segítsék megkeresni a feleséged? Itt születtem és nevelkedtem. A környék minden zugát ismerem.

– Kösz, nem.

– Miért nem?

– Mert, úgy értem, egyáltalán nem ismerlek téged. Nem tudom, ki vagy. Csak idejöttél hozzám, és... Úgy integettél, mintha ismernél engem, vagy én ismernék téged, vagy ilyesmi, de én nem ismerlek téged. Halvány fogalmam sincs, hogy ki vagy. Nem értem, hogy tudsz csak úgy... Nem tudom. Felfoghatatlan. Úgy értem, elvesz valami, elveszik valaki, és egyszer csak itt vagy te. Én nem... Fogalmam sincs...

– Miről?

– Hogy hol kezdjem.

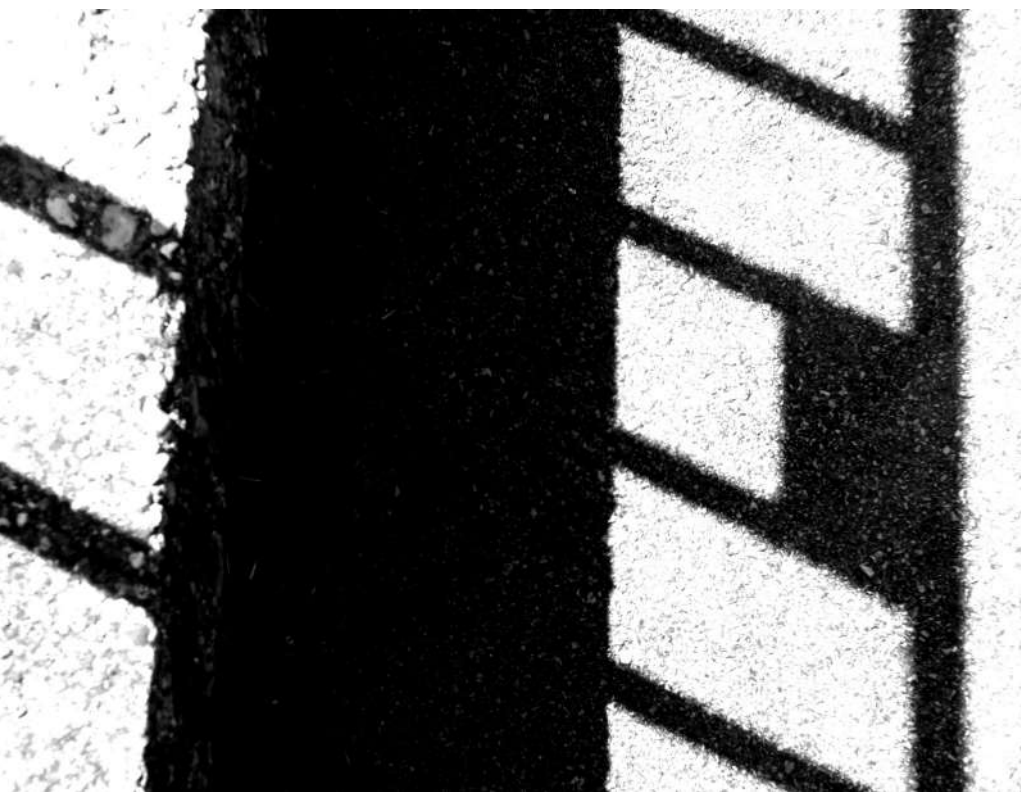
Szilágyi Mihály fordítása

Sam Shepard (1943–2017) Pulitzer-díjas amerikai író, rendezőként és forgatókönyvíróként 10 Obie-díj birtokosa, amellel színész. Többek között Az elásott gyermek című dráma szerzője (Európa / Modern Könyvtár, Bp. 1989; ford. Révész Mária)

¹ Andrew Wyath (1917–2007) amerikai festő 1948-ban készült Christina világa című festménye. Ld. <https://archives1.dailynews.lk/2016/07/13/features/87280>

² Megkövült Erdő Nemzeti Park (Arizona, USA): területén található a világ legnagyobb és legszínesebb megkövesedett faállománya, s egy ősi indián fafaragóhely. Ld. <https://www.youtube.com/watch?v=068GcVD3VaE>

EGY SZÉK

sokáig nem fogtam fel nem tudtam sehogy se megérteni hogy miért volt annyira ismerős számomra az a sibeniki utca egyik bedeszkázott és a biztonság kedvéért lakattal lezárt ajtónyílása elé kitett ócska szék nem azért mintha szerettem volna ott maradni vagy megpihenni egyáltalán nem azért mintha bármennyire ellenállhatatlan lett volna ez a teljesen lepusztult és mindenéből kifosztott helyszín elé odarakott talán egyszerűen csak otffelejtett egykor még ülésre szolgáló de most már a séta közbeni pihenésre sem megfelelő rozoga alkalmatosság szóval nem csak azért volt olyan – az *ismerős* szó nem is fejezi ki pontosan azt hogy milyen – számomra ez a funkciójának gyakorlására már teljesen alkalmatlan de a lábain valahogyan még megálló talán nem is olyan régen a szokásos napi tevékenységek megszakítására alkalmazott egyébként nem különösebben kényelmesnek és egyáltalában nem vonzóknak kinéző piros ülőlappal és fa háttámlával ellátott szék hanem elsősorban azért mivel még alig láttam életemben olyan tárgyat (vagy jobban mondva az adott helyzetnek megfelelő eszközt) ami nem csak azt tudta volna ennyire tökéletesen szemléltetni hogy kicsoda vagy milyen vagyok én hanem azt is hogyan kell ott lenni jelen lenni és az egzisztálást kitartani ennek az énnak a szétesés előtti állapotban és állni igen megállni és nem várni semmire és senkire a bedeszkázott nem tudni hová vezető ajtónyílás előtt csak állni üresen elhagyottan és tökéletesen elfeledve mégis csordultig betelve a fény az árnyék napszakonként folytonosan váltakozó játékaival

EMIL

(regényrészlet)

1.

A rendőr mosolyogva tisztelgett, feltehetően megismert. A modern lépcsőházban kalapos, sötét

kabátos, fáradt arcú férfiak álltak, a lakás ajtaja résnyire nyitva volt.

Két órával korábban kaptam a telefont unokabátyám, Emil haláláról. A rendőrségről kerestek, ami megijesztett. Azt hittem, letartóztatnak, vagy beidéznek kihallgatásra a főkapitányságra. Az elmúlt napokban kitört úrhajósbotrány kikezdte a jóhíretem. Újságírók zaklattak, gúnyos hangvétellű cikkek jelentek meg rólam. A telefonáló rendőr nagyon udvarias volt. Bejelentette Emil halálát, majd kifejezte őszinte együttérzését. Aztán arra kért, hogy menjek Emil a család elől titkolt garzonjába: a Tömő utcába, a szeretőjéhez, ahol meghalt. Emil özvegyét, Évát nem akarták odafárasztani. Biztosított, hogy az addig csak visszafojtott hangú családi történetekből ismert lány nem lesz ott.

A szobában kicsi, modern íróasztal állt, mögötte forgószék enyhén balra fordítva. A vért szerencsére már feltörölték, nyoma sem volt. Az asztalon emberi felsőtestet formázó, fehér krétarajz. A karok felfelé nyúltak, mintha megadnák magukat. Az egyik lágy ívben a fej fölé hanyatlott. Emil formái. Vér és borszag ülte meg a levegőt. Az asztal szélén pohár, az alján víz.

Ingujjra vetkőzött, barkós, bőrnnyakkendős fiatalember a sarokban álló egyik fotelbe ültetett. Fásult rutinnal érdeklődött, felvette az adataimat. Hosszú szünetekkel beszélt.

– Apoplexia cerebri. Kezeletlen magas vérnyomás. Hátrazuhan, megrepedt a koponyája. Aztán az utolsó erejével odaült az íróasztalhoz. Olvassa el, mit írt a halottkém.

Elovestam, nem érttem. *Bal oldali centralis facialis paresis. Jobb capsula internában elhelyezkedő vérzés.*

A halottkém szerint nem szenvedett sokat, gyorsan beállt a halál. A rendőrségi fotós kattintgatott. Valamit súgott a főnyomozónak, dimdöm, lehetett hallani. Az asztalon talált dossziékról diskurálhattak.

– Furcsa egy történet. Tudta, hogy a nagybátyja 1944-ben titokban járt a maga rokonságánál? – fordult felém a bőrnnyakkendős. Meglepődtem.

Ilyesmit már nem illett szóvá tenni. – Istenről filozofálgattak. Hallott már ilyet? Arról, hogy úgy van, hogy nincs. Vagy úgy nincs, hogy van? A fene se érti. És képzelje! A nagybátyja is repült. Csak nem vetették be – mondta, majd rám kacsintott, amit az ellenem kibontakozott hajsza miatt durva gúnyolódásnak találtam. – És azt tudta, hogy a nagybátyja 45-ben Imre 21
álnéven bujkált maguknál?

Tudtam. Ott voltam én is, nyolcévesen. Jól emlékeztem mindenre.

Akkor forgatták újra apám filmjét, a Kétszer kettőt. Ki kellett a férfi főszereplőt cserélni egy másikra. Aztán a filmet állami rendeletre elégették. Emilt furdalhatta a lelkiismeret. Később, amikor kinevezték a filmgyár élére, sokat segített apámnak.

Kikísértek a konyhába, ahol Emil egy hordágyon feküdt. Pillanatra fellibbentették arcáról a fehér posztót. Sárga volt és merev. A szeme alatt és két oldalt, mint az öreg vadászkutyáknak lazán lógott a fehér bőr.

– Igen, ő az.

A holttest látványa megnyugtatót saját sorsom felől. Szentől szemben szép a halál, olyan, mint a nyári pirkadat, amikor az ég egyik felén még éjszaka van holddal és csillagokkal, a másikon pedig a föld alól előbújó napkorong világítja meg szikrázón a hegyek oldalát és tejét. Emilt nézve anyámra gondoltam.

Az íróasztal mögötti falnál nagy, kétajtós biedermeier szekrény állt, benne egyetlen ruhadarab, Emil régi ünnepi öltönye. A nyomozók elsárgult cédulát is találtak beletűzve *Gyuri fiamé legyen!* felirattal. Ez nyilvánvalóan rám vonatkozott, hiszen Emilnek nem volt gyereke. Az öltönyt finom mozdulattal a bőrnnyakkendős adta át nekem.

– A szöveget és a dossziékat elvisszük az elhunyt kedves feleségének. Nyilván megérti, hogy őt miért nem akartuk idehívni.

A szemle véget ért. Vállamra dobtam a zakót, akasztóját két hátracsavart ujjammal fogtam. Kényelmetlen volt. Szédültem. Nem is szédültem: zúgott a fejem a másnaposságtól. Majd fogok egy taxit a ház előtt, gondoltam.

– Kitartás, szebb jövőt – mondta búcsúzóul a bőrnnyakkendős. Ez megint gúnyolódásnak tűnt. Mintha kacsintott is volna hozzám.

Még a Tik-Takba se mentem el sört inni. Csak másnap este mozdultam ki, és látogattam meg Évát.

2.

Néhány nappal Emil halála után, valamikor szeptember közepén anyám megkérdezte: *Repültél-e mostanában kisleányom?*

Hosszú selyemköntösben, kibolyhosodott papucsát szórakozottan az egyik lábfejen egyensúlyozva a bársonnyal bevont óriásfotelben ült. Pihés

fejére hevenyészve tette föl parókáját, egy rövidebb, szürkére színezett tincs lelógott a homlokára. Mellette az asztalon selyempapírba csomagolva hevert az általam hozott virág.

22 Jobban érezte magát. Naponta lement sétálni a ház elé a Thököly útra, néha tett egy kört a Columbus utca felé. Ha dolga akadt a városban, taxit hívott: meglátogatta a barátnőit, megivott egy feketét az Abbázia teraszán, vagy kiment a temetőbe.

Kötekedő hangulatban volt. Az apró, rézfedeles utazó-hamutartó fedelével játszott: hüvelykujjával felnyitotta, lecsukta. Húzta az időt, aztán mikor már nem bírta tovább, rágyújtott. Az asztalon heverő kemény papírra rovátkát húzott: ma – délután volt már – csak a negyedik cigaretta. Miközben a hatalmas fotelből előredőlt a ceruzáért, és félresöpörte Emil 1944-ben készített, a kedvemért elővett színes fényképeit, folyamatosan beszélt. Kisebb kanyarokkal, kitérőkkel mindig az eredeti kiindulópontonra jutott vissza: repültem-e mostanában, egyáltalán, tudnék-e repülni most, 1981 őszén, negyedszázaddal az események után? Ideges volt egy apámról megjelent rosszhízemű cikk miatt. A rólam szóló cikkek úgy látszik, nem érdekelték, vagy elkerülték a figyelmét.

Ajka mellett két oldalt alig észrevehetően meg-megremegett a lefelé futó, az öregedéssel együtt mélyülő barázda, amelynek a háborút megelőzően csak apró gödröcskék voltak az előhírnökei. A húszas években pedig, amikor apám udvarolni kezdett neki, csupán két lágy hullám nevetés közben. A múltó tények nyomai katonai térkép tárgyszerűségével sorakoztak fel egymás mellé anyám arcán: a barázda melletti tükörsima terület, a fül mellett hegyvonulatokká sűrűsödő ráncok, az egyik oldalon hiányosabban, selymesebben, áttetszőbben, mintha a kék erek világítanának. Az ott emelkedni kezdő apró dombokat egy orosz katona többször csattanó tenyere simította el 1945 januárjában, Emilék pincéjében, a Németvölgyi úton.

A legtöbb magyar életét alaposan átírta a háború. Túl voltunk rajta. Túl a nyilasokon, a diktatúrán. Megváltoztunk. A régi formák elvesztették tartalmukat. Ezért élünk így, karakter nélkül, mintha a bünt és a szeretetet imitálnánk csupán.

Anyám mögött fejmagasságban, a könyvespolc peremén különböző méretű, naponta többször áttörölt oxidálódott ezüst, alpakka keretekben képek sorakoztak régen meghalt nagyszüleimről és csokornyakkendő apámról. Egy nagyobb méretű felvétel a családot ábrázolta a Balaton partján Emillel, Évával, Emil anyjával Vilma nénival és mivelünk. A sor végén Ottó 1980-ban, közvetlenül a koronázás után kiadott fekete-fehér reklámfotója állt.

Hogy repültem-e mostanában? Értelmetlen és felesleges kérdés volt. A betegsége, ingerlékeny hangulata számlájára írtam. Nagyon jól tudta, hogy

régóta, a földre szállásom óta, idestova több mint huszonöt éve nem foglalkoztam repüléssel. Soha nem emelkedtem többé Európa és a világ fölé. Nem ültem repülőre, helikopterre, űrhajóba, nem lebegtem törökülésben a föld felett, és nem szabadult ki szellemem sem a testemből, hogy távoli galaxisokat kutasson. Nem érdekelt a kozmosz.

23

Mondtam anyámnak, hogy megírom igaz történetünket. Apám filmjéről, Emil karrierjéről és az én űrutazásomról. Gyerekkori élményeimből akartam kiindulni, a nagy felvonulásból, általános iskolai emlékekből. Akkor már én is olvastam Emil dossziéit. Legyintett.

– Alig írtál valamit életedben, Gyurikám.

Ittam, impotens voltam, nők társaságát nem kerestem. Remek nyugdíjat húztam viszont az államtól negyvennégy éves létemre. Mellette, mint a Természet és Tudomány főszerkesztője – a csillagok közt keringő hősből lett kiüregedett csatalónak ez jutott színeküraként – újabb pénzeket vághattam zsebre kevés munkával. Csillagok közt keringő hős voltam egykor. Megismertem Pohl professzortól az asztro-nauta-lét három formáját. Nincs ebben semmi különös. Nekem bárki elhiheti: az égbolt odafent egészen olyan, mint amit a mi barokk templomainkban az oltár fölé festenek.

Emil szerezte szerkesztői állásomat a hatvanas években, miután elvégeztem filozófia szakon az esti egyetemem. Pártfilozófiát tanul-tunk. Homályosan élt az emlékeimben. Az irodalmat és a zenét, különösen Bartók Bélát jobban szerettem.

Anyámnak igaza lehetett, azt mondta csendesen, hogy teljesen feleslegesen bajlódom a szöveggel. Nem jutok közelebb sem hozzá, sem apámhoz, sem Emilhez, sem az igazsághoz. (Legutoljára akkor dühödtem meg saját tehetetlenségemen és másodsorban az ál-talam leírtakon, amikor sikertelenül igyekeztem kölcsönvenni egy kortárs magyar író sorait, hogy segítségével bemutassam két gyerekkori emlékemet: a Hősök terei ünnepséget és a Vezér beszédét. Elszégyelltem magam, aztán megint újrakezdtém.)

Fájt.

A fájdalom hatására pedig az ember átérzi semmi voltát, függőségét, ürességét. Közben egyszerre mozgósítani a számomra abban a pillanatban meghatározó ismeretanyagot, megtagadni családi és társadalmi jelrendsze-eket nemcsak lehetetlen, de elviselhetetlennek tűnő vállalkozás. Az utolsó pillanat viszont, amikor állapotomból adódóan beszélhetek az ujjaim között szétfolyó, bennem egyre halványabban működő, külső terekkel és idővel harcban álló magántérről és magánidőről. Kényes idő- és térbeli egyensúlyok felbomlásáról, a mindazokból következő eseményekről, a köztem és a világ

között megvalósult fáziseltolódásról, most, a várva várt „szabad világ” és a demokrácia riasztó jelekkel felfeltündöklő kezdetén, a szigorú orvostörténész kormányalakítása után.

24 A leghitelesebb koronatanú, Emil nélkül nem boldogulhattam volna. Több dossziényi visszaemlékezését halála másnapján kaptam meg Évától. Emil egyénisége amúgy is túlságosan erős hatást gyakorolt rám: férfiasága, arca finomsága, eleganciája, műveltsége. A miérteket nem tudom, csupán a függés tényével vagyok tisztában.

Szabadulni akarok. A nekem adott dossziék valószínűleg ebben nem segítenek, csak a kötelekeket fonják szorosabbra. Különb: Emil a múlt, a jelen pedig én vagyok. És ez nemcsak szójáték, nemcsak a helyzetemből adódó tény rögzítése: ő már kilépett saját történetéből. Nem. Nekem éltetőm és személyre szabott időm az örökös jelen. Tudatom lényege, akaratom mozgatója, reménybeli megmentőm. A most és mindenkor öröknek hitt jelenben én vagyok a tiltakozás, a felkiáltójel. Arra legalábbis, hogy ez szeretnék lenni, néhány hete, balatoni nyaralónk lépcsőjén, nyálbuborékokat fújva döbbenek rá. Vagyok. Most. Jelen a jelenben mindig, 1945-ben, 1956-ban és ma. Ma: a halálban. A ma nemcsak ma. A ma: van. A nincs: nem van. Hogy ez mit is jelent, azt sajnos pontosan én se tudom. Talán annyit, hogy élek: este hazamegyek a Tik-tak presszóból, kikészítem a söreimet, lerúgom a cipőmet, beteszem a Palais Schaumburg kazettámat. *Praterstern Melanie Sommerfrost Harmonie*. Az ágyon fekvő a plafont bámulom, miközben üvölt a magnóból a Gute Luft és a Megiddo.

3.

Amikor megérkeztem anyámhoz, észrevettem egy teletömött nejlonzacskót kidobásra ítélt határidőnaplóival. Az egyik címdoldalán régies dőlt betűkkel ott állt a neve: *Wenninger Jánosné, szül. Altman Ella*. Túl nagy volt a kísértés, semhogy pusztulni hagyjam őket.

Alig két évvel voltunk a rendszerváltozás után. Sorra jelentek meg a bukott diktatúra kulisszatitkait feltárni igyekvő, az igazság megállapítására az idő közelsége és olykor műfaji adottságok miatt is alkalmatlan cikkek, interjúk, vallomások.

Láttam a délutáni lapot. Apám benne volt. Ez volt a gyökere anyám múlni nem akaró ingerültségének.

Elsősorban a filmgyár, a korabeli filmipar felelős a haláláért, de ez nem mentheti föl őt. Wenninger János káros szenvedélyei és az előző rendszer áldozata volt – írta a Pesti Kurír. A címlapon nem apám szerepelt, hanem egy márdárcsontú fiú, aki megölte a nagyanyját valahol Dél-Budán.

Alatta a címlapon feltupírozott hajú félmeztelen nő pózolt csípőre tett kézzel, a nap szépe, mögötte az Erzsébet híd. Apámról csupán a hetedik oldalon írtak.

Wenninger János: Bűnös volt vagy áldozat? – kiáltotta a cím. Hogy esetleg mind a kettő, sőt egyik sem, hanem ennél jóval több lehetett, arról nem szóltak. Megkérdezték apám egy néven nem nevezett volt kollégáját:

– *Hogyan tért vissza Wenninger János a hazai filméletbe?*

– *Nagyhollósy-Jussu Emil a rokona volt. Ő segített neki* – mondta a D-vel jelölt nyugdíjas filmgyári alkalmazott.

– *Jussu Emil? A vezér bizalmasa?*

– *Igen, ő.*

Emilt keményebb fából faragták. Elegendő politikai tapasztalattal rendelkezett ahhoz, hogy a róla szóló hírek hidegen hagyják. Így mutatta legalábbis. Annál jobban felkavarták a vádaskodások anyámat.

– *János, aki a barátom volt* – felelte egy újabb kérdésre D. – *az 1949-es évben bizony megtette, talán szívesen is, amit kértek tőle. Jussu Emil megbízásából ő csinálta a háború utáni első reprezentatív színes filmet Budapest újjáépítéséről. Igazi propagandafilm. Annak a szégyenletes híradófilmnek az elkészítésében is oroszánrésze volt, amelyik a hatalomátvétel ötödik évfordulóját ünnepelte.*

– *Miről szólt az a film?*

– *Miről is?* – tűnődött a D. – *A hatalomátvétel ötödik évfordulójáról.*

Nevetséges vádak. Tizenkét éves voltam, emlékeztem mind a kettőre. Bizonyos időszakokat, főleg a háború utolsó éveit illetően jól működik a memóriám, de később is láttam ezeket a filmeket a tévében. D-t is ismertem: Dezsőnek hívták, a felesége, Mara apám egyik szerelme volt.

Mielőtt elsírta volna magát, rászóltam anyámról, hogy ne sírjon. Legyintett.

– Apád együttműködött? Volt benne becsvágy, az kétségtelen, de volt benne elég fölény is, hogy a becsvágyat egyszerre megmosolyogja, és komolyan vegye – mondta lassan, külön hangsúlyozva minden szót, mintha tanítani akarna.

Aztán csöndesen folyani kezdtek szinte világító kék szeméből a könnyek.

– Nézzük a tényeket! – szóltam meg kis csönd után. – Mit csinált apu? Semmit. Emil kérésére vállalt el mindent.

Az egyik, amit Dezső kifogásolt, ártalmatlan, lelkes hangú dokumentumfilm volt az újjáépítésről. Anyámmal mi is ott ültünk a nézőtéren 1949 kora nyarán a Kossuth Lajos utcai Forum moziban. Szerettem azt a filmet, az

első színes film volt, amit életemben láttam, és nem Donald kacsaról vagy Maxról és Moritzról szólt.

Jól emlékszem a képekre: Kodály Zoltán népzenei gyűjtésének anyagát kottázza a Tudományos Akadémián. A budai Duna-parton, a nemrég 26 újjáépített Margit híd alatt munkások horgásznak, a Lánchídon március óta ismét járhatnak az autók és a 16-os autóbusz. A kísérő hang elmondta, aztán mutatták is, hogy lassan begyógyulnak a Vár sebei, a királyi palotát állványerdő öleli körül, készül az elődjénél magasabb, belülről bejárható új kupola. A Nemzeti Színház üres telkét a Blaha Lujza téren parkosítani fogják, a társulat a Tisza Kálmán téren, a Magyar Művelődés Házában próbál Kass Ferenc vezetésével. A záróképek az új pesti neonreklámokat mutatták: Pilsner, Hunnia, Odol, Budapest Táncpalota. A kockák lassanként elhomályosodtak, majd kiélesedett a szintén neonhirdetést formázó *Vége* felirat.

Nagyon büszke voltam akkor apámra. Pedig a film nem volt több húsz percnél. A vetítés első felét szintén húsz percben elvitték a híradók, a magyar, a német és a spanyol, de azok fekete-fehérek voltak.

Felkapcsolták a csillárokat, a pódiumon Emil állt őrnagyi díszegyenruhában, kezében pezsgőspohárral. Lenn az újságokból ismert előkelőségek – Kerekes államtitkár, Franz Kyd, a német kulturális összekötő – mellett apám, kezében szintén pohárral. Mögöttük, a második sorban ültünk anyámmal. Emil poharát apám egészségére emelte, megköszönve neki a háború utáni első színes magyar rövidfilmet. Koccintottak. Kerekes államtitkár, helyettese, a költő Alföldy Géza és Kyd úr gratulált elsőként. Valahonnan szikkadt pogácsát és kávét hoztak, amiből mindenkinek jutott, aztán a többiek is kezet fogtak apámmal.

Anyám gyorsan, szinte sértődötten elrángatott onnan. Kezemet fájszóra szorítva húzott végig a Kossuth Lajos utcán, a Nagykovácsy-üzlettel szemben, az Astoria felé.

Apám a kalapját lóbálva kiabált utánunk, és ért utol a sarkon, ahol a villamost vártuk. Sötét ruhát, nyakkendőt viselt, röstelkedve nézett anyámra.

A másikat, az évfordulás híradófilmet csak felnőtt fejjel láttam. Gondoltam, levetítem anyámnak képmagnón budai garzonomban a Böszörményi úton, hogy megnyugtassam, de gyorsan elvettem az ötletet. Túl nagy kirándulás lett volna átjönnie hozzám.

Anyám sokat dohányzott. Ennek következménye volt a tüdőrák. A daganat aztán áttevődött a belekbe, a gyomorba. A beleit kivezették. Két éve haldoklott. Legutóbb a petefészkét gyógykezelték, ezért kellett a paróka. Az arca csupa szem és beesettség volt. Virágot, zserbót és cigarettát mindig vittem neki. Talán olvasottságom miatt gondolhattam, hogy egy haldokló minden további nélkül úgy kezelendő, mint a születésnap ünnepelt.

Nem beszéltünk csak a dolog praktikus oldaláról. Mintha csupán laza és elméleti kapcsolat fűzné az elmúláshoz. Szellemi egészsége leginkább abban mutatkozott meg, hogy az állapotáról meglévő tudását sohasem szel-
lőztette, és ezt másoktól sem tűrte el. Nem akartam hát visszaélni a helyzetével.

27

Az apám közreműködésével készült másik filmnek magam is a szereplője voltam a nagygyűlés kezdetétől. Az általános iskolai osztályommal a Városligetben álltunk egy darabig, körbevéve mogorva nemzetszolgálatosokkal, akik a gyülekezési helyre igyekvőket az Állatkerti körútra terelték. Sokan voltak a nemzetszolgálatosok, a Szabolcs utcától a vasúti felüljáró előtt, alatt és után, végig a Hősök teréig, egymástól öt-hat lépésnyire várakoztak az úttesten, ajkukat összeszorították. Némelyiknek karabély lógott a vállán, másoknak a revolvertáskájuk. Mellettem Kiss állt, a legjobb barátom. Néhány évvel később együtt mentünk a kalorita atyák gimnáziumába.

Ismertem a terepet, gyakran játszottam gyerekkoromban a Li-
getben. A nagy eseményről fogalmazást is kellett írunk. A Gundelnél, jól emlékszem, akkora lett a tömeg, hogy alig tudtunk továbbver-
gődni. Az Állatkert előtt keltünk át az úton, lökdösődve igyekeztük a Széchenyi fürdő főbejárata felé, mint a többiek.

A hangszórókból felváltva szóltak a német és a magyar indulók és az október 16-ra hivatalosan kiadott jelszavak. A hangszórók a vá-
rosligeti fákra voltak erősítve, a kábelek fent húzódtak a levegőben, felugorva se tudtuk elérni.

A jelszavakat érces férfihang olvasta fel, aztán szavalt valaki, tagoltan. Hangja valószerűtlenül remegve jutott el hozzánk: *Ha elko-
pott a cipőd sarka, ha nincs jegyed kenyérre, vajra, hát ez is oly nagy va-
lami? Kírtani!*

Tíz óra után néhány perccel szólaltak meg a harsonák. Megindultunk. Kordon nem volt, nemzetszolgálatosok és karszalagos civilek álltak szorosan egymás mellett, terelvén a népet. A millenniumi emlékműtől jobbra, a Szép-
művészeti Múzeumnál torlódtunk fel, és álltunk meg végleg. A földalattit le-
zárták. Az Aréna úti megálló fölött, az Andrássy út torkolatában építették fel a fehér vászonnal bevont dísztribün, felette a három hatalmas kifeszített vásznon a Führer, a Vezér és Dönitz nagyadmirális arcmása.

A magyar királyokkal szemben állt a dísztribün. A főtribün melletti emelvényen két csoport állt, a Gárdos István és az Alapi Nelly vezette szava-
lókórus, mint azt a szpíker időnként diadalmasan közölte. Előttük katonazene-
kar. Ha az ember lábujjhegyre állt, láthatta a dobogón hadonászó karmester fejét és botját.

Elhallgatott a zene, csönd lett, a hangszórókból felcsendült a Himnusz, aztán a miniszterelnök-helyettes beszélt. A Vezért dicsérte, és az elmúlt öt év eredményeit.

– *Napra pontosan öt esztendeje történt forradalmi hatalomátvételünk. Fél évtizednyi idő igazolja, hogy jó úton járunk. A gyilkos háború kínjait kibírtuk, az ellenséget viaszszoritottuk. 1949-re új, erős államot teremtettünk. A magyar emberek mellettünk állnak. Együtt építettük újjá ezt az országot, a hős kitartás fővárosát, szép Budapestünket.*

Utána a Vezér beszélt. Egyszerű mondatokból állt a szónoklata, a szöveget végig papírból olvasta. Szólt az árulókról, az előttünk álló eszmei küzdelemről. *Vitára bocsátjuk a nemzeti újjáépítés további terveit, mondta. A barátaink a sikereinknek örülnek, az ellenségeink a sikereinknek nem örülnek.* Miután befejezte, a pártépítés vezetője beszélt, aztán elénekeltük az Ébredj magyart.

Végig borongós idő volt, de nem esett.

A vezetők eltűntek a tribünről. Elterjedt, hogy lementek a nép közé. Vagy valóban a nép közé mentek, mondta egy idegen férfi mellettünk, vagy a lezárt földalattin távoztak. Más lehetőség nem nyílt, hogy ebből a tömegből kimenekítsék őket.

Az elvonulás nem volt megszervezve, nyomakodás, lökdösődés támadt, tanácsosabb volt megvárni, amíg ritkul a tömeg. A Gundelnél az osztály elakadt. Az Állatkert felől is áradtak, a Széchenyi fürdő felől is; mások épenséggel a Hungária Park felé igyekeztek volna.

Aztán megláttam az állványt, az Aréna úti sínektől nem messze emelték fából és gyorsan szétszedhető ezüstös fémcsővekből. Fent kamera, a mögötte álló férfi fejét, mintha megsebesült volna, selyemkendő borította. Oldalt halszájkás zakójában, csíkos csokornyakkendőben, derékban kissé megdőlvén, soványan apám figyelt. Nem volt magas ember, feltűnő szikársága mégis kiemelte az átlagos növésűek közül. Vállára hosszú szőke hajú nő támaszkodott hanyag mozdulattal. A sok közül valamelyik filmes barátnője, talán egészen új. Integtettem. Apám szemüvegén át a messzeséget nézte, a dugóhúzó alakú, hússzínű felhők lassan vonultak a Duna felé. Józannak tűnt. Nem látott meg.

Indulni kellett. Az Iparcsarnok elkerített maradványai mellett az osztály elérte a Közlekedési Múzeum földszintes csonkját, majd a Hermina utat. Bevoztunk az iskolaudvarra, ahol osztályonként felsorakoztattak minket. Szigorú rendben, kisebb csoportokban, negyedórás időközökben távozhattunk.

Ilonka néni már várt rám, hogy felvigyen a Németvölgyi útra, Emilhez és Évához. Visszasétáltunk az Aréna útra a Regnum Marianum templom romjai mellett. Két 5-ös buszra nem fértünk fel, a harmadikon összezsúfolódva az

ajtónál kaptunk helyet, a kalauz többször kiabálva kérte a jegyeket. A Széll Kálmán téren átszálltunk az 59-es villamosra, Ilonka beugrott az Aranyflaskóba borért, aztán hazamentünk.

Éva az ágyon feküdt, két napja lázas volt, ágyból nézte a távolbalátón az ünnepi közvetítést. Az elsőt a magyar történelemben. Még tartott az adás: a szpiker, a kisművésű, de tehetséges Sziray Walter beszámolt arról, hogy a Vezér és szűk munkatörzse a lezárt földalattin elhagyta a Hősök terét. Úgy, ahogy az idegen férfi mondta. A Bazilikába mentek hálaadó istentiszteletre. Ezután többször levetítették az ünnep legemlékezetesebb perceit.

Vasárnap volt, de nem mentünk misére. Éva segítségével az egyik tonett asztalt letakartam fehér damasztal, rátettem Vilma néni sárgaréz keresztjét és két kristálykiöntőt. Ilonka hozott a kertből virágot, ami a rögtönzött házi oltár sarkára került.

– Introibo ad altare Dei – mondtam vállamon fehér damasztertítővel a fal, a monstrancia helyett a tonett asztalra állított, félóránként halkán kongató utazóóra felé fordulva.

– Ad Deum, qui laetificat iuventutem meam – felelte rá Éva az ágyból egy másik imakönyvből. Ilonka evangélikus volt, csöndben üldögélt a konyhaajtó mellett. Rajtuk kívül Vilma néni hallgatta a misét a másik szobában egy darabig, majd ránk csukta az ajtót. Tudtuk, hogy Emil későn jön haza, még részt vesz az ünnepi fogadáson a Parlamentben.

Másnapra, hétfőre iskolai szünetet kaptunk, hogy keressük föl a forradalom emlékhelyeit. Úgy terveztük, kimegyünk az autón Emillel a Bimbó útra, ahol 1944-ben szolgált, a filmgyárba, ahol 1945-ben a front átvonulása után ideiglenes parancsnok volt. Vagy ha Emil nem ér rá, és Éva jobban lesz, felsétálunk az Ostián térre, a temetőhöz.

4.

A rendőrök tisztességesen viselkedtek. Még aznap értesítették Évát Emil haláláról. Felvitték neki a Németvölgyi úti szép házba a dossziékat.

A ház gyermekkorom egyik legfontosabb, paradicsomi helyszíne volt. A csigavonalban végződő mélyzöld kapu mögött, felfelé a vékony kis út mentén néhány szőlőbokr, ribizli, vadrózsa sorakozott egymás után. Az útra hajló nehéz faágak közül kovácsoltvas korlátú kőveranda bukkant elő. A verandán nyugvó négy dór oszlopon kőpárkányos erkély állt, a római Szent Pál bazilikára emlékeztető emeleti homlokzattal, középen a Nagyhollósy-Jussucsalád címerével.

Éva, a megcsalt szépasszonyból az utóbbi években ősz hajú matrónává változó özvegy, biedermeier és empire bútorokkal berendezett szobájában

érkezésemkor a hatalmas képernyőjű színes tévét nézte. Egyedül volt, Ilonka visszavonult az alagsori házmesterlakásba. Tíz perc maradt még az esti tévéhíradóig, figyeltük, hogy bemondják-e Emil halálát. Éva pirosas, vékony hajszálerekkel átszőtt arcát hófehér, rövid, hullámos haj koronázta. Nem
30 sírt, pedig szinte mindent, amit lehetett megkönnyezett: a karácsonyt, a húsvétot, az összes születés- és névnapot, a Himnuszt, a Szózatot, a temetések, az esküvőket, Bach Karácsonyi oratóriumát. Még kedvencem, Bartók Béla Concertójának bizonyos részeitől is könnyezni tudott.

A híradó elején, mint rendesen, a legfontosabb külpolitikai események szerepeltek: a pápa meglátogatta a börtönben a merénylőjét; tovább gyűrűzik a német kozmonauta-botrány. Negyedóra elteltével egész hosszan bemondták Emil halálhírét. Gazdag képanyagot mutattak pályafutásáról. Éva szeméből kis szünettel előbukkant két könnycsepp, meg-megszakadó csíkot húzva az arcára. A hivatalos, nagyon mély férfihang ugyanazt a szöveget ismertette, amit a Magyar Távirati Iroda is kiadott.

Váratlanul elhunyt vitéz Nagyhollósy-Jussu Emil magyar királyi nyugállományú ezredes, a Hunnia Filmgyár nyugalmazott vezérigazgatója. Az ezredes régi katonacsaládból származott. A Ludovika Akadémia elvégzése után 1944-ben avatták hadnaggyá. 1944 decemberében részt vett a Budapest környékén dúló harcokban, majd a Korponay-féle különleges fehér partizán csoporthoz vezényelték. Itt küzdötte végig a világháborút, kétszer sebesült. 1945 őszén rövid ideig a Hunnia filmgyár katonai parancsnoka volt, személyes érdemeket szerzett a budapesti filmélet újjászervezésében. 1949-ig ismét a honvédség különleges alakulatának Korponay-csoportjában dolgozott. Bátorságáért többször kitüntették, huszonöt esztendősen soron kívül őrnaggyá léptették elő. Ugyanabban az évben leszerelt, és átvette a Hunnia filmgyár vezetését. Erős kézzel, a tehetségeket felkarolva irányította a hazai mozgóképipart. Számos tanulmányt, filmelméleti és filmtörténeti munkát publikált, több film elkészítésében is közreműködött. Tagja volt a képviselőháznak, majd a Hivatásrendek Felsőházának. Két évvel ezelőtt a Hunnia filmgyár éléről vonult nyugállományba. Ötvennyolcadik életévében érte a halál. Elhunyt nagy részvételet keltett szakmai körökben.

Évának és Emilnek nem volt gyereke, velem kárpótolták magukat. Ha odahaza a Thököly úton anyám és apám kettesben akart maradni, vagy komolyabb vitájuk volt, amelyet a jelenlétem nélkül könnyebben meg lehetett oldani, de olykor eseménytelen hétvégeken is, apám felvitt a Németvölgyi útra.

A középő szobában aludtam. A sós vajas katonák ott heverték a párna mellett kis fehér porcelántányéron. A telt idomú, barna göndör, dús hajú Évával huszárruhás fiúcskáról szóló képeskönyvet nézegettünk az ágyban. Szertartásunk volt ez. A fiú virágos mezőn poroszkált, vagy szörnyekkel teli patakon, folyón ugratott át a lovával, kezében csillogó, élesre fent karddal.

Emil hatalmas íróasztalán ernyős, kovácsoltvas lámpa égett egész éjszaka. A nyitott kanapén aludtam Évával összebújva.

(Egyetlen félelmetes éjszakai emlékem volt a Németvölgyi útról, a negyvenes évek végéről. Éppen hogy derengett, amikor arra riadtam fel, hogy valaki fölém hajol. A háttérből ziháló nyögéseket hallottam. Oldalt nyúltam, Évához; üres volt az ágy. A fölém hajló árny a következő pillanatokban szertefoszlott. Az áthatolhatatlan homályban vékony, színes körök táncoltak. Ahogy tompult fülemben az álom utáni zúgás, úgy vált egyre erősebbé az eleinte távolból hallott, aztán férfias jajszóvá erősödő nyöszörgés. Rövid idő múlva kezdtem kivenni a tárgyakat: az eloltott, nagy kovácsoltvas lámpát, a mély, süppedős foteleket, a falakat, a hatalmas, hat-hét méter széles, plafonig érő könyvespolcot.

Éva a középső szoba nyitott ajtajában állt, a túloldalon Emil hörgött keserűen. Hangja haragos lett.

– Akadémikusok, bajtársak! – kiáltotta Emil végül az egyetlen érthető mondatot. Láttam, hogy Éva melléfeküdt.

A redőny résein átderengett a gyér hajnali fény. Messze lent, a kerítésen túl már járt a villamos, hallani lehetett a szimpla motorkocsik csörömpölését. Visszaaludhattam, tejszerű, könnyű álomba. Női illatú hálóing suhogása ébresztett.

– Ne félj – vont magához Éva. Fehér vállának halvány kontúrajait láttam a félhomályban. – Kétszer fogták el a zónahatáron túl az oroszok, kétszer szökött meg tőlük. Egy fényképész rejtegette hónapokon keresztül, valahol a Keleti-Kárpátokban. Csoda, hogy hazaért. Külön parancsban rendelték el a felkutatását. Eltűntnek hitték, aztán egyszer csak váratlanul itt feküdt a kertben. De többé nem kell mennie, leszerelték.)

Éva keservesen sírt: mintha ott se lennék, magában beszélt. Arra gondoltam, hogy csendben kisietek, de mielőtt felállhattam volna, váratlanul, mintha megérezte volna szándékomat – felém fordult:

– Rádhagyta a fekete öltönyét, a rendőrök azt mondták, hogy már odaadták neked. És rádhagyta a raglánját is.

Azzal elindult a középső szobán, Emil dolgozószobáján át a hálójáig, ahol egy kétajtós szekrényben a ruhák sorakoztak. Útközben, az íróasztalnál azonban megállt. Az asztal tetején, hogy-hogynem egy demizson volt, mellette összefűzött irattömbök.

– Hagyott nekem egy borítékot halála esetére. Tegnap felnyitottam, pár sor volt csak. Arról a néhány dossziéről szólt, amit a rendőrök hoztak ide. *Emlékirat*, azt írta rá. Végigolvastam. Nem értek hozzá, de szerintem jó írás.

Mirólunk, Elláról, a háborúról. Újat nem tudtam meg belőle. Semmit. Van, ami zavaros. Rólad sokat írt – mondta, majd szünetet tartott. – Vidd csak el, Gyurka. Téged érdekelt mindig a család története. Akkor hozod vissza, amikor kedved tartja.

32

A szöveget másnap pirkadatkor kezdtem el olvasni.

Emil stílusa olykor szikár, helyenként barokkosan terjengős, máskor katonásan rövid volt, logikus okfejtéssel, ám számos felesleges részlettel, jutottam a felismerésre Böszörményi úti ágyamon heverve.

Szerkesztői munkám kezdetén szerettem a szövegeit. Ha írtam, igyekeztem utánaozni mondatait, átvenni kedvenc jelzőit, írásjeleit. Igaz, én tömörebben fogalmazok, olykor túl sok adatot és információt zsúfolok mondataimba. A Természet és Tudományba beküldött cikkek húzásában Emil akaratlanul is nagy segítségemre volt. A természettudósok többségének csapnivaló a stílusa, némelyik tanulmány egyenesen olvashatatlan, két mondat után letenné az ember. Emil filmtörténeti, filmtudományi írásai jelentették számomra a mintát, hogyan lehet élvezetesen, lendületesen megfogalmazni a legszárazabb gondolatot.

Miután hosszú évek alatt szert tettem némi szerkesztői rutinra, könnyebben megláttam az ő hibáit is, ritkán előforduló kompozíciós egyenetlenségeit. Emlékirataiban a szakszövegekhez képest több következetlenséggel, mellébeszéléssel, stílusbeli botlással találkoztam. A megszokott mondatfüzéreket dagályos, zavaros szövegrészek szakították meg, olykor váratlanul, jól sikerült fejezetekbe rondítva bele. Néha modoros volt, *forój*nek írta a fotelet – úgy hagytam. Az 1944 tavaszán kezdődő betegségről és az azt követő eseményekről szóló fejezeteket kihagyásokkal ugyan, de belevettem a szövegbe.

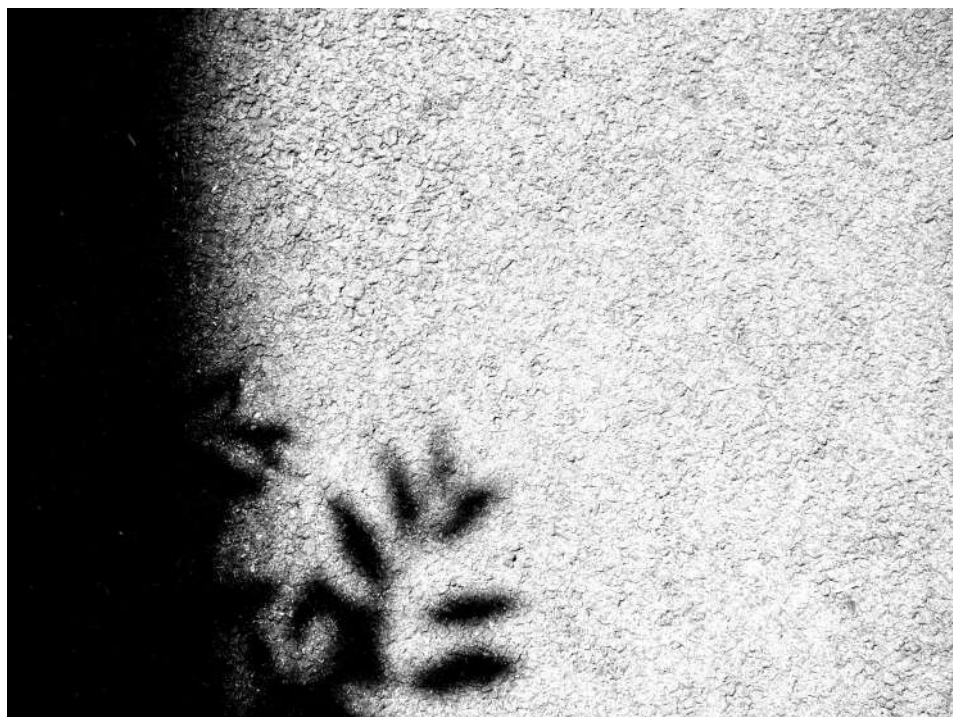
Különösnek tűnt Emil távolságtartása – önmagával szemben is. Bizonyos részek, mondatok úgy hatottak, mintha nem is lett volna jelen saját életében, múltjában. Talán taktikázott, játszott, önmagát akarta kívülről, három lépés távolságról, amennyire ez lehetséges, jobban megérteni és – sejthette, hogy olvasni fogom – velem megértetni. Könnyen lehet, hogy bizonyos pontokon, elsősorban az 1944-ről és 1945-ről szóló fejezetekben ezért is helyezte szinte történetírói munka keretébe szövegét.

Az adatok, információk tengernyire duzzadt állományában nehéz volt rendet vágnom. A szöveget első alkalommal, igaz, kisebb-nagyobb megszakításokkal, délutánig olvastam. Aztán magamra húztam a paplant, és másnap reggel hétig aludtam. Utána sem mozdultam ki. Tolla a kezemben két napot töltöttem Emil emlékeivel.

Legvégül arra jutottam, hogy írását tekintem a kályhának. Sorai közé illesztettem be meglévő sajátjaimat. Szövegére fűztem fel, ha némiképp bonyolultan is közös történetünket.

Igyekeztem kiszűrni Emil írásából a felesleges filozofálgatást, és lehetőleg csak a tényeket megtartani. Ennyiben nem teljeselek a tőle vett idézetek, viszont pontosabban mutatják be azokat a napokat, éveket. Vagy ez sem igaz: elmém rosszabbodó állapota miatt nem tudtam igazán biztonsággal kiválasztani, hogy melyik a döntően szükséges részlet, és melyik az elhagyható. Talán nem túlságosan lényeges, mégis nehezen elhallgatható tartalmak szenvedtek csorbát csonkításaimtól, szeszélyes cenzúrámtól. Emil minden szavához ragaszkodott volna. *Minden kis mozzanathoz és minden részlethez előzmények hosszú sora fűződött, sőt folyományok, következmények, később történt dolgok tartoztak hozzá, melyek visszamenőleg, visszahatólag egészítették ki a jelentését, tették teljessé az értelmét; s kölcsönös vonatkozások és kapcsolatok indáztak keresztül-kasul mindent, szoros összefüggésben a transztravizáció tényével és körülményeivel – írta. – 1944, igen, 1944 minden változás eredője. És 1945, 1956. Sűrűn mérték a történelmet: vakon tántorogtunk mindannyian a kizökkent időben, s hol úgy éreztük, hogy egy helyben állunk, hol pedig mérhetetlen messzeségben láttuk magunk mögött a nemrég múlt eseményeket. Az időközök megnyúlnak vagy semmivé zsugorodnak, vagy akár a visszájukra fordulnak olykor.*

Anyám schlagwortjai, és az én kiegészítő megjegyzéseim is önmagukban sokszor hamisan csengenek. Könnyen lehet, hogy szándékunk ellenére mindannyian füllentettünk kisebb-nagyobb dolgokban. Ezzel együtt nem igaz, hogy mindannyian füllentettünk kisebb-nagyobb dolgokban. A külső világ a hibás, mondhatnánk lelki kényelemmel, ám semmi esetre sem a valóságnak megfelelően.

mérgezés

*„A mi nemzedékünk
fikciómérgezésben szenved
Így készül fel a társadalom szervezete
a háborúra.”
(T. Konwicki)*

járvány

patkány

ármány

aszály

csákány

(nem rím
kényszer)

fekete dobozok
a kertben
és a lépcsőházban

csőtörés a föld alatt

szünidő
(az oroszban csak
többes száma van)

"a terület jelenleg
véralvadásgátló
rágcsálószer tartalmaz"

iszkol a gyík

ablakomban
a golgotavirág
följebb kúszik

menekülés
a tenispályához vezető
erdei ösvényre

három részre törve

(központozás)

36

azt írtam:

"ha majd újra
írásjeleket fogok használni"

Megtaláltam a pont helyét
Williams verseiben
és Joanne Kyger naplójában .
Williams verset írt
F.M. Fordhoz a mennyben
.Kemenczky Judit verset írt
W.C. Williamsnek írásjelek nélkül

"makacsul visszatérni
néhány halottra"

(egy lány)

semmi sincs veszve
megérkezett a lány
pound verséből kertünkbe
két ujjal gépel
egy mechanikus írógépen
fordítható-e szívnek a ,breast'
nem hiszem

(*pasztorál*)

williams doki
fiatalon sem gondoltam
hogy vinnem kell valamire
öregem már én is
az utcákat járom
ahogy te
apró legyek
lepték el
egy kuka fedelét

Jánisz a hűtőben kotorászott, miközben Kosztasz hevesen gesztikulálva győzködte legújabb közös szerzeményük, egy Nagy Sándor korabeli amforatöredék régészeti és nem utolsó sorban piaci jelentőségéről. Mint oly gyakran,

38 Benyó Tamás

HÍVATLANUL A PARADICSOMBAN (regényrészlet)

most is eltérően vélekedtek a várható haszonról, melyre az eladásából számítani lehetett. Amíg Jánisz alul-, Kosztasz rendszerint felülbecsülte a szóban forgó műtárgy értékét, mert az egyik a hazai, a másik a nemzetközi

keresletből indult ki a kalkulációk során. Végül mindig sikerült közös nevezőre jutniuk, mielőtt még a becses portéka kiállításra került a turisták által sűrűn látogatott régiségkereskedésben. András, bár alig értett valamit a szóvaltásból, őszinte csodálattal figyelte, mint civakodik a két férfi, miközben ő egy pohár cipurróval a kezében ácsorog a kandallónak támaszkodva. Noha, már a börtönéveket megelőzően is irtózott az olyan férfiaktól, akiket a saját nembeli társaik közelsége hozott izgalomba, most mégis jó érzés töltötte el, hogy tanúja lehet e két ember kiegyensúlyozott, szerető kapcsolatának. Egészen más volt ez, mint mikor a fegyencek csak a megfelelő pillanatra vártak, hogy áldozatukat belekényszeríthessék a testi együttlétbe. Janisz és Kosztasz partneri viszonya, mely éppúgy támaszkodott az egymás iránti elköteleződésre, mint a kölcsönös vonzalomra, nemhogy az erőszakot, de még az aláfélérendeltség lehetőségét is kizárta

Andrásnak még Köves Ede, a kertészet termelési igazgatója mutatta be a kapcsolatukat büszkén vállaló üzletembereket egy baráti látogatás alkalmával, mint olyan megbecsült polgárait az öbölmenti városkának, akikkel érdemes jöbön lenni. Köves nem tartotta sokra Andrást, mégis valami megmagyarázhatatlan okból úgy gondolta, felelősséggel tartozik azért, hogy ez a titokzatos fiatalember, akinek volt bátorsága komolyabb nyelvtudás nélkül nekivágni a nagyvilágnak, be tudjon illeszkedni az idegen környezetbe. Ede nem csak bemutatatta ifjú pártfogoltját helyi ismerőseinek, de még a házat is megosztotta vele, pontosabban annak sötét és nyirkos alagsori részét, hogy azt karbantartásért cserébe, kedvezményes havidíj fejében használhassa. Andrást bántotta, hogy Köves nem tartotta őt magával egyenértékűnek, ugyanakkor lemondani sem akart a barátsággal járó előnyökről, melyek a számtalan közös kirándulás és beszélgetés mellett, korlátlan hozzáférést biztosítottak főnöke könyvtárhoz. Hosszú hónapok múlva értette csak meg, pártfogójának legalább akkora szüksége van rá, aki mellett újra és újra megélheti saját feljebbvalóságát, mint amekkora szükségét ő érzi egy támogatónak. Mindamellettt attól sem kellett

tartania, hogy vendéglátója valamiféle szexuális ellenszolgáltatást vár majd el tőle, hiszen jól ismerte rajongását a szép nők iránt. Akárhogy is, András sokkal szívesebben töltött el órákat Jánisz és Kosztasz társaságában a munkaidő végeztével, mint a vele egy nyelvet beszélő atyafiával.

– I must go – mondta, és elindult az ajtó felé.

39

– Wait, please! – váltott görögről angol nyelvre Kosztasz oda-fordulva vendégükhöz, és a bejárattal szemközti komódhoz lépett. – We have a suprise for you. – Hosszasan kotorászott a fiókban, mire rátalált a keresett tárgyra, egy gyöngyházberakásos dobozkára, amit ünnepélyesen átnyújtott a távozó vendégnek.

– What is this? – kérdezte András csodálkozva, majd óvatosan felpattintotta a doboz fedelét. Ám, ami ekkor fogadta, túltett minden elképzelésén. A dobozka, melynek belsejét lila bársony borította egy aranyozott ingát rejtett. Éppen olyat, mint amely látomásban egyszer már megjelent előtte, amint a kerti filagória közepén tátongó lyuk felett kétszer is kilengett egymás után. Képtelen volt megérteni, hogy a jelenés egyik eszköze, mely a magánzárkában átélt teljes elszigeteltségben kelt életre, miként válhatott egyszeriben kézzel fogható valósággá, vagy legalábbis annak kicsinyített, másává.

– We came across it years ago at a flea market, and we knew immediately that we can't leave it there. So we bought it and brought it home with us – kezdett bele Jánisz az inga történeke elmesélésébe.

– The truth is, neither of us wanted to sell it. We felt like this object is more than a simple commodity. However it was also clear to us, that even though we bought it, it was not our property. So we agreed to wait until the real owner of this rare and valuable antique turns up.

András bár, nem sokat értett Jánisz elbeszéléséből – lévén, hogy az angol tudása, melyen úgy ahogy megértette magát, még így, több év kint tartózkodás után is, alig valamit fejlődött –, annyit azért kivett belőle, hogy mostantól ő maga is részese e rendkívüli történetnek, mely még korántsem ért véget, sőt talán csak most kezdődik.

– And as time went by, you suddenly appeared – folytatta Jánisz. – We immediately knew that the real owner of this pendulum is you. After that we were just waiting for the right time...

– Which arrived today – vette át a szót Kosztasz. – After all we couldn't just wait forever to give you what is yours anyways. From now on, you have to take care of it, no one will look after it for you.

Ezzel beigazolódtott András sejtése, hogy élete az addigi időszámításból, most egy másikba lépett, melyben ő már nem egyszerű nincstelen lúzer, hanem egy titokzatos, s talán valamiféle varázserővel is rendelkező tárgy birtokosa. Hirtelen újra öt-hat évesnek érezte magát, aki bár tisztában van a

fantáziát és a valóságot elválasztó vörös vonal rettentő erejével, még nem fordított egészen hátat a mesék világának.

A hazavezető út embernagyságú fügekaktuszok, citrom-, és datolyaszilvafák között vezetett. Egyik oldalról a tenger halk zúgása, másiktól 40 birkák bégetése hallatszott. Még világos volt, de a földi élet már felkészült az éjszaka sötétjének érkezésére. Az idő megállt a folyvást terjedő térben, miközben András a jövő titkos lehetőségeit ízlelgette csendes magányában. Nem fantáziált, nem tervezgetett, inkább átadta magát a lelkeben pislákoló remény halvány sugarainak, hadd cirógassák belső érzékeit. Könnyűnek, szinte légiesnek érezte magát. Mint rendszerint, most is megállt az útkeresztveződesben, ahol egy kis ortodox kápolna és a belsejében megbújó olcsó ikonosztáz csábította a járókelőt röpké pihenőre. Amint ott állt az andráskeresztekkel díszített kovácsoltvas kapu előtt, eszébe jutott a föld alatt rejtőző kis templom, melyet még a török megszállás idején építettek a környéken élő keresztények, hogy mint annak idején a római katakombákban, titokban megtarthassák az istentiszteletet. Az órájára nézett, s megállapította, ha nagyon siet, még éppen megjárhatja az utat, mely odavezet. Egyébként sem volt kedve túl korán hazaérkezni egy olyan házba, ahol másra sem számíthatott, mint Köves órák hosszat tartó panaszáradatára a rá nehezedő felelősségről, meg különféle nyavalyáiról. Inkább kipróbálja a görög barátaitól kapott ajándékot ott, ahol az talán a leginkább betöltheti eredeti funkcióját, feltéve, ha rendelkezik olyannal. Hiába járt már ott, az épületre most sem volt könnyű rátalálni. Fejtetőig érő gaz, sűrű, tüskés bozótok akadályozták az előrejutásban a járatlan, keskeny ösvényen. Annál jobban meglepődött, amikor a templom beomlott kupolájához érve seregnyi felnőtt látványa fogadta a föld alatt elterülő csarnok közepén. Mind talpig zsákvászonban, derekukon fehér övvel álltak egy hosszúkás asztal körül, melyen egy férfi feküdtt egy csomó kristálypohár és evőeszköz ölelésében. A testet pirosra sült bőr borította, melyen jól látszottak az előkészítés során ejtett vágások. Nem tudni, hogy egy különös szertartás részeként vagy csak a jelenlévők gátlásait feloldandó takarták le az áldozat arcát és szemérmét, de a tetem személyazonossága rejtve maradt. Andrászt szinte beszippantotta a dermesztő látvány, amikor a templom oldalhajójából egy szikár alak lépett elő, egyik kezében egy olajjal teli rézkancsót a másikban pedig egy díszes, görbe tört szorongatva. Bár a ruhája megegyezett a többiekével, derekát az átlagostól eltérően bíborszínű, vastag szíj övezte. Az asztalhoz érve, a kezében lévő kancsó egész tartalmát a tetemre öntötte, miközben rekedtes, mély hangján három idegen hangzású szót ismételtetett. Miután végzett, elkiáltotta magát: „Mondd, ki állhat közénk és a hús közé? Ki akadályozhat meg bennünket az Ember felmutatásában, és elfogyasztásában, ha itt vagy közöttünk?”

Andris nem értette, hogyan lehetséges, hogy a szertartásmester magyarul tette fel kérdést. Rémmel vegyes meglepődésében csak később tudatosult benne, hogy aki csak jelen van, mind rá szegezi tekintetét.

– Isten hozott körünkben, bátor férfiú! – kiáltott oda neki váratlanul a szertartásmester. – Gyere közelebb, ne félj!

41

Noha, Andrásnak esze ágában sem volt közösséget vállalni az asztal körül tolongó sokasággal, valami erő arra kényszerítette, hogy a kupola omladékához támasztott létrán lemászva, a hívogató hang felé induljon. Miközben a résztvevők egyre izgatottabban forgolódtak a helyükön, a lenyugvó nap fénye arany színnel vont be az asztalon fekvő férfi olajos testét. A szertartásmester törét a férfi húsába vágta, majd kikanyarintva belőle egy szeletet, a mellette álló felé fordult.

– Vedd és edd! Ez itt az Embernek teste, amely erőt ad, s győzelemre visz az ellenségeid felett.

Ezután megismételve szavait, a következőkhöz fordult egy-egy újabb szelettel. Végül Andrásához ért. Ahelyett azonban, hogy neki is felkínált volna egy darab húst, meghajolt előtte.

– El sem tudom mondani, megkora megtiszteltetés, hogy körünkben fogadhatunk, hős férfiú. Kérünk téged, fogadd elismerésünk és hódolatunk.

Még be sem fejezte, mikor megremegett a föld, s mint egy varázsütésre, a szertartásmesternek és a gyülekezetnek is nyoma veszett. Csak az asztal és az áldozat maradványainak helyzete nem változott. András ekkor maradék bátorságát összeszedve, közelebb lépett, és lerántotta a kendőt a tetem fejéről. Az asztalon fekvő férfi ő volt. András legszívesebben kiszállt volna a világból, örökre elfeledve mindent, ami ide és önmagához köti. Egyetlen vonást, hajtincset sem lehetett felfedezni a takarás alól felszabaduló ábrázaton, mely megkülönböztette volna tőle. Tébolyultan szédelgett a sötétedő falak között, míg rá nem talált a létrára, melyen felkapaszkodva végre kiszabadulhatott a romtemplomból. Mikor a felszínre ért, visszanézett, de az asztalt és a rajta fekvő férfi maradványait már nem láthatta.

– Te vagy az? – szólta ki Köves a nappaliból. – Van egy perced?

András belépett a szobába, de ahelyett, hogy köszönt, vagy akárcsak ránézett volna Edére, némán helyet foglalt a legközelebb eső fonott rattanon.

– Köszönöm, hogy még ilyen későn is hajlandó vagy időt szakítani a barátodra. Igazán megtisztelsz – tette hozzá némi szarkazmussal. – Egy fontos dologról szeretnék veled beszélni, de mielőtt még a tárgyra térnék, csak hogy el ne felejtsem, leveled érkezett Budapestről. Fogalmam sincs, ki küldte.

Na mindegy, majd elolvasod. Egészen másról szeretnék beszélni veled. Valamiről, ami bizalmas, ha szabad kérnem, maradjon közöttünk.

András bólintott.

42 – Bizonyára kitaláltad már, miről is van szó. Nos igen, a munkáról, pontosabban... A fene egye meg! Hogy is fogalmazzak, hogy félre ne érts? Valójában, nem is a munka, sokkal inkább a munkamórál, ami hagy némi kivetnivalót maga után. Nem! Nem a te hozzáállással van baj. Inkább azoknak a fránya indiaiaknak a viselkedése okoz egyre nagyobb fejfájást, ami természetesen a többiekre is hatással van, mégpedig, romboló hatással. Nem tudom, te hogyan vagy vele, de engem egyre jobban dühít, ahogy ott lézengenek az ágyások között, mint akik, még fel sem ébredtek álmukból. Be kell valljam, néha úgy érzem, felrobbanok, amikor látom, hogy úgy nyomkodják a földbe a dugványokat, mint valami lassított felvétel. Persze, tudom én, idegen kultúra, idegen felfogás. De hát mégis csak ők jöttek át a mi térfelünkre, nem pedig fordítva. Ez itt Európa, hát tanuljanak meg európai módra viselkedni és dolgozni. Azzal is tisztában vagyok, náluk olcsóbb munkaerőt keresve se találni, mégsem gondolom, hogy ne várhatnánk el tőlük feszesebb tempót a termelékenység növelése céljából.

– Mégis, mit akarsz ezzel? – próbált András akadályt gördíteni a szóáradat elé.

– Válaszolok mindjárt, csak engedd meg, hogy előbb befejezzem gondolatmenetet! Tőlem elvárják, hogy rendet tartsak a munkások között, de kérdem én, mert ha hiszed, ha nem, én is tele vagyok ám kérdésekkel, amiket aztán a kutya nem fog megválaszolni... Ugyan, mi a fenét csináljak, ha ezek csak egymást erősítik a semmittevésben? Én nem tudom, honnan ered a nemtörődömségük. Talán genetikai okai vannak, vagy egyszerűen ezt látták a szüleiktől. Tudtad, hogy ezeknek munkavállaló vízumuk sincs, sőt, némelyik útlevéllel sem rendelkezik?

– Akkor, hogyan tudtak belépni az országba?

– Tudom is én! Kérdezd meg a tulajdonosokat. Az ő ötletük volt távolkeletieket alkalmazni. Talán embercsempészek segítették át őket a határon, vagy átúszták a tengert, hehehe! De a viccet félretéve, nem is az a lényeg, hogy kerültek ide, sokkal inkább, hogy miért nem hajlandóak ennyi idő után sem alkalmazkodni az itteni szokásokhoz?

András jól ismerte kollégáit, hiszen hosszú évek óta együtt rótták a fóliák alatt elterülő ágyások hosszú sorait. Lassú munkatempójuk oka sem volt rejtély előtte. Hamar megértette, nekik nem csak pár évre, de egy egész életre meg kell őrizni a teherbírásukat, ha még évtizedek múlva is gondoskodni kívánnak magukról és a családjukról. Nem beszélve a gyakran negyven fok körüli hőmérsékletről, amellyel számolniuk kell a fólia takarásában az itt dolgozóknak, s amibe ő is majd' belepusztul a nyári műszakok alatt. Csak amíg

ő legfeljebb öt évet tervezett eltölteni a rekkenő hőségben mielőtt egy kellemesebb klímával rendelkező munkahelyre vált, addig ők feketemunkásként kevés eséllyel pályázhatnak ennél jobb körülményekre. Ez persze még nem jelentette, hogy sikerült volna közelebbi kapcsolatot kialakítani velük az elmúlt évek alatt. Csupán azzal, hogy ugyanazt a munkát végezte, 43 jobban beelátott a mindennapjaikba. Emellett persze Ede ellenségségének oka is világos volt előtte: a felsőbbrendűség érzésének igazolása ön-maga és a környezet számára. Dehogyan volt baja az indiaiak teljesítményével, hiszen a termelékenyséjük még így is bőven kimerítette a tulajdonosok elvárásait, de nem viselhette el, hogy nem képes megfelelő mértékben éreztetni velük civilizációs és kulturális fölényét.

– Tudod – folytatta Köves –, ha találnék valakit, aki segítene összerántani a csapatot, valakit, aki belülről ösztönözné őket, akivel összedolgozhatnék, hogy végre rend legyen ebben a kuplerájban, akkor mindjárt más lenne. De hát egyedül... Hiába nézek rájuk, s ellenőrzöm őket naponta többször is, abban a pillanatban, hogy kiteszem a lábam, már áll is a bál, ezt neked még nálam is jobban kell tudnod, hiszen egész nap együtt vagy velük. Szóval, most mondd meg őszintén, kihez fordulhatnék, ha nem egy fajtámbelihez, akivel egy nyelvet beszélünk...

Andrásnak egy pillanatig nem volt kétsége afelől, hogy Ede szerint ő ugyanannyira értéktelen, mint a kollégái. Nem többek ők, legalábbis a Köves-félék szemében, mint eszközei azoknak, aki valamiféle felsőbb kasztba sorolják magukat. Csak azt az egyet nem értette, miért nem zavarja, hogy a környéken élő angol bevándorlók, és a görögök őt ugyanolyan haszontalan aljánépből származónak tartják, kinek a hátrafelé nyilazó barbár ősei nem is olyan régen még a sztyeppéken nyargalásztak céltalanul, s akiknek a nyelvét sehol nem beszélik a világban. Ő, aki se brit, se görög felmenőkkel nem rendelkezik ugyan mit gondol, minek tekintik egy olyan országban, melyet az európai kultúra bölcsőjének is neveznek? De volt más is, ami sehogy se fért a fejébe. Nevezetesen, hogy valaki, aki ennyire rabja a konvencióknak, már ami az átlagtól eltérő értékrendet, szabályokat és szexuális irányultságot illeti, miként barátkozhat Jániszékkal, a homoszexualitásukat nyíltan vállaló helyi üzletemberekkel. Vagy épp a húsfazék közelsége az oka, hogy a legelemibb ellenérzését is hajlandó leküzdeni, ha a személyes előmeneteléről, a helyi elittel való jó kapcsolatáról van szó?

– Őszintén szólva, még most sem értem, miben is lehetnék a segítségedre? – próbált kifarolni András a csapdából, miközben világosan látta, semmi esélye megtartani függetlenségét Köves magánháborújában.

– Úgy gondoltam, kinevezhetnék mészakvezetőnek. Nem nagy ügy. Te ezzel csak egyfajta közvetítő szerepet töltenél be, se többet, se kevesebbet. Talán még a fizetéseden is emelhetnénk valamicskét. Persze, csak ha...

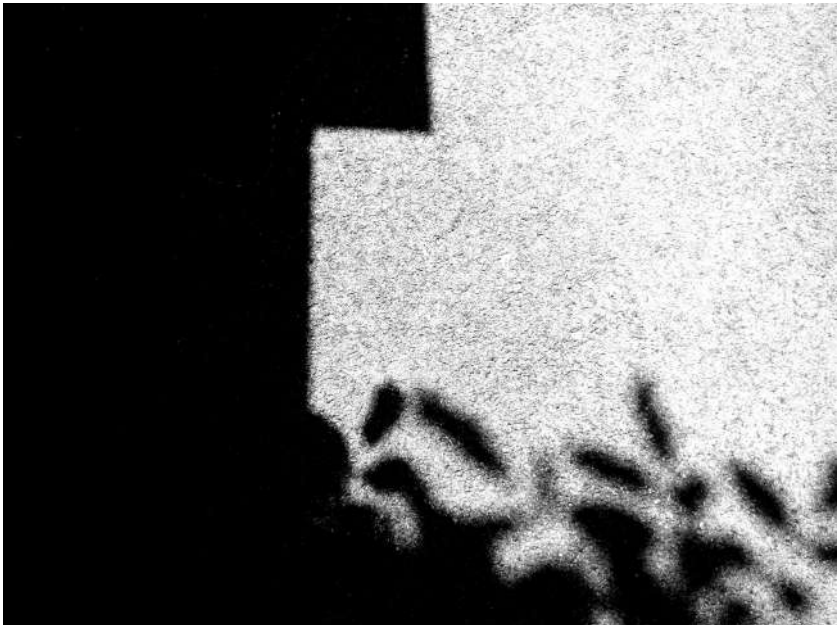
– Szóval, jelentsem neked, mi zajlik a földiák alatt? Ezt akard?

– Ugyan már! Ki beszélt itt ilyesmiről? Egyébként sem hiszem, hogy helyes lenne ebben a kérdésben ilyen végletesen fogalmazni.

44 Andrásnak, bár gyűlölt visszagondolni a régi időkre, újra eszébe jutottak börtönévei, mikor Edéhez hasonlóan a smaszerek is nekiszegtezték a kérdést, vállalná-e a téglá szerepét a rácsokon belül és kívül, cserébe a jobb ellátásért és egy emberségesebb bánásmódot. Ám, amíg ott egyértelmű volt, hogy ha életben kíván maradni a szabadulásig, jobb visszautasítani az effajta rendkívüli felajánlásokat, addig itt fizetés vagy egy kilátásban lévő másik munka nélkül, szinte semmilyen mozgástérrel nem rendelkezett a nyílt ellenálláshoz.

– Te vagy a főnök. Te döntes. – mondta végül. „Nem mintha tehetnék ellene bármit is?” Ezt már csak magában gondolta, nehogy Ede számára is nyilvánvalóvá váljék, mennyire nincs kedve részt venni az ő piszkos kis játékaiban.

– Akkor ezt meg is beszéltük – zárta le a beszélgetést Köves, mint aki jócskán elfoglaltabb annál, hogy a maga dolgán kívül, másról is társalogjon ilyen késő este a beosztottjával.

TERZINÁK A BESZÉDRŐL ÉS A TENGERRŐL

Kilenc éve figyeli a tenger.
Innen a szelek, arról hullámok.
Kilenc éve figyeli a tenger.

Innen a szelek, arról hullámok.
Ide a megszólalók kerülnek.
Innen a szelek, arról hullámok.

Ide a megszólalók kerülnek.
A mindenkor némák oda állnak.
Ide a megszólalók kerülnek.

A mindenkor némák oda állnak.
Jó fény és rossz fény, fénytelen, fényes.
A mindenkor némák oda állnak.

Jó fény és rossz fény, fénytelen, fényes.
Lesz nap, amikor majd lesz egy isten.
Jó fény és rossz fény, fénytelen, fényes.

Lesz nap, amikor majd lesz egy isten.
A parton hever, mindent elbeszél.
Lesz nap, amikor majd lesz egy isten.

A parton hever, mindent elbeszél.
Nyolc éve figyeli a tengert.
A parton hever, mindent elbeszél.

46 TERZINÁK A VÉGÉRŐL

A tükörben nem a képét látja.
Minden egyes tárgy belebámul.
A tükörben nem a képét látja.

Minden egyes tárgy belebámul.
Mintha valóban éppen ott állna.
Minden egyes tárgy belebámul.

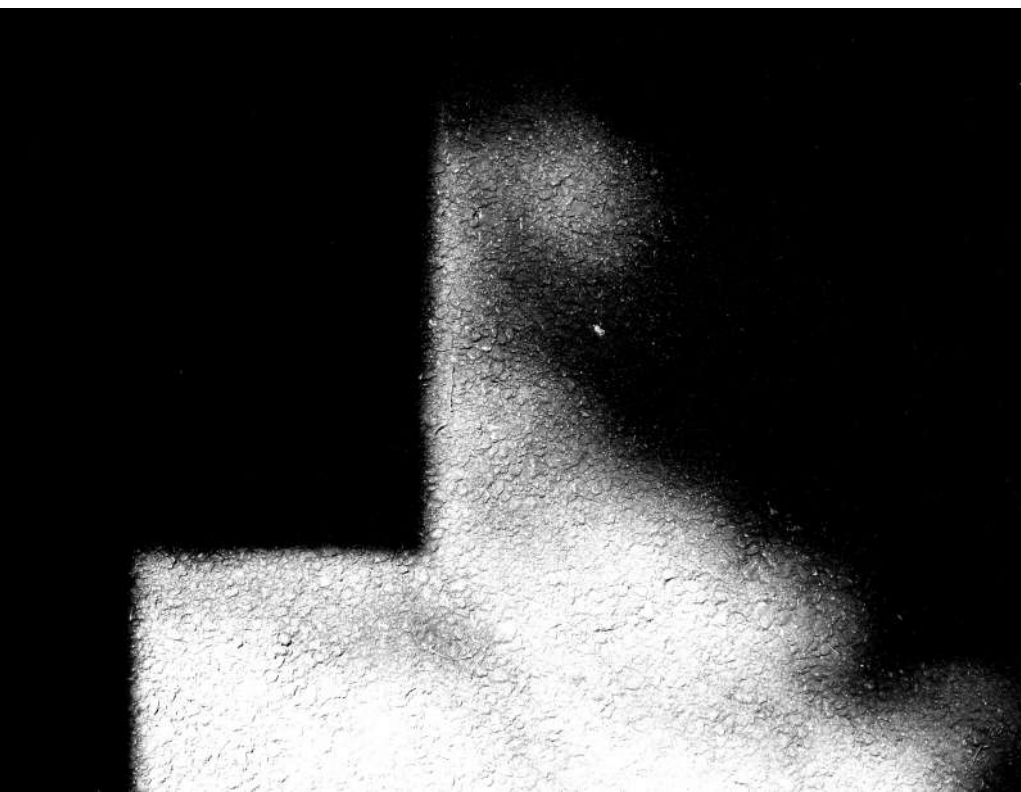
Mintha valóban éppen ott állna.
Jelentését szétdobáló részlet.
Mintha valóban éppen ott állna.

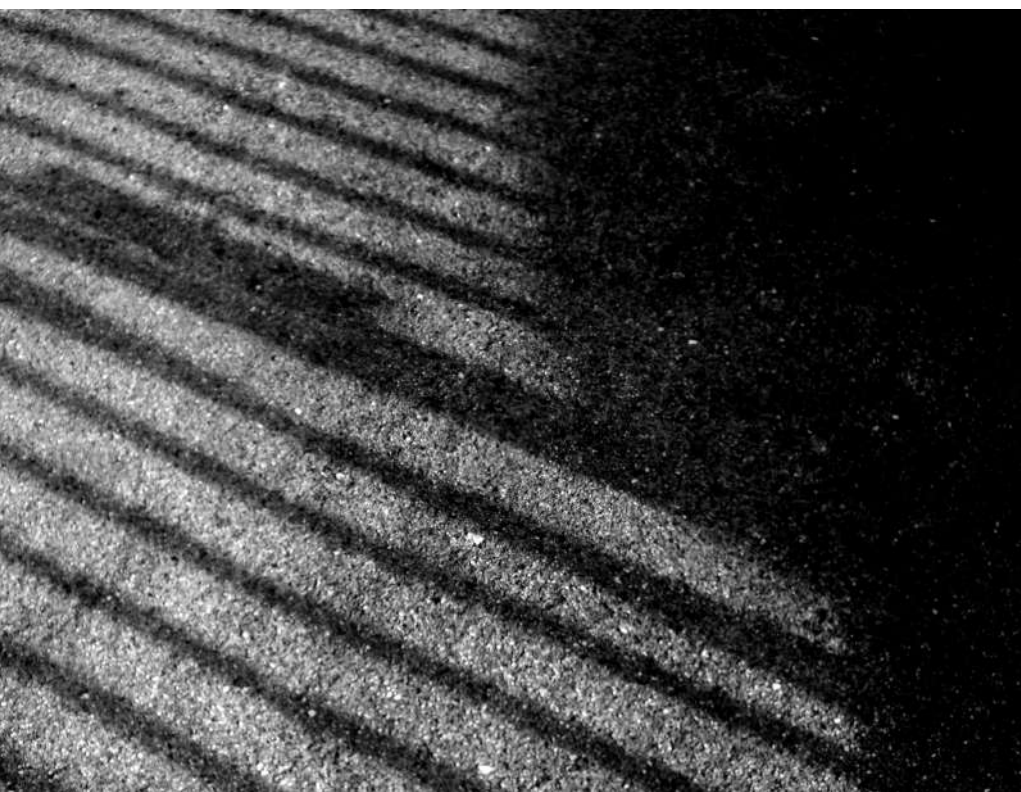
Jelentését szétdobáló részlet.
Minek is lenne a valamije?
Jelentését szétdobáló részlet.

Minek is lenne a valamije?
A tekintet követi befele.
Minek is lenne a valamije?

A tekintet követi befele.
Egyszerre oltják az összes lámpát.
A tekintet követi befele.

Egyszerre oltják az összes lámpát.
A tükörben nem a képét látja.
Egyszerre oltják az összes lámpát.

– Nem hallom a zúgást, a tengerünk zúgását.

– Nem hallható, mert nincs tenger ott, illetve itt, ahol élünk.

A férjnek nehezebbre esett kimondani ezt, mégis mindig megtette, és mindig meg is bánta. Pár

éve a felesége minden

késő délután az ablak elé

ült, és hallgatta, hallani

vélte a tenger zúgását,

ott, ahol még egy árva ta-

vacska sem volt a közel-

ben. A falu szélén laktak az utca utolsó házában. A kerítésen túl szántóföldek nyúltak a messzeségbe. Itt-ott vert foltokat a tájba pár ritka akáccsoportosulás, amit megkímélt a véletlen az erdőtelenítések elől. Az asszony fájdalmasan mélyről sóhajtozott.

– Nem hallom, elvitték, lecsapolták a tengerünket. Vagy eljött egy újabb cunami, és vizét más partokra lökte? De az is lehet, hogy a teremő ki-
apasztotta.

– Nem, Kedvesem. Minden tenger tünékeny, és a mi tengerünk is ilyen.

– Jó. Akkor várjunk egy kicsikét.

Negyven éve voltak házások hűségben, szerelemben és szeretetben. Minden mozdulat, minden rezdülés közös volt bennük, de pár éve a feleségnél gyógyíthatatlan demenciát állapítottak meg. Életük innentől néha erős köd-
ben, vagy vakító fényben haladt, mintegy üres tarisznyát lóbáló vándor.

– Kedvesem! Amíg várakozunk, vacsorázz meg. A kedvencedet, sült kolbászt csináltam. Van hozzá almapaprika, meg vettem igazi parasztkenyere-
t is.

A férj nagyot nyelt. Valóban a sültkolbász volt az egyik kedvence. De nem így volt, mert nem volt sem kolbász, sem almapaprika, sem igazi parasztkenyér sem. Ezeknek csak az emlékei lobbanhattak fel az asszony és a férj tudatában is. A tegnapi pizza maradék felét ette meg egy jó nagy korsó sörrel, mert csak az volt. Persze, ez is nagyon jól esett neki. Az asszonynak nem szólt erről semmit. A tünékeny tenger, mint ötlet kezdett helyet találni magának a gondolatai között, odafészkelte magát, mint a varázslat madara a „soha nincs sziklák” alá.

– Kicsim! Szerinted várnunk kell még sokáig? Talán nem vettük be a gyógyszereinket, ezért vagyunk ilyen érzéketlenek?

– Nem, Kedvesem! Mondtam már, hogy a mi tengerünk is tünékeny.

Az asszonyka szeme összeszűkült, és nagyot fújt, ahogy a haragos macskák szoktak. Aztán félig állva, félig ülve mutatott ki az ablakon.

– Jó, hogy beadtad nekem a délutáni gyógyszeradagomat. Igazán jó férj vagy. Képzeld, hatnak a gyógyszerek, és újra hallom a tengerünket.

László Zsolt 49

TÜNÉKENY TENGER

Egymás vállát átölelve bámultak ki az ablakon túli világba, ahol az aszály tombolt.

– Kicsim! Hallod újra te is?

– Igen. Már én is hallom a hullámverést.

50 A férj nem mondhatott mást. De nem is akart mást mondani.

VELEM VAN

Kezdhethném úgy, hogy nem vagyok egyedül,
aki van, velem van. Ezzel be is fejezhetném,
nem gondolva a tárgyakra, amik maradnak,
szekrényben, szennyesben, sarkokban,
és hogy tárgyaink olyanok, mint mi,
hátrahagyhatók vagy eldobhatók,
mint az emlékezet részei vagy a szavak.

De rájönnek, aki szól, hozzám szól,
szavait ugyan könnyű nem meghallani,
de kőbe vannak vésvé, átbotlasz,
mint a szamár a sziklás hágóban, rajtuk.

Aki elmegy, miből gondolod,
hogy nem őrzi télire a kamrájában
szétfűrészelt fáidat, melegítsék őt fázásában,
vagy még becsebb dolgokat, nem olyanok-e,
mint a kő, a szeretet kimondhatatlan szavai?

Aki hív, nem arra hív, hogy egyhelyben téblábolj,
de arra sem, hogy elfeledj minden percet,
amit a kályha melegénél töltöttél.

Aki van, szeret, és összehordja nagy tűzénél,
ami nem fölösleg,
nem veszik el egyetlen szálka,
nem veszik el szemed csillogása,
nem veszik el a kezéd,
nem vesznek el simogató tenyeredben az erek.

Szóval kezdhethném úgy a magánnyal kapcsolatban,
hogy nem vagyok egyedül, aki van, az velem van.
És innen elkezdhethném előlről.

Óvatosan lépett odébb a kissé billegő deszkapallón. Leguggolt, és elkezdte begyűjteni a körülötte karnyújtásnyi távolságban felgyülemlett szemetet. Egy hét után eljutott oda, hogy zavarta a látvány. Lesz még tereprendezés, de

52 Gerzsényi Gabriella

KÉT LÁB BOLDOGSÁG

ki tudja, mikor, és milyen minőségben. A cigarettacsikkokkal nem foglalkozott, túl sok és túl apró darab volt, hogy egyenként szedegesse. Műanyag palackok, cigarettás dobozok, közetgyapot pamacsok, purhab-gombócok, rozsdás szögek, kisebb-nagyobb hungarocell-darabok, energiatalos dobozok. Ezek adták a ház körül éktelenkedő hulladék jelentős részét. Az utóbbiakat elhagyogató munkásokat már megcsaphatta a környezettudatos gondolkodás valami enyhe fuvallata, mert a fémhengerek többsége össze volt nyomva. Volt, amivel nem boldogult: egykor szebb napokat látott műanyag festékes vödörben színültig állt valamilyen sáros, sűrű, büdös lötyty. Megmozdítani sem bírta. A kihúzni tervezett parlagfű némelyike megmakacsolta magát, és úgy döntött: a levelét-szárát ha el is ereszti, gyökerével marad a földben, hogy alkalomadtán újra szárba szökessen. Több helyen használható állapotban lévő, sőt, szinte vadonatúj csavarokat talált. Ezeket gondosan külön gyűjtötte, a férje még hasznosíthatja.

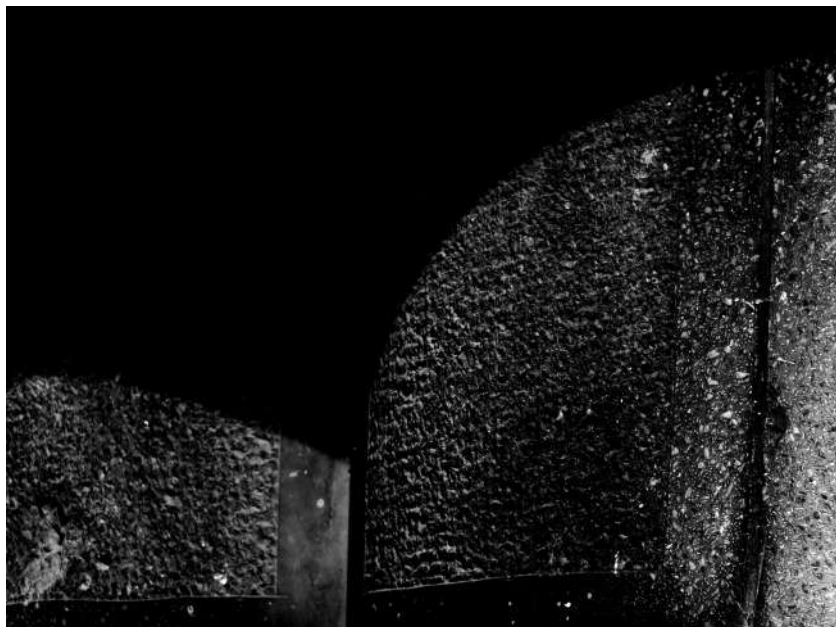
Már a negyedik fordulót tette az építési hulladékkal, nejlonszakokkal, kartonokkal teli konténer felé. A hatalmas fémtartály elérte befogadóképessége határát, unottan hajigálta le a hátáról az erőnek erejével feltuszkolt adagokat. Gyűlt tehát a szemét körülötte a fűben is.

Átmozgatta pár rutinos gyakorlattal a felsőtestét, végzett néhány karkörzést és nyújtást. Visszaindult, ezúttal a terasz felőli oldalról tervezte a viharos éjszaka után a sárban szanaszét heverő deszka- és papírdarabokat begyűjteni. Túrabakancs kellett volna, vagy gumicsizma, gondolta, és szánakozva nézett le az elnyűtt sportszandálból kikandikáló, piszkos lábujjaira. Néhány hónappal ezelőtt ezek a lábak csinos körömcipőben tipegtek, lakkozott körmök díszítették őket. Elegánsan, de legalábbis takarosan felöltözve járt a hivatalba. Útközben, ha el is haladt egy-egy építkezés mellett, szempillantásnál többre nem méltatta az ott folyó munkálatokat, sem az azokat végzőket. Mi dolga lett volna velük. Abba főleg nem gondolt bele, mennyi tennivaló és fáradtság vár egy-egy újonnan épült ház új tulajdonosaira. Amikor a saját építkezésük már javában zajlott, még akkor sem látta tisztán, mivel is jár ez a folyamat.

Most már látta. Rengeteg munkával, szeméttel, bosszúsággal jár. Pizkos láb- és kézkörmökkel jár. Sajgó vállakkal, a sok hajlongástól és feszítéstől remegő lábizmokkal jár. Dohogott, miért is nem hallgatott az anyjára, és

szervezett takarítóbrigád, akik elvégeznék helyette a piszkos munkát. Nézte az udvarnak még aligha nevezhető kőtörmelék-halmokat, és eltöprengett rajta, vajon megérte-e lecserélni a régi életét. Feladni a takaros öltözéket és a hivatali munkát. A biztos havi megélhetést. A válasz nem váratott sokat magára. Tisztán, egyértelműen, és nagyon röviden vil- 53
lant egy szó az agyába: megérte. Ez itt az ő háza, az ő terve alapján készült, ő fog benne lakni. Mostantól nem más diktálja, mit csináljon és mikorra. Nem más osztja be az idejét, nem más bírálja felül a munkáját. Szabad ember lett. És boldog. Mindkét lábbal.

Új Forrás 2023/9 – Gerzsenyi Gabriella:
Két láb boldogság

54 Zsoldos Emese

„S KI AZ A POSZUGYIN?...”

Textuális reprezentációk

hálózata és az önéletrajzi tér

elbeszélésének lehetőségei

Závada Pál *Apfelbaum*:

Nagyvárad, Berlin című

szövegében

„Olyan vagyok, mint egy regény; azok, akik messzi vannak egymástól, de egymáshoz tartoznak, ebben a regényben találkoznak. Minden egy. Nem azonos, nem egyforma. Ami különbözõ, az különbözik. De itt van bennem. Egy.”

(Esterházy Péter: *Hrabal könyve*)

„Fogyatkozik a szeretet, fogy a bizalom.”

(Závada Pál)

A 20. századi Apfelbaum Ádám *regényében* egy 19. századi udvarlástörténet¹ egy még korábbi bukolikus opera dalát rejti magában, s a Goethe által írt librettóból² citált sorok a kreatív olvasói tapasztalat működése által, a szövegek párbeszédés *játéka* révén Závada főhősének kínálhatnak „textuális fogó-dzót”:

„Utad: kezd el,
Hited: vedd el,
Sose bánjad:
Jön utánad
Kései bánat.”³

Apfelbaum Ádám 1937-ben Berlinbe indul, azzal a várankozással, hogy nagy-
ratörõ tudományos és mûvészi ambícióit beteljesíthesse, megszabadulva
zsidó felekezeti kötelmeitõl. Határtalan becsvágygal kísérti meg a minden-
áron való érvényesülés dicsõsége úgy a fasiszta, mint a kommunista politikai
szisztémák hálójában. Fél évszázadot átívelõ útján súlyos ideológiai megal-
kuvásaival együtt sem látszanak teljesülni vágyálmai, ahogyan politikai ha-
ltalmi törekvései is csupán ábrándok maradnak.

Apfelbaum Ádám története mellett segédegyenesként ott áll Madách *Tragédiája*,⁴ az emberi létkérdéseket feszegető ún. emberiségköltmény, alapeszméje szerint az Istentől elszakadt, önmagára támaszkodva cselekvő ember históriája, amely nagy és szent eszmék során át vezeti hőseit a kiábrándulás tragikumától a „bízva bízás” pátoszáig. Az Apfelbaum-
szöveg határozottan alludál és rájátszik a 19. századi drámai költeményre: egyfelől Lucifer és az angyalok utalásai félreérthetetlenül arról tanúskodnak, hogy ismerik Madách művét, amely a „van az írva”⁵ („meg van írva”) fordulat értelmében a Szentíráshoz hasonlóan alapszöveggént olvasható („És ember, angyal, mind, ki csak ráismer / e szavakra, most lelkesen ujjong.”),⁶ továbbá drámai szituációi és helyzetei filmszerűen újra játszhatók („mindig is bírtam ezt a részt”), a kedvenc részei és mondatai újra nézhetők („már vártam”).⁷ Másfelől pedig, a *Tragédia* szövege dekonstruktív gesztussal szétíródik a Závada-műben: az idézett sorok szabadon variálva, alakítva, ironikusan torzítva és függetleníve történeti kontextusuktól, az eredetitől eltérő megszólalókhöz kerülnek,⁸ játékba hozva és új struktúrába emelve, új létformát adva a klasszikus műnek.

A Závada-szöveg egészéről elmondható, hogy olyan új konstrukciót mutat fel, amely több epikai és drámai műfajelemből bricolagemódszerrel alkotja meg azt a hibrid műfajvariánst, amely egyaránt hasznosítja a verses regény, az eposz és a drámai költemény számos sajátosságát. Alapszerkezetét a verses regény műnemi határokat jótékonyan feloldó formája adja, jóllehet drámajelenet-szerűen felépített szövegkorpuszát gondolati felvetések és dilemmák szövik át, a filozófiai létkérdések súlyát, tétjét a prózai műforma világnézeti bizonytalansága viszont kétségkívül erodálja. Az eposz műfaji jellegzetességei közül az *Apfelbaum* az egész közösség számára jelentőséggel bíró, a történeti múltban lezajlott események elbeszélésének eszköztét működteti, ellenben (fő)hőse eltávolodva a kiemelkedő, „nagyszerűkarakter-profil-tól”, az eposzi „nagyformátum” inverzét mutatja fel: a becsvágyó, de gyáva és megalkuvó figurát. A bricolage-technika az idézetek szövegbe építése során is érvényesül, amely ilyesformán egy sokfelé elágazó szövegkontextust hoz létre, a jelölt és jelöletlen szövegközöttség diskurzusát, és ezáltal az irodalmiasság narrátori fókuszát is előtérbe állítja. A bricolage a lehetőségekről szól, az adott séma megbontásával járó játékos teremtésről, amely hozzá- és mellérendeléssel, kiegészítéssel, asszociációkkal új értelemelrendezési módot reprezentál.

A narrátori jelenlét háromféle módon mutatkozik meg a szövegben, és a különböző narratív helyzetek között eltérő kapcsolódási viszonyok figyelhetők meg: a történeteket terelgető extradiegetikus narrátor nézőponti

korlátozottságát több intradiegetikus elbeszélői pozíció beiktatásával oldja fel, valamint korrelatív (metaforikus) relációt kialakítva heterodiegetikus narrációt is alkalmaz. Mindazonáltal a többnézőpontú elbeszélés sem biztosítja a történet(ek) fölötti mindentudást, az első fokú narrátor készen áll arra, hogy „ esetlegesen jutnak napvilágra / vagy lesznek érthetők a részletek. / Hiszen, ha bármit eltakar Apfelbaum / is, ka-
56 lauzoló ördöge is, / marad a képzelet”.⁹ A konzekutív kapcsolódással beékelődő szereplői beszédszólamok többnyire visszatekintő elbeszéléssel alakítják, bővítik a történeti eseménysort,¹⁰ ugyanakkor lehetőségük nyílik egymás megszólalására reagálni,¹¹ illetve azt megszakítani,¹² továbbá logikai-szemantikai átvágással metanarratív kommentárral reflektálni az olvasó előtt látható szövegre:¹³ amiképpen Apfelbaum performatív aktussal két strófát töröltet is a regény hetedik részéből.

Az egyes szám első személyben megnyilatkozó írói-elbeszélői alakzatot autobiografikus jellegű fragmentális önfikcióként értelmezhetjük, azzal a belátással, hogy az életrajzi történeti tényanyag elemeiből építkező megalkotottság a kontextus szövetében szükségképpen fikcionalizálódik, és a szövegben kirajzolódó virtuális szerző önreflexív szegmenseinek epizodikussága és töredezettsége a műben megszólaló szubjektum problematikájához vezet. Az író-elbeszélő által a szövegtérbe emelt kortárs irodalmi mozzanatok elsősorban Réz Pál alakjához és a Holmi folyóirat köréhez kapcsolódnak, a derűs nagyváradi kirándulások és városnézések anekdotái¹⁴ mellett a rezignált „szépirodalmi szellemidézés” egyik berlini strófája Esterházy Péter emlékező soraival¹⁵ idézi fel a testileg elgyötört, erőtlén Petri György csendes, élesen figyelő tekintetét.¹⁶ Visszaemlékezések tanúsága szerint¹⁷ a lap szerkesztőségi napjain Réz Pál egykori nagyváradi életének hol fanyar, hol derűlátó eseményeit felelevenítve,¹⁸ olykor holt költőket és eleven kortársakat plasztikusan megrajzolva mesélte történeteit, és persze „volt, hogy másképp mesélte”¹⁹ azokat, következőleg alakjától elválaszthatatlan a diskurzus közegébe ágyazott folyamatos történetmondás gyakorlata, s a Závada-szöveg ezt a rítust, az *újraelbeszélést* hasznosítja prózapoétikai eszközként. Ennek jegyében a regény célzott irodalmiassága referenciális nyomatékkal leleplezi a negyedik rész gettó-történetének két fikcionalizált elemét: a hamis flekktífusz-járvány ötletének, és az öngyilkosságba kényszerített lány tragikus esetének forrástörténetei a szöveg ötödik részében tárulnak fel,²⁰ két történeti személyhez, dr. Kupfer Miksához, illetve Lakatos Imréhez köthetően. A saját magáról valló virtuális szerző-elbeszélő alakja bár közvetlenül kapcsolódik Réz személyéhez,²¹ a több évtizedet átfogó, és sejtetően tömördek kis történetet magában rejtő kötelékről nem jelenít meg személyes vonatkozásra, bensőséges kapcsolatra utaló momentumot, a szövegben megmutatkozó érzelmi viszonyulás formája hommage

jellegű, a szerkesztő-irodalmár tágas horizontú életútja iráni nagyrabecsülés és respektus hangján szóló.

Az elbeszélő sajátlagos írói működését két szöveghely explicit utalása jelzi: az első regény rövid nagyváradai epizódjának²² és egy későbbi mű kolozsvári vonatújtjának²³ alkotói szituációja hozza gyanúba a *Závada Pál* írói nevet, s ennek következményeképpen a textusba beékeli a *Jad-viga párnája* 1995-ben kitalált és megírt szövegrészére vonatkozó szubjektív megfontolásokat, valamint a szerző virtuális jelenlétét bejelentve idéz az *Idegen testünk* regényszöveg kezdő mondatából. Egyébiránt ez utóbbi regény elbeszélte berlini színtere, a Collegium Hungaricum és segítőkéz baráti társasága az Apfelbaum- történet részévé válik:²⁴ Raposka Kárli, Flamm Johanka és Weiner Jakab²⁵ vissza-visszatérő beszélgetőtársai és vitapartnerei lesznek Ádámnak, s az *Idegen testünk* regényteréből építkező párbeszédek újrajátsszák a nemzetudat értelmezéséről, a nemzeti hagyományhoz való viszonyról folytatott ideológiai és morális kérdéseket felvető dialógusokat, amelyekben hősünk olykor a magyar fajiság híveként érvelő Flórián Imre katona-diploma megszólalását recitálja.²⁶

Az egyes szám első személyű elbeszélő konstruált alakja az önmegjelenítés asszociációs stratégiája szerint az irodalmi élet mozgásterében 1990 tavaszán jelenik meg,²⁷ s az írói-én alakzata a kialakított szelekciós eljárás működése folytán csupán egy-egy pontszerűen felvillanó emléktöredékként észlelhető az 1990-es és a 2000-es évek időbeliségében,²⁸ majd a 2021. június 6-ai metanarratív bejegyzése („frissen szerzett / térképemre az eddig megírtakból / jelölöm be a gettót az utcák magyar nevével”)²⁹ felveti szerzőségének kérdését, vagy legalábbis a készülő Apfelbaum-szöveg megalkotásában való közreműködését. A megírás folyamatának explicit jelzése két dátumhoz köthető, ám mindkettő jelenbeli *most*-ként szervesült a szövegbe: az olvasóhoz szóló narrátor 2020 őszén kezdi meg Apfelbaum történetének elbeszélését,³⁰ a készülő szöveget ismerő elbeszélő háromnegyed évvel később, 2021 egyik koranyári napján beszél arról, hogy a regényben leírt nagyváradai gettó utcáit keresztül-kasul bejárja bérelt kerékpárjával. Minthogy a nyári kirándulás következő strófája kolozsvári írók felidézett alakjaival népesíti be a Sétateret, arra mutat, hogy a barátaival bringázó elbeszélőt az írói-narrátor alakzataként azonosítsuk, ám szükséges jelezni emellett azt is, hogy önfikcióként felépített heterodiegetikus elbeszélői pozíciója figyelemmel kíséri, reflektál rá és kiegészíti az elsőfokú narrátornak elgondolt elbeszélőt. 2021. június 6-án lakonikusan azt is rögzíti, hogy *most* is „ugyanaz az árnyék” a Kapucinusok zárdafalánál, mint 1940-ben, amikor Apfelbaum Ádám és Luzzi híradós-kamerája rövid pihenőt biztosított a kiutasítandó, rendezetlen állampolgárságú rabok kisebb

csoportjának; ugyancsak a harmadik részben látja el további magyarázattal az Apfelbaum-történetet az egyes szám első személyű elbeszélő, amikor Ádám családjának lakását a Réz-család nagyváradi otthonához kapcsolja,³¹ valamint a Wenders-film aggastyánját Réz idős, nagyváradi költő-ba-
58 rátjához hasonlítja.³² A narratori szintek összekapcsolódásának, különálló szálainak illetően egymásba fonódása, a narratív konvenció szerinti hierarchiájának megbontása az összetett narratíva szövegen belüli határviszonyainak átértelmezését veti fel, a történetmondás és a befogadás keretfeltételeit is érintve.

A bevezetőben említett 18. századi pásztori történetből idézett dal a viszonzatlanság érzésétől elkeseredett szerelmes férfi hangját szólaltatja meg, aki reményvesztett helyzetéből, mindent hátrahagyva útnak indulna, ám kinyilvánított elhatározását végül mégsem teljesíti be, és a szerelmi történet más, szerencsésebb fordulatot vehet. Az idézett vers majd 1843-ban Kierkegaard *Vagy-vagy*-ának naplótörténetében bukkan fel, egy elcsábított és elhagyott fiatal nő alakjához szegődik talányos irodalmi adalékként. A „regényesen esztétikai” stádium mintaszövegében a szerelmes Cordélia a fentebb idézett goethei verssorok által próbálja értelmezni azt az érzelmi és érzéki folyamatot, amely addigi életét felbolygatta, személyiségét átformálta. A kitarító udvarlás és széptevés metódusa itt nem a kölcsönös szerelmi boldogsághoz vezető út egyik stációját jelenti, hanem maga az aprólékosan kidolgozott, folyamatosan reflektált csábítási folyamat, és az azon keresztül megtapasztalt esztétikai élvezetek, az „ismeretek” és megfigyelések a tulajdonképpeni elérendő cél, a szellemi izgatószer, amely poétikai megformálásával a csábítás metakoncepcióját elbeszélő képzetfolyamként³³ is olvasható. „Beleköltetni önmagunkat egy lányba – művészet, belőle megköltetni önmagunkat – mestermű” – olvashatjuk Johannes közreadott naplójában,³⁴ amellyel megkísérli a valóságban, vagy csak gondolatban átélt élvezet költői újraalkotását, és a megformálás mozzanatának aktusával megalkotni a *csábító* életét, létrehozni és elbeszélni a „költőien élni” intenció szerinti konstrukciót.

Johannes és Cordélia alakja az Apfelbaum-történet első részében jeletlen idézetek formájában bukkan fel: az eljegyzés felbontásáról szóló naplóbejegyzések Ádám és Jakobi Éva dialógusába épülnek be,³⁵ majd Éva monológjaként³⁶ olvashatjuk az elcsábított lány érzékeny megfigyeléseit a szeretett férfi manipulatív eszközeiről, és amit utóbb, az elbeszélő szerint Ádám *felidéz* Lucifernek,³⁷ azok a kierkegaard-i csábító magabiztos kijelentéseinek újra-mondásai. A szövegelemek beágyazódása rejtett idézet formájában, kisebb stilisztikai módosulásokkal valósul meg, intertextuális helyzetük felismerését az elbeszélői motiváltság egyes explicit utalásai olykor segíthetik,³⁸ mindamelllett e szinte pontosan feltérképezhetetlen irodalmi

idézetrendszer a szerkesztő-elbeszélő szándékoltan gazdagon tenyésző játékterepévé válik. Johannes „számára a lelkiismeret pusztán egy magasabb tudat formáját ölti, mely nyugtalanságban nyilatkozik meg, [...] ébren tartja, természetlen nyughatatlanságában nem hagy neki nyugtot”, vallja a napló közreadó-elbeszélője, Ádám célszerűen inkább kibújik vagy el- 59 siklik saját lelkiismereti terhei előtt, ugyan utolsó megszólalásaként a mámort kívánó lilomtípró csábítás lehetősége feléleszti múltbeli, gátlástalan érzéki kalandozásának kísértő emlékét, mindössze a jóindulatú elbeszélői feltételezés tanúsítja Apfelbaum lelkiismereti mocsanását.³⁹ Az ötödik részből tudható, hogy 1950-ben Juliska elmenekül a várva várt nagyváradi találkozás előtt, mert elviselhetetlen és kétségbeejtő számára az a fájdalom, amit Ádám sunyító, oldalazó viselkedése okozott,⁴⁰ a két testvér közötti voltaképpen szembenézés 1989-ben is elmarad, végül is feszingő elfordulás és reszkető szégyenkezés kíséri a színpadias kezek között kiprovokált viszontlátást.⁴¹ A második rész történéseinek szuggesztív erotikus epizódja⁴² Ádám tiltott és eltitkolt vágyainak szürrealisztikus kivetítése, amelyben textuálisan és vizuálisan is egybevegyülnek berlini zugbordélybeli óvatos tapasztalásai, megigéző színházi benyomásai a kéjsóvárként aposztrofált Faustról és éjszakai olvasmánya, a démoni Sztavrogin gyónása. Ahogy Kierkegaard Johannese számára csupán izgatószerke „áldozatai”, („lerázta őket magáról, mint ahogy a fák lehullatják leveleiket – ő megfiatalodott, a lomb leszáradt”⁴³), úgy Dosztojevskij életunt Sztavroginjának szándékai és tettei is a felfokozott idegi impulzusok megélését hajszoják. Ádám *pokolian* visszataszító és „csábító” látványosságot kínáló álma⁴⁴ a megrontott gyereklányok traumatikus terhét hordozza: Margit és Matrjosa reménytelen sorsát és Apfelbaum Juliska megsebzett, kihasznált és a testvére által kisajátított testének megidézett alakját. A kierkegaard-i naplószöveg irodalmi megképzésének értelmezési koncepcióját,⁴⁵ illetve Sztavrogin röplapként megírt vallomásának intertextuális térként interpretált elgondolását⁴⁶ figyelembe véve, Ádám kaotikus kavargású álma akár önmegjelenítő, önértelmező irodalmi formaként is olvasható, a figurához kapcsolódó szerteágazó irodalmi gyökéretből felmutatott, egymásba torkolló képek Apfelbaum egy-egy karakteres fausti⁴⁷ és sztravrogini vonását jelzik.

A nagyváradi Jakobi Éva figurájának irodalmi összetettsége is több fikciós nőalaktól kölcsönzött szövegszegmensből építkezik, a „testetlen érzékiséggel és programszerű lelkiismeretlenséggel”⁴⁸ körülölelt Cordélia mellett Puskin Tatjánáját idézi meg az elbeszélő a szöveg több pontján: a szerelem érzésére ébredt lány vágyakozó álmainak és gyötrődő reménykedéseinek lírai sorait az első részben,⁴⁹ a bús szívű szerelmes magányos barangolásának

képeit a harmadik részben⁵⁰ társítja Évához. Tatjana ábrándozásaiban Anyegin alakját regényhősök, s regény-szerelmek keltik életre, fikciós történetek szenvedélyes és csábító illúziói egyesülnek személyében, az elbeszélő e szentimentális-romantikus gesztusok mintázatát irodalmi kötődések nélkül kapcsolja Éva 20. századi figurájához, s ennél fogva fikciós modellek nem fedik el és nem takarják ki szerelmének valós képét, amely kétségtelenné teszi, hogy Ádám vágyai és megálmodott útjai számára járhatatlanok.⁵¹ Apfelbaum Berlinben írt szakítólevelénél az elbeszélő olvasmánymintát emleget, és ironikusan plagizálással illeti az eljárást, ahogyan Ádám könnyed nyegleséggel Jevgenyij Anyegin „prédikációját” citálja,⁵² ám a strófa frivol hangvételtől lezárása („De fölszabadultan, ha látnák egymást, / örömben ölelkezhetnének.”) már nem a 19. századi kiábrándult szellemi arisztokrata hős attitűdjét követi, hanem a kierkegaard-i csábító „erotikus szaltó mortalé”-jával kísérletezik, s a korábban megfogant élveteg gondolatok mentén („Azért sem én / szakítok, nehogy aztán ne kívánjam / vonzó testét majd föllobbantani”.)⁵³ rámenős „zsákmányleső” rutinnal működik. Hasonló modalitású szövegrész indítja el magát az Apfelbaum-történetet, amikor Ádám kihívóan szemtelen hangon szóló antréja⁵⁴ az *Anyegin* első strófáját fordítja át 20. századi, fesztelen, beszélt nyelvi regiszterbe, már kezdőpontjánál jelezve az olvasó számára a stiláris-nyelvi deformáció és az irodalmi allúzió eszközével a narratíva megközelítésének mediális érzékenységét, az irodalmiság színrevitelének felelevenítését, ahol a textuális reprezentációk mozaikszerűen felépített szövegkorpusza az irodalom használatának kreatív kisajátítási tapasztalatát érvényesíti.

Az elbeszélő a regény felütésében megnevezi történetének szereplőit, az első emberpárt és Lucifert, mindamellettt megjegyzi, hogy Éva személyét tekintve ezúttal „talányosabb” elképzeléssel számolhat az olvasó. Két szöveg hely utal a női szereplő többszörözésének kérdésére: Ádám dilemmáját, aki mindvégig lényegében egy nőt érzékel maga mellett,⁵⁵ de két vagy akár százkét megtestesülésben,⁵⁶ az angyalok magyarázatai egészítik ki, amely szerint Éva mellett Lilit jelenléte határozza meg Apfelbaum érzelmi kapcsolatait.⁵⁷ Ugyanakkor ők – véli Orsi angyal – csupán Ádám olvasmányainak imaginárius típusai,⁵⁸ olyan sémák, amelyek szereplehetőségeket⁵⁹ kínálnak fel vágyott⁶⁰ és elképzelt női alakokat⁶¹ felmutatva. A szerelme által elhagyott, illetve elutasított nő szerepkörében, intertextuális kapcsolódásai által Cordélia és Tatjana irodalmi alakja formálja át a *Tragédiából* átemelt Éva-figurát, aki a regény történelmi terében zsidó származásának nehezkévével együtt néz szembe 20. századi tragikus sors történetével. A zsidó mítoszból teremtett Lilit figurájához egyként tapadnak negatív és pozitív konnotációk, regénybeli megjelenése hatásosan elegyíti és kreálja meg egyszerre vonzó és taszító, öntudatos és gátlástalan, szenvedélyes és féktelen női alakját.

Az elbeszélő a Boszorkányszombat ördögi látványosságánál megjelenő Faustot okító Mefisztótól idéz,⁶² amikor démoniságáról beszél, ám okosan megjegyzi, hogy Lilit buja csábító varázsa univerzális, nemcsak férfiakra korlátozódik,⁶³ „egy bűbajos szörny” – Ádám egyik olvasmánya szerint.⁶⁴

A regény hetedik részében a fiatal, berlini Eva a humanista feminizmus 61 által hangoztatott érvekkel szól Lilit megbélyegzése ellen:⁶⁵ a független és autonóm, a férfival egyenrangú nő elfogadását kéri az Úrtól, s szavai rámutatnak a vallási hagyomány és a patriarchális társadalom kirekesztő szemléletmódjára is. Eva egyértelmű megfogalmazása kétségtelenül bírálja Apfelbaum irodalmi mintáit is, amelyek kizárólagosan férfi perspektívából definiálják a női nemet, és a nő alárendeltségét, lenézettségét kodifikálják. Ádám olvasmányai között rejtett idézetként ráismerhetünk Hamvas Béla akkortájt írt soraira⁶⁶ a teremtett világba utólag betolakodó, vétkeket eltüntetni hivatott nőről, akinek földi jelenléte végeredményben irracionális mozzanat, nyugtalanító jelenség. A *Tragedia* Ádámjának szavait többször tréfálkozva idézi fel Apfelbaum,⁶⁷ hogy állítólagos szellemi fölényét érzékeltesse a csupán erotikus gyönyörforrásnak tekintett nővel szemben, férfidominanciáját történeti beszédhelyzetükből kiszakított Madách-idézetekkel⁶⁸ próbálja megerősíteni, de éppen e fölényeskedő, otromba mondatai leplezik le az emancipált nővel szembeni kínos zavarát.

Feszélyezettség jellemzi Ádámot zsidó származása miatt is („Hősünk a szót e tárgyról elterelné”),⁶⁹ családja által ő is kitért és eltávolodott hitvallásától, és nem kapcsolódott más felekezethez, nem katolicizált,⁷⁰ a vallásgyakorlás számára csupán haldokló nagyapja múltba sülyedő életterének része, olyan meghaladott, érdektelen kötetlék,⁷¹ amely már elszakadt, és ezzel úgymond elbizonytalanítja, lebegteti saját zsidó identitását is. Berlinben töltött éveit többször kényelmetlen, és visszás helyzetbe kerül zárójelbe tett zsidósága folytán, miközben figyelme átsiklik a városszerte látható antiszemita kirokat-mázolmányok felett,⁷² Leni Riefenstahl mellett végzett munkája a náci propagandagépezet hatékony működését szolgálja: részt vesz a szemita faj alacsonyrendűségét és veszélyességét hirdető kiállítás („Der ewige Jude”)⁷³ és a hatásosan fényképezhető kristályéjszaka, a „zsidóablakok” szétzúzását bemutató felvételek készítésén is.⁷⁴ A második rész Wannsee-parti strófáiban újra és újra feltűnik a hírhedt Konferenz-villa, a „végső megoldás” hitelesítésének közismert helyszíne, az egyes szám első személyű elbeszélő Parti Nagy Lajos satirikus regényének⁷⁵ felidézésén keresztül vezeti el az olvasót a fennmaradt wannsee-i jegyzőkönyv rideg dokumentumáig. A *Hősöm tere* a hatalom gátlástalan akarásának, a faji alapokon nyugvó diktatúra kiépítésének apokaliptikus víziója, roncsolt,

széttört nyelvi konstrukciója „fikcióvá próbálja hazudni ezt a szörnyűséget”.⁷⁶ A náci irat szövegéből⁷⁷ széttördelt, egymáshoz kifejtetlenül kapcsolódó, csonkolt mondatrészek láncolata lesz,⁷⁸ a kiválasztott szavak hangzása, jelentése, ismételt megtörése hasonló mechanizmust mutat Jeles András *Auschwitz működik* című előadásának⁷⁹ torzított, bizzar beszéd- és mozgás-soraihoz. E strófa központozás nélküli, megszakítatlanul áradó szövegformája sajátos lirizálás, amely a hetedik részben találja meg ellensúlyát: Orbán Ottó és Várad Szabolcs verstörédékeiből⁸⁰ egybeépített, kietlenül szomorú gyászstróféjában:⁸¹

„Az iratai között a jegyzőkönyv
Megszállt keleti területeken
Mint útépítők közönséges úton
A végleges megoldás részeként
A normális fogyás nemek szerint szét
Semmisülnének meg többségükben
Törédékállomány mely ez esetben
A végül esetleg megmaradó
Útján kétségtelenül ki fog esni
Legellenállóképesebb tagok
Nem kívánt esetben szabadulásuk
Természetes kiválasztódással
Célnek megfelelően kell kezelni
Nehogy egy új zsidóság magjának”
„hallod-e te Öregember ez volna
a te teremtett világod ez hol
a sötét kozmosz teli rejtelemmel
a légtérben nem szállnak angyalok
Isten van vagy nincs küszködve meg-megállva tartott Ottó a sír felé gyalog
kétezerkettes májusi dalában
úgy vagyok hogy nem vagyok vissza nem
fordulhatok előre csak egy az út
ha a láb mozdulni tud az lenne
jó innen felállni szépen fa lenni
a halottak erdejében öreg
barátom jaj Szabolcs ezzel ínt búcsút
Palinak kétezer-tizenhatban”

Madách Ádámja folytonos dialógusban maradva Luciferrel, egyszerre megfigyelője és ugyanakkor résztvevője is a történelmi színtéren álomként megjelenő eseményeknek, Závada regényében a megfigyelő pozíció átalakulását

és szétszóródását regisztrálhatjuk: az elbeszélés problematikuságát is érintően, Ádám szemlélődését, Lucifer éber figyelmét és legfőképpen az angyalok tekintetét követi a szöveg. A kiégett Rykestraße zsinagóga látványa mozgósítja Apfelbaum személyes emlékezetnyomait,⁸² és e felderengő gyerekkori emlékek összekapcsolják berlini élményeivel, a pillantás által megelevenedő „képarchívum” csupán egy tétova kérdést implikál („De ugye a Sion nem égett le...?”), ámde nem indít el hősünkben termékeny gondolatokat, a képek megmaradnak az emlékezeti tér rekvizitumai között. A harmadik rész berlini kószálásai meghozzák Ádám konstruktív lépéseit a film médiumában: fejben filmezett és exponált képei nem az akkurátusan megrendezett felvonulásokat, hanem a Város zajos, lüktető, nyüzsgő életét rögzítik,⁸³ kivágott snittekből alternatív májuselsejeképsort állít össze, amely nélküli a náci közösség látványos parádéját, a zászlók és sztéléoszlopok erdejét, ellenben esetleges és fegyelmetlen képkockák némafilmje.⁸⁴ Azt már nem látjuk, hogy kamerával felvett képeit milyen vizuális elbeszéléssé formálta volna, hogy vajon az írógép billentyűjén feltűnő agresszív SS-rúnák⁸⁵ a végső győzelem ideáját, vagy az árja elit buzgó bürokrata precizitásának ironikus illusztrálását jelentenek-e? És azt sem tudjuk meg, hogy öt év-tizeddel később Apfelbaum előhívja-e emlékeiből a forgalmas Potsdamer Platz képkockáit, mindenesetre az elbeszélő Wim Wenders filmjét vetíti⁸⁶ az olvasónak: a kietlen zónahatárról, ahol „betonfal-síremlék jelzi” az egykor fényűző tér helyét. A nyugati szövetségesek által ellenőrzött rész és a szovjet zóna között felállított berlini Fal a regény hetedik részének lesz sarkalatos helyszíne, a megosztottság és az elnyomás, a kelet-közép-európai szabadságnélküliség mindenki által látható, nyilvánvaló szimbóluma. A szöveg textuálisan „felépíti” ezt a Falat a hetedik rész 3. strófájában, ahogy a nagyváradai gettó deszkapalánkjait is elhelyezi a negyedik rész 13. strófájában, utcáról utcára körbekerítve a történelmi „játékkeret”, a két városon belül befoglaló, és egyben elhatároló térstruktúrát emelve.

Wenders szerint az ég az egyetlen, ami a kettészelt város számára közös lehet, természetesen a múltjukon kívül,⁸⁷ filmjének két férfiangyala kívülállóként szemléli, gyűjti, és felhalmozza az idő emberi megtapasztalásait, jegyzeteket készítenek arról, amit látnak és hallanak, elmélyült figyelemmel kísérik a berliniek életének pillanatait, belső gondolataikat, noha Závada angyalai (Orsi, Lenke és Charlie) szintúgy figyelnek és feljegyzéseket készítenek, létmódjuk, habitusuk, magatartásuk nem rokonítható Damiel és Cassiel égi lényével.⁸⁸ Sokkal inkább az állami rendszámú Ladával közlekedő Balázska és Csocsó angyalok markánsan földi figurái és fesztelenül szellemes párbeszédek köthetőek a verses

regény fecsegő, bohóckodó, vitatkozó⁸⁹ angelusz-hármasához, kiváltképp pedig a szaxofonozó Charlie angyal⁹⁰ (és a hangszeren játszani próbáló Úr) kölcsönzött alakja kapcsolja Esterházy *Hrabal könyvét* az Apfelbaum-szöveghez.

64 Virtuális közvetítettség jellemzi a három angyal megfigyelő és az eseményeket rögzítő tevékenységét, mindezek időbeli és térbeli vonatkozásait nem lehet pontosan kijelölni: a földi történeteket hol egyidejűleg filmként vagy tévéműsor formájában követik vagy közvetítik,⁹¹ hol pedig csak utólag, retrospektív módon tallóznak a felvételek között,⁹² jól-lehet virtuális narrációjukat több esetben etikai vagy jóízlésbeli megfontolások miatt megszakítják,⁹³ a folyamatos elbeszélés nem sérül, mivel az első fokú narrátor felette áll az intradiegetikus szereplői narrációnak. Az angyalok jelenléte legfeljebb emocionális kapcsolódást mutathat fel a súlyos bűnökkel terhelt történet komor epizódjaiban, a gettóbeli Éva áldozatvállaló halálánál, Juliska többszörös megerőszakolásánál, a végeérhetetlen deportálásoknál tanácstalanul és tehetetlenül siratnak és gyászolnak („– Az Úr adta – szólal meg Orsi angyal. / – Az Úr elvette – folytatja Charlie. / – Legyen áldott az Úr neve! Könyörgünk... / – Hát, nem tudom... – Lenke már pityereg.”),⁹⁴ hogy aztán az addig passzív és hallgatásba burkolódzó Isten⁹⁵ parancsára 1989 novemberében kiterjesztett szárnyú védangyalokként megvédjék a berlini tüntetés európai szabadságeszményét.⁹⁶

A Závada-szöveg következetesen deklarálja a sokszor és sokak által feltett kérdést, hogy vajon miért vonta meg az Úr a gondoskodását a kínhalálba kényszerített emberektől és gyermekektől, és valóban lemondott volna a világi dolgok fizikai menetébe való beavatkozás lehetőségéről? A „pokolból” visszatérő Juliska teatrális hatású szózata⁹⁷ a hitét veszített és Teremtőjétől magára hagyott, kirabolt, megnyomorított szenvedők nevében szól, az Úr haláláról is beszél, aki már nem képes gondoskodni teremtményeiről. Az angyali karban botrányt keltő monológja a *Tragédia* római színekből ferdített idézetekből áll: éppen a szeretet Istenéről deklamáló Péter apostol és a hellén istenek bálványai helyett új istenben hinni akaró Ádám szavai íródna át az istentagadás kinyilatkoztatásává. Apfelbaum teológiai irányú spekuláció⁹⁸ előhívják az Úr saját maga létéről és a világhoz való viszonyáról folytatott töprengéseinek logikai és ontológiai érveit, amelyek megmagyarázhatják a gondoskodó Isten eszméjének problematikusságát, a gondoskodás aktuálisanak felfüggesztését, illetve a gondoskodás terének és jogának más aktorokkal való megosztásának lehetőségét.⁹⁹ Az Apfelbaum-szöveg aligha mutat fel egy konzekvensen leírható, 20. századi istenképet, sokkal inkább egy megértési folyamat stációit láthatjuk: Závada azokat a hitbéli kételyeket és teológiai válaszokat implikálja szövegébe, amelyek a genocídium(ok) utáni évtizedekben a posztsekuláris társadalom közegében megfogalmazódtak. Az istennélküliség, hitetlenség gondolkodói státuszából közelít a kérdéshez

a Petri–Réz irodalmi diskurzusból felidézett esszétöredék, amely szépségekkel és szörnyűségekkel teremtett, cél nélküli emberi életről beszél,¹⁰⁰ a regény ötödik részében Lenke angyal elmésen derűlátó rabbi-anekdotája az isteni jelenlét feltételezett megszűnése körüli tanácstalanságról szól, azzal a tanulással, hogy Isten temetésének kivételes eseménye sem feltétlenül zavarja meg a magasztaló és hálaadó ima elmaradhatatlan mindennapi rítusának rendjét.¹⁰¹ A hetedik rész 81–82. strófájában Eva az Úrnak mondja fel az artisztikusan megformált, sűrű szövésű *Márk-változat* mondattöredékeit,¹⁰² a kínzó némaság csendjében párbeszédet kezdeményezve az Apfelbaum-regény „szó nélküli Isten”-ével, akinek alakját ugyanúgy kétségbeejtő bizonytalanságban tudjuk, mint az Esterházy-prózából (fel)idézett sorok bizonytalan süketnémaságban tartott gyermek-elbeszélőjét is, s az Istenről való elmélkedés „fűrésző” monológjaiból felhangzó szövegrészek a megszólaló belső imájaként verbalizálódhatnak a megőrzött hit reményében.

Apfelbaum Ádám határozatlan körvonalú, az olvasót (is) zavarba ejtő,¹⁰³ kiismerhetetlen figurája jobbra morálisan kétes döntései folytán sodortatja magát homályosan felsejlő életcélok ködképei után. Alukja Luciferrel a fausti mintától eltérően alakul,¹⁰⁴ a korlátlan megismerésvágy nála mindössze karikírozott filozófiai posztulátumok, iskolásan felmondott heideggeri citátumok formájában jelentkezik,¹⁰⁵ gondolkodását tudományoskodó nagyképűsködés és az összművészeti ideák kuszaságának bódulata jellemzi, lelassított, szinte megállított életkori időmúlását egy-egy bátortalan kísérlettől eltekintve Ádám nem fordítja tevékeny, közösségért végzett (alkotó)munkára, és természetesen nem csábítja az emberi lét teljességére irányuló fáradhatatlan fausti küzdésvágy sem.¹⁰⁶ „Vétkeim, bűneim számtalanok”,¹⁰⁷ valja be ő maga is az Úrnak, de e vallo-mása is valószínűleg csupán formális, üres gesztus, és mentségeit számontartó megbánását Istene is elutasítja. A „Mélyebbre nézz!” isteni parancsát Ádám feltehetően nem képes teljesíteni, mivel menthetetlen gyávaságaival nem tud szembenézni, még a lealázó besúgó-lét elleni lázadása is csupán álomszerű képzelgésként kísérti meg.¹⁰⁸

Lucifer kedvenc nihilistája¹⁰⁹ a II. világháború után azon töprengett, hogy „komolyan kell-e vennünk a történelmet, vagy legyünk inkább csak a nézői? Egy cél eléréséért tett erőfeszítést lássunk-e benne, vagy a fénynek oly pompáját, amely szükségszerűség és értelem nélkül hol felélénkül, hol elhalványul? A válasz azon múlik – mondja Emile Cioran –, hogy az emberrel kapcsolatban mekkorák az illúzióink, és mennyire kíváncsian firtatjuk, milyen véget ér a keringő és a vágóhíd egyvelege, ami sorsa alakulását kiteszi és ösztönzi.”¹¹⁰ Závada szerint (Esterházy nyomán) mindenesetre az Úr a szeretetről majd gondoskodik...

¹ Søren KIERKEGAARD, *A csábító naplója*, ford. DANI Tivadar = S. K., *Vagy-vagy*, Bp., Osiris, 2019, 275–402.

² Johann Wolfgang GOETHE, *Jery und Bätely: ein Singspiel*. Goethe's Werke: vollständige Ausgabe letzter Hand, XI, Stuttgart – Tübingen, J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1828.

³ KIERKEGAARD, *i. m.*, 285. A librettóból közölt részletet Tandori Dezső fordította.

66 ⁴ *Az Apfelbaum: Nagyvárad, Berlin* (Bp., Magvető, 2022) pretextusa ZÁVADA Pál, *A nagyváradi-berlini szín a DARVASI László, MÁRTON László, TASNÁDI István, ZÁVADA Pál, Az ember tragédiája 2.0* (2020) színjáték szövegében.

⁵ *Apfelbaum* 5/26 A továbbiakban a szövegre a második, javított kiadás (2023) alapján hivatkozom.

⁶ *Apfelbaum* 7/71

⁷ *Apfelbaum* 2/42; 4/49

⁸ *Apfelbaum* 1/53 (Lilít a Hetedik színből Lucifert idézi, 1592–1593. sor); 2/37–38 (Ádám és Lucifer a Hetedik színből idézi saját szövegét, 1665–1675. sor); 2/44 (Leni a Negyedik színből a Fáraót idézi, 590–594. sor); 3/61–62 (Éva a Negyedik színből a Fáraót idézi, 607–610. sor); 3/70 (Ádám a Nyolcadik színből Keplert idézi, 2027. és 2049–2050. sor); 5/5 és 7/76 (Lucifer a Hatodik színből saját szövegét aktualizálva idézi, 1347–1352. sor); 5/20 (Ádám és Lucifer párbeszéde a Hetedik színből, 1611–1620); 5/37 (Ádám és Éva/Lilít a Hetedik színből Tankréd és Izóra párbeszédét ironikusan, Ady verssorral átformálva idézi, 1693–1700. sor)

⁹ *Apfelbaum* 4/2; hasonlóképpen: 4/5: „Többet nem tudni.”

¹⁰ *Apfelbaum* 4/1 (Ádám); 6/2–4 (Éva); 7/28–29 (Ádám); 7/30 (Lucifer); 7/38–42 (Éva); 7/60–62 (Ádám); 7/64–65 (Éva); 7/68–72 (Lucifer)

¹¹ *Apfelbaum* 6/2,4 (Lucifer helyesbíti Éva elbeszélését); 7/7: „Én ezt a lesajnáló, gúnyos hangot, / mert jól hallom, kikérem magamnak!”

¹² *Apfelbaum* 6/15: „s mert inntől / nem tartozik Évára, kikapcsolja.”

¹³ *Apfelbaum* 7/62: „Nem is kérdeztem: Ezt nyilvánosságra / kívánják hozni...? Akkor elnézést, / előző két strófámat szíveskedjék/ törölni.....!”

¹⁴ *Apfelbaum* 1/44–45; 3/55

¹⁵ Vö. ESTERHÁZY Péter, *Az ember méltóságáról*, Élet és Irodalom, 2000. július 21., 5.

¹⁶ *Apfelbaum* 2/56

¹⁷ Vö. ZÁVADA Pál, *Ami véget ér vele*, Jelenkor, 2016/6, 668–672. ; és *Apfelbaum* 5/12: „Mindezt kifogyhatatlan folytatásban / hallgattuk Réztől Holmi-hétfőnként.”

¹⁸ *Apfelbaum* 3/10, 55; 5/13; 6/42

¹⁹ *Apfelbaum* 4/27

²⁰ *Apfelbaum* 5/39–41, 50–51

²¹ *Apfelbaum* 7/57: „tavasszal még fölvisz engem Gábor / Réz Palihoz. Meg kell hogy ismerjem, / mondja, de kéziratot adunk át csak”

²² *Apfelbaum* 3/5: „Amikor első regényem hősnőjét / odautaztattam, szinte semmit / se tudtam Váradról. [...] Réz Pali mesélt / a Bémer térről, a Rhédey-kertről” [...] Ezt azért írtam / csak bele, hogy Réznek imponáljak.”

²³ *Apfelbaum* 6/6: „Ilyen vonaton és ezen az úton / egy átkelésnél jelen voltam már / – de kilencszáznyven szeptemberében, / egy készülő regényem elején.”

²⁴ *Apfelbaum* 2/9–11, 14, 17–18, 20–21, 59–62; 3/25–26

²⁵ Weiner Jakab a 4/10–11-ben is szerepel. A 10. strófában felidéződik Závada *Hajó a ködben* című regényének körösmézei epizódja is.

²⁶ *Apfelbaum* 2/59–60

²⁷ *Apfelbaum* 7/57. Lásd a 21. jegyzet.

²⁸ *Apfelbaum* 1/44: „Főszerkesztőnk, Réz Pál vezet el minket / kilencvenkettőben régi saját / helyszínére s az idős poétához. [...] A készülékét én viszem be, ők / emlékeznek.”; 2/25: „kétezer másjában járok majd. / A Literarisches Colloquiumban, / a Wannsee-parton meglátogatom / ösztöndíjas Lajos barátomat.”; 2/55: „De kétezer tavaszán Lacikánál, / a Halensenál, az ösztöndíjas / házban a meccset tévén néztük. [...] Fő az irodalom a Storkwinkelben.”; 3/55: „Nagyváradi kalauzunk mutatja / meg ezt a házat kétezer-hétben. [...] s megyünk további városnézésre, [...] hogy aztán beültesseink minket, / a *holnaposok* hajdani helyére / fontoskodni az irodalomról.”;

4/25: „Ha végeztünk a szerkesztőmunkákkal”; 7/53: „Egy tiergarteni sétán kétezerben / Eörsi Pista bevezetést tartott / nekünk Lacival a bolhapiacnak / s imádott Brechtjének titkaiba.”

²⁹ *Apfelbaum* 3/65

³⁰ *Apfelbaum* 1/2: „Most, kétezer-húsz ószén hadd tudassam / a helyszínt s az időt: Nagyváradon / vagyunk ezerkilencszázharminchében.”

³¹ *Apfelbaum* 3/55: „Elárlulom, miért képzeltem Ádám / meg nem látogatott családjának / lakását ide, a Széchenyi térre. / Mert épp erre laktak Réz Paliék...”

67

³² *Apfelbaum* 3/35: „Az aggyasztán költőt – aki idősebb / még Nagyváradon meglátogatott / poétánknál is – egy rozszat fotelhez / kísérik az összehaffított / berlini Falnál.”

³³ Vö. BERKOVITS Balázs, *A csábító naplója és a regényes esztétikum = Filozófia és irodalom*, szerk. BÁRÁNY Tibor, RÓNAI András, Bp., József Attila Kör – L'Harmattan (JAK füzetek 153), 2008, 179.

³⁴ KIERKEGAARD, *i. m.*, 334.

³⁵ *Apfelbaum* 1/32

³⁶ *Apfelbaum* 1/33

³⁷ *Apfelbaum* 1/35

³⁸ Johannes és Cordélia neve nem, Sztavrogin (2/84, 6/50) és Tatjana (1/30) neve kiíródik a szövegben.

³⁹ *Apfelbaum* 7/75: „Vajon megérte / érzéki élmény-oldalról úgy, hogy / a lány vágyó-vádló tekintetét majd / egy életen át kellett viselni? – / És most Ádám lelkiismeretében / mintha megmoccan volna valami.”

⁴⁰ *Apfelbaum* 5/15–16: „Mert fájna neki látni, hogy a bátyja / nem mer a szemébe se nézni majd... [...] Olykor a féelme szorongássá / mélyül... Vagy előnti a harag, ám úgy, / hogy átkozódik, de hát röstelli, / így némán... Hátsó kerekén megperdül, / és otthagy csapat-papot, menekül.”

⁴¹ *Apfelbaum* 7/63

⁴² *Apfelbaum* 2/84–85

⁴³ KIERKEGAARD, *i. m.*, 281.

⁴⁴ *Apfelbaum* 2/85

⁴⁵ Vö. BERKOVITS, *i. m.*, 176–177.

⁴⁶ Vö. S. HORVÁTH Géza, *Fiktív vallomás és szövegműködés: Dosztojevskij: Ördögök, Iskolakultúra*, 2006/5, 30–32.

⁴⁷ Johannes naplójában is szerepel utalás a Faustra: „Ha közismert képeket idézek fel, bizonyára találnék analógiát, ha esetemben Mefisztóra gondolnék; a nehézség azonban az lenne, hogy Edvard nem Faust. Ha magamat teszem meg Faustnak, akkor meg ismét az lesz a nehézség, hogy Edvard bizonyosan nem Mefisztó.” KIERKEGAARD, *i. m.*, 319.

⁴⁸ LUKÁCS György, *Sören Kierkegaard és Regine Olsen.*, Nyugat, 1910/6, 384..

⁴⁹ PUSKIN, *Anyegin* 3/7, 8, 15, 16 – *Apfelbaum* 1/28, 30

⁵⁰ PUSKIN, *Anyegin* 7/16–17, 19–20 – *Apfelbaum* 3/3, 4

⁵¹ *Apfelbaum* 1/55

⁵² *Apfelbaum* 2/58 – PUSKIN, *Anyegin* 4/12–16

⁵³ *Apfelbaum* 1/32

⁵⁴ *Apfelbaum* 1/1

⁵⁵ *Apfelbaum* 6/33: „Te vagy az eszményi, az örök Éva! [...] egy életre vagy meghatározó / nekem.”

⁵⁶ *Apfelbaum* 5/19; vö. ESTERHÁZY Péter, *Egy nő*, Bp., Magvető, 1995.

⁵⁷ *Apfelbaum* 5/19: „Lenke szerint Ádám úgy érti: Két nő / van életében: Éva és Lilit, / lényegében...”

⁵⁸ *Apfelbaum* 7/78

⁵⁹ *Apfelbaum* 4/31: „Jövendő / szerepét Évaként játszania.”; 7/47: „egyszer csak [...] az üdvírgálás kellős közepén / az ékezzsóló lány kicsérélődik. / Nem változik ruhája, szerepe: / Kígyóbőrvedlés, de a bőr marad meg... / Szemképrázatátóan Lilit kerül / Eva helyére, mondatát folytatva”. Az ötödik rész Lilitként felismert román minisztere a hatodik részben Évaként száll fel a Snagov felé tartó vonatra, és a „lilitiség” vágyalomként jelenik meg számára: „de jó volna, hogyha / mi nők, hébe-hóba,

Új Forrás 2023/9 – Szoldos Emese: „S ki az a Posztyun?...” – Textuális reprezentációk hálózata és az önéletrajzi tér elbesszélésének lehetőségégei Závada Pál *Apfelbaum: Nagyvárad, Berlin* című szövegében

bármelyikünk, / hipp-hopp, átbucskázhatnánk a fejünkön, / s Lilitté válhatnánk tetszés szerint.”
(6/31)

⁶⁰ *Apfelbaum* 2/33: „Lenyűgözi hősünket a Lilitten / testet öltö, ám egészen új nő.”; 5/25: „S amíg Ádám ezt úgy duruzsolja, / mint rég, földézi és megalálja / épp azt a démont még most is, itt is.”; 5/38: „Folyton elérhetetlen vagy, Lilit!”

68 ⁶¹ Vö. „A nő nem is lény; inkább lények halmaza. Pallas, Lilith, Anya, Szirén, Sophia, Éva, az idumeai éjszaka asszonya, Anima. S ezek a lények valamennyi nőben egyszerre esedékesek és állandóan vannak és élnek. A női lét rejtett lehetőségei. A női lélek létének és lényének alakjai és őscsírái.” HAMVAS Béla, *Héloise és Abélard* = H. B., *A láthatatlan történet – Sziget*, szerk. DÜL Antal, Bp., Medio (Hamvas Béla Művei, 18), 2001, 210.

⁶² Johann Wolfgang GOETHE, *Faust*, ford. JÉKELY Zoltán, KÁLNOKY László, Bp., Európa, 1986, 182.

⁶³ *Apfelbaum* 1/38: „(Habár nem értem ezt a megszorítást.)”

⁶⁴ *Apfelbaum* 1/40, Hamvas Béla *Héloise és Abélard* című esszejéből (1941) idéz.

⁶⁵ *Apfelbaum* 7/80

⁶⁶ *Apfelbaum* 1/40. Lásd 64. jegyzet, 208–209.

⁶⁷ *Apfelbaum* 5/26: „Eszem elég van nekem magamnak!”; 7/21: „A frászt leselkedsz lépteim után! / A férfinak, mint a világ urának / más dolga van, nem hiú enyelgés. / Nő azt nem érti.”

⁶⁸ „Eszem elég van nekem önmagamnak, / Erő s nagyságért nem kebledre hajlok [...] Te csak virág légy, drága csecsebecs, / Haszontalan, de szép, s ez érdeme.” Madách, 4. szín, 763–764. sor, 772–773. sor.; „Mért is jársz utánam, / Mit leskelődöl lépteim után? / A férfiúnak, e világ urának, / Más dolga is van, mint hiú enyelgés. / Nő azt nem érti, s nyűgül van csupán.” Madách, 15. szín, 3988–3992. sor.

⁶⁹ *Apfelbaum* 3/63

⁷⁰ Vö. *Apfelbaum* 6/55-ben az Úr katolikus szentségről, a gyónásról beszél Ádámmal kapcsolatban.

⁷¹ A 4. részben (4/18, 19) hasonlóképpen negatívan jelenik meg a zsidó hagyomány, az ősi szokások keretei között élők életmódja: „tradícióiszony”, valamint a családi és tágabb közösséggel való szembenállás jellemzi a nagyváradi gettóban elrejtőzött kommunista pártsejt tagjait.

⁷² *Apfelbaum* 2/72

⁷³ *Apfelbaum* 2/49

⁷⁴ *Apfelbaum* 2/74–77

⁷⁵ *Apfelbaum* 2/25, PARTI NAGY Lajos, *Hősöm tere: a Tisztabúza éjszakája*, Bp., Magvető, 2000.

⁷⁶ Uo., 94.

⁷⁷ https://www.ghwk.de/fileadmin/Redaktion/PDF/Konferenz/protokoll-januar1942_barrierefrei.pdf
A szövegrészlet magyar fordítása: „A zsidókat a végleges megoldás folyamán keleten megfelelő vezetéssel és alkalmas módon munkára kell fogni. Nagy munkáscsapatokban, nemek szerint szétválasztva, útépités közben vezetik a munkaképes zsidókat ezekre a területekre és eközben nagy részük természetes fogyás útján kétségtelenül ki fog esni. A végül esetleg megmaradó töredékállományt, minthogy ez esetben kétségtelenül a legellenállóképebb részről van szó, megfelelően kell kezelni, mert ez természetes kiválasztódást mutatva, szabadon bocsátása esetén egy új zsidóság magjának tekinthető.” <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/ng2586g.html>

⁷⁸ *Apfelbaum* 2/27

⁷⁹ *Auschwitz működik*, rendezte JELES András, Kaposvári Egyetem, Bálint Ház, 2012.

⁸⁰ ORBÁN Ottó, *Dal a teremtett világról* (2002); VÁRADY Szabolcs, *Öreg barátom* (2016)

⁸¹ *Apfelbaum* 7/83

⁸² *Apfelbaum* 2/80–81

⁸³ *Apfelbaum* 3/17: „az elképzelt fotón két teherautót, / négy BMW-t, öt kerékpárt, három / motort és húsz gyalogost számol össze.”; 3/31: „Fürtökben kecmergő villamosokkal / tetézett, tolongó körforgalom. [...] Adnak-vesznek, loholnak, olvasnak, / befektetnek, táncolnak, ölelkeznek / nők egymással is, fényes délelőtt.”

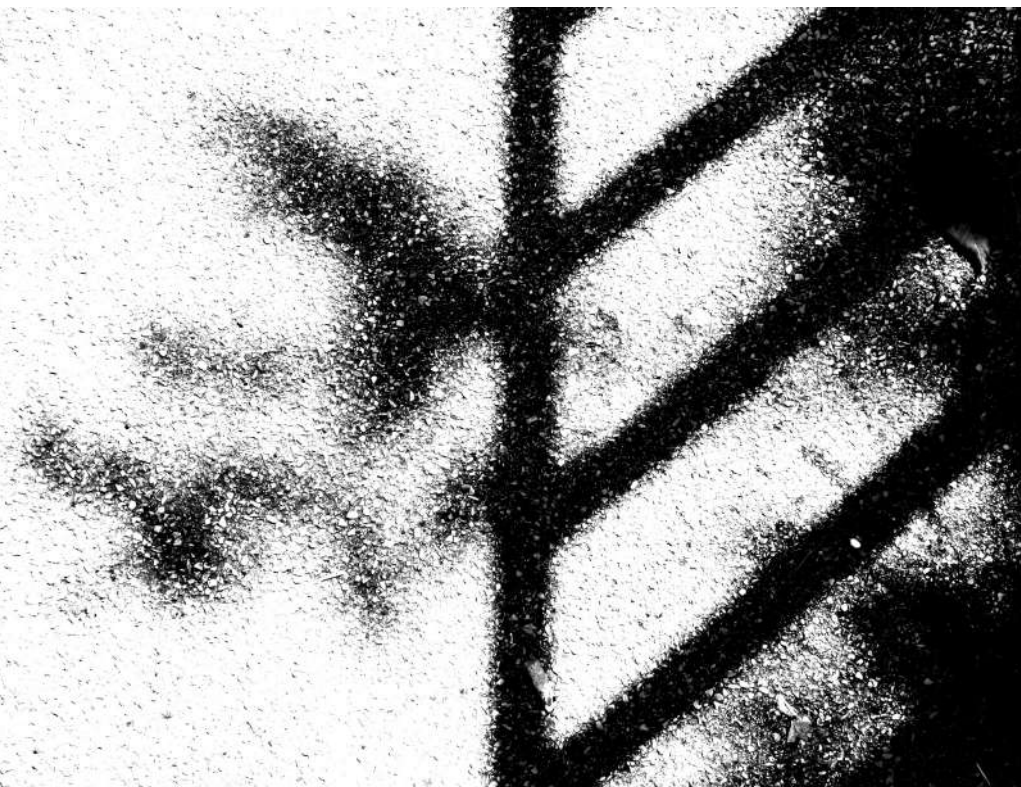
⁸⁴ *Apfelbaum* 3/14: „Orrát turkáló gyerek bámulja / a szvasztikát az aranykoszorúban. / A zászlót föltekero belügyes / viccelkedve kacsint a kamerába. [...] Nincs menetelés díszgyenruhában, / szónok sincs, filmpergést hallani csak.”

- ⁸⁵ *Apfelbaum* 3/13: „Egy írógépre zummolok – a felső / sorban, a 4 fölött, megemelten / a százalékjel van, az 5 fölött meg / az SS-rúna dupla-villáma.”
- ⁸⁶ *Apfelbaum* 3/33-35
- ⁸⁷ Wim WENDERS, *Írások, beszélgetések*, szerk. ZALÁN Vince, Bp., Osiris, 1999, 224.
- ⁸⁸ Az elbeszélő két szöveghelyen összekapcsolja a verses regény angyalait Wim Wenders *Berlin felett az ég* című filmjének két férfiangelával: 2/5; 3/33.
- ⁸⁹ *Apfelbaum* 2/37: „– Virágom, Orsi, szívem szakad meg, / kis nyuszikám! – így ökörködik Lencsi. / – Kisangyalom! – s minden angyal röhög.”; 7/4–5: „a vörös önkény- / uralom megdöntésének terve / megfogant, hál'Istennek... – Nem úgy értve...! – / Lenke tombolni kezd, mivel Charlie / vérlázítóan súgta a fülébe / az isteni aktus mibenlétét. [...] Ne kérdezd, Orsi, nem ismétlem el...!”
- ⁹⁰ *Apfelbaum* 7/89
- ⁹¹ *Apfelbaum* 2/35: „– De mért ezt nézzük akkor? – Lencsi biggyeszt, / s az égi királyira kapcsol át.”; 7/4–6: „Orsi, Lenke meg Charlie műbőr- / mappával kezükben fölsorakoznak. / Hangvillanás – és rázendítenek / angyali üdvözlőkre. [...] Viszont a felvételt muszáj folytatni.”
- ⁹² *Apfelbaum* 5/1: „Levetítik, s ami jön, végignézik:”
- ⁹³ *Apfelbaum* 2/39: „Orsi angyal éppen / fölszisszen: – Hisz ez nem nekünk való! / Habár Lenke még rá is förmed – Orsi, / át akard kapcsolni, komolyan?! – / ő nyomja máris a távirányítót, / mígnem elsötétül a jelenet.”; 5/3: „– Vészhelyzet – most elsőnek Charlie jelzi –, / kapcsoljunk át!”; 6/48: „Orsolya főnéni most utasítja / Charlie-t, hogy azonnal keverje le. / Utólag már minek?”
- ⁹⁴ *Apfelbaum* 4/62
- ⁹⁵ *Apfelbaum* 4/28–29: „Az Úr csak hallgat.”; „S az Úr nem tudja, mit mondjon, kihátrál: / – Az embernek megadtuk az esélyt...”; 4/58: „Urunk! Szavunkat hallod-e? – szólítja / Lenke is, Charlie is. [...] – Se kép, se hang? Nem válaszol? De kár...”; 4/63: „– Uram, te is csak...? – Mennydörgésbe fullad / szava. Az Úr nézi, nem szólal meg.”
- ⁹⁶ *Apfelbaum* 7/44, 49; vö. „Azt hiszem, legkésőbb 89 októberében valaki megparancsolta, hogy az összes védőangyal, aki csak Európában rendelkezésre áll, mind jöjjön az NDK fölé.” (Bedő Iván rádióriportja, 1999)
- ⁹⁷ *Apfelbaum* 5/2-3
- ⁹⁸ *Apfelbaum* 6/52-53
- ⁹⁹ *Apfelbaum* 6/54
- ¹⁰⁰ *Apfelbaum* 1/48: „De mi, hitetlenek csak / Isten nélkül felelhetünk. Úgy élünk, / hogy semmi célja nincs az életnek.”
- ¹⁰¹ *Apfelbaum* 5/8
- ¹⁰² ESTERHÁZY Péter, *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat* –, Bp., Magvető, 2014. A verses regény 2. részében is idéz a *Márk-változat*ból, a szöveg első mondatait, amire visszautal a 7. rész 81. strófájában. 7/81: 3, 14, 96, 68; 7/82: 19, 24, 43, 44, 96, 68, 83.
- ¹⁰³ Például a 2/49-ben olvasható, hogy Ádám megírta Évának: „velejéig antiszemita prezentáció” a Berlinben is bemutatott, teátrális hatásokkal dolgozó propaganda vándorkiállítás. Az elbeszélő ironikus megjegyzése („megcáfolhatatlan érvek ezrével”) a tárlat hamis, manipulatív koncepciójára utal, és erre a szellemi sötétség uralta tákolmányra Ádám „személyesen világított rá összes lámpájával”.
- ¹⁰⁴ *Apfelbaum* 5/22-23: „Elirigyeltel / Mefisztó kollégától, ez a mi / hallgatólagos megalapodásunk / hosszú távú – tán megbonthatatlan? – / rögzítése.”
- ¹⁰⁵ *Apfelbaum* 2/19-20, 82
- ¹⁰⁶ Vö. Faust utolsó monológja: „Millióknak nyitok tért, hol nem éppen / biztos a lét, de szabad és tevékeny. / [...] Igen! e nagy célért élet-halok csak, / s elmém e végső bölcsességre jut: / szabadság, élet nem jár, csak azoknak, / kiknek naponta kell kivívniuk.” Ádám bevallja: „Tudom, kevés vagyok, és lusta, gyöngé.” *Apfelbaum* 6/56
- ¹⁰⁷ *Apfelbaum* 6/55

¹⁰⁸ *Apfelbaum* 6/18-22

¹⁰⁹ Vö. *Apfelbaum* 2/65; 3/67; 6/57 (Cioran-idézet)

¹¹⁰ Emile M. CIORAN, *A bomlás kézikönyve*, ford. CZISZTER Kálmán, Bp., Atlantisz, 1999, 153-154.

„Ha valaki, Isten biztosan ateista” – mondja az istenhívó a legáthatóbb valóságossággal Visky András *Kitelepítés* című regényében. Az idézett szereplő, Júlia, az anya, a nagybetűs Anya szinte testetlen ragyogásban tűri testének mindennapos elhalványulását a láger falai közé szorítva, habkönnyűnek tetszik létezése, miközben a hitbe való kapaszkodás tűnhet számára az egyetlen túlélési módnak.

Pop Lara 71

VEREBESKÉK, VEREBESKÉK

Visky András: *Kitelepítés*

De az Anya nem kapaszkodik, nem hisz, helyette

őbenne hisznek, a hét gyereke és a hit maga is. Az Anya kijelentése feloldódik a hit legmagasztosabb fokozatában: amikor a habkönnyű lebegésben már nem nekünk van szükségünk a hitre, hanem a hitnek arra, hogy higgyünk. Ahhoz, hogy Istent életben tartsa.

Visky András családtörténetet írt, gyerekfantáziával kiegészített életkrónikát, amely történetesen *saját* életének és *saját* családjának a krónikája, de nem a pusztá tényekről írt, hanem a pusztá tényeken túl a gyereknarrátor harcáról a benne kavargó értelmezésekkel és azok kihalászásáról a tények törmelékei közül. A narrátor maga Visky András, aki nem pusztán gondolataiban helyezkedik bele, helyezkedik *vissza* kétéves gyermeki énjébe, hanem stílusban is. A láger tapasztalatát értelmezni próbáló gyerek zakatoló gondolatai vesszőkkel elválasztott villanások, egy-egy szó vagy benyomás rögzítése, majd rögtön a következő lejegyzése, amint megjelenik a gyerek tudatában. Az eredmény annak ellenére sem szakadozott, hogy a történet sok tagmondatos, egy hosszú mondatként megjelenő „mondatfejezetekbe” rendeződik, amelyeket András asszociációi kötnek össze és töltenek meg értelemmel.

A könyv végére illesztett köszönetnyilvánításból kiderül, hogy a Visky család – az Apa kivételével, akit huszonkét év börtönbüntetésre ítélték rendszerellenes tanításaiért – négy évet töltött *domiciliu obligatoriu*-ban, kényszermunkásként, „deósként” a Bărăgan csupasz, növényzettől megfosztott síkságán. A narrátor, az akkor kétéves Visky András számára a négy év lehetett volna tíz év vagy akár egy nap. Ő maga nem, de a tudata fogságban született, első emlékei a lágerből származnak és az ottani élet az alapjuk: a mindennapos éhezések, az Anyára való várakozás, a félelem, hogy milyen állapotban tér haza a napi kényszermunkából, az esti imák, az éjszakai bepislélések, az Anya keblén a megnyugvás, majd végre az elalvás. A kétéves gyerek felfogja a félelmeit, felfogja, hogy fél elaludni és fölkelni, fél az ebédidőben a két egymást követő, ebéd előtti és utáni imától, hiszen az azt jelenti, hogy

aznap nem fér közéjük maga az ebéd, felfogja, de nem vonja kétségbe értelmüket. A narrátor egyfajta természetes és megcáfolhatatlan igazságként fogadja el a körülményeket, amelyekbe beleszületett. Nem kérdőjelezi meg azok igazságosságát (hogyan is tudná), nem kérdőjelezi meg az éhezést, a

72 Dunába önként fulladó öngyilkosok holttestének napi kihalászását vagy az embertelen télben a hóba fagyott, halálában megváltásra találó láger-társa menyasszonyszerű fehérségét, hiszen „mosolyogva aludt a halálba.”

A vallás és a vallásosság, a hit motívuma végigkíséri a *Kitelepítést*. A hit a gyerek számára azonban nem támpontot, nem kapaszkodót nyújt, mint a felnőtt kényszermunkások számára, hanem az Utat az Anyához. Csak az Anyán keresztül lesznek a bibliai felolvasások különlegesek, csak ő képes Isten távoli és érthetetlen beszédstílusát közelivé tenni. A gyerek ugyan a Biblia segítségével értelmezi az életet, a Biblia számára nem szent, csak Anyja hangján keresztül lesz az. A gyerekek kendőzetlen őszinteségével jelenti ki a „rókáknak barlangjuk van [...] de az Emberfiának nincs hova fejét lehajtania” részlet halatán, hogy a Biblia sem tudhat mindent, hiszen ők is a föld alatt élnek, ők maguk ásták a barlangot, amely lakhelyükként szolgál a lágerben. Anya szeretetteljes megszólítására, „verebcskék, verebcskék”, a gyerekek körégyűlnek, hangja a felolvasás idejére elfeledteti velük, hogy egy gödörben élnek. A kicsi András szemében a Biblia és Anya összeolvad, eggyé válik, Anya hangja nélkül a Biblia nem is Biblia, Anya felolvasása nélkül a történetek nem is történetek.

Maga a valóság is történetté válik András számára, olyan történetté, amelyben egy titokzatos entitás, Isten, az ismeretlen helyen raboskodó apja, vagy valaki, valami teljesen más csodákat tesz a családdal, egyszersmind biblikussá emeli kívülről fénytelennek látszó létezésüket. A csoda módjára sokadik halálközeli állapotából megmenekülő Anyát, úgy tűnik, hetedik alkalommal végleg elhurcolja a halál. Hiába biztatja az egyik kényszermunkás, „tagadd meg a halált, Júlia, nincs gyávább angyal nála”, mindhiába, elszállítják egy szekéren, pedig él még, hiába, ha végső útja úgyszólván a hullaházhoz vezet. András, saját történetének egyik leghátborzongatóbb elágazásánál, a hullaházban botorkálva testvéreivel egy lelógó kézhez közelít, tekintete a kézhez tartozó arcra téved, a felismerés pillanatában a hulla szeme kinyílik, és a bibliai csodák valóságával szólal meg a hang: „végre, verebcskék, végre értem jöttetek, mondta, mehetünk.” András számára az Anya ölében hallgatott bibliai „esti mesék” valósággá válnak, gyermeki interpretációjukban megbújik valamiféle szeplőtlen tisztaság, amely a „feltámadást” nem kételkedő szemmel engedi szemléltetni, hanem elfeledteti az olvasóval a csoda és a valóság közti határokat. A gyermeki agy az Anya feltámadását, ahogy a mindennapi szenvedést is, egy csodálatos mesébe takarja be, amely nyugtat, lecsillapít, megmelengtet, nem számít, mennyire „igaz” vagy nem, hiszen a gyerekfejben maga lesz az *életre kelt* valóság.

„[V]égre, verebecskék, végre értem jöttetek, mondta [Anyánk], mehetünk.” Mehetnek, de hova? A láger felszámolását követő szabadság hasznavehetetlen számukra, nem tudnak hova menni, az összes vagyonukat elkobozták, nincs házuk, nincs semmijük, és az Apa egy ismeretlen börtönben raboskodik, nélküle nem mennek sehova. András töredékes asszociációit összeköti egy állandó elem, az Apa folytonos jelenléte a tudatban, de hiánya a valóságban. Isteni alakként lebeg benne, mindenhol jelen van, még-sincs ott a családdal. Az emlékekben András külön kiemeli a hiányát, de visszatérésének lehetőségét is, mintha magát a Messiás eljövételét várná nyíltan, nem titokban, nem áltatva magát, hogy ez lehetséges, nem bízva benne, csak várva a megtört lelket, aki „elköszönt, mint aki utoljára lát bennünket, mert mindig így köszönt el, mint aki utoljára lát bennünket.”

Ahogy azonban szabadulásuk a lágerből, úgy az Apa visszatérte sem ér fel csodával András szemében. Felhőtlen öröm helyett bizonytalanság járja át az *idegen* láttán, egy áttetsző, de szép arcú idegen láttán, aki átöleli az Anyját és Anyja is őt, de aki András számára egy ölelés után is ugyanaz a szép arcú, de áttetsző idegen marad. A lágerévekben alkotott idealizált apakép hatása, hogy András a valóságos Apát nem emberként, hanem egy tőle távol álló isteni lényként érzékeli, akit elveszített, mielőtt valaha az apja lehetett volna, és akit még anyja ölelése sem tehet érzékelhetővé. A szülők szerelmét András látja a valóság apró mozzanataiban, egy-egy érintésben, Anyja csendbe takart békéjében, de érzékeli egy másik síkon is. Családtörténetét felnőttként jobban megismerve rekonstruálja az Anya és Apa közti szerelem kivirágzását a születése előtti időszakban, a hiányzó reakciókat, érzéseket, megelégedéseket pedig írói fantáziájával kiegészíti. Anyjának mindig is a Biblia volt az egyetlen tulajdona, minden más családi vagyon az Apjáé volt, de az Anya nem volt szegény, így képzeli el őt András. A szabadságot, önmagát választotta, a „szabadságnak adta oda magát mindenestül”, mielőtt hozzámert volna Apához, a gyűrött, zöld borítójú Bibliája pedig, az egyetlen tulajdona, amelyet a lágerbe is becsempészett, ennek a szabadságnak vált a jelképévé.

Hinni Istenben egy dolog, Istennek hinnie az emberben egy másik. Hinni a saját szabadságunkban könnyűvé, testetlenné tesz, nem függünk tovább Istentől, és Ő sem tart minket „végtelenségig a remény lélegeztetőgépén”. Csak úgy lehet túlélni a fogságot, ha közben szabadnak érzi magát az ember – az Anya ezt a látásmódot közvetítette gyerekei felé is. Ebben a testetlen lebegésben András nem érti a szabadulásukban rejülő csodát, hiszen ez nem is csoda, gondolja, „szabadok vagyunk, [...] mert mindig is szabadok voltunk valahogy”. Nem ez, hanem Anyja a csoda, hányszor feltámadt a halálból, hányszor feltámadt a hangja, „verebecskék, verebecskék”, és hányszor fog még feltámadni az emlékezetben. (*Jelenkor, Bp., 2022*)

Tavaly ősszel jelent meg Győri László tekintélyes terjedelmű gyűjteményes kötete, *Aki ha voltam* címmel. A könyv hatszázötvenhat oldalon kronológiai sorrendben fogja össze a lírai életmű eddigi kilenc kötetét és az 1942-ben született költő új irodalmi folyóiratközléseinek változtatását. Azok, akik figyelemmel kísérték munkásságát és jó a memóriájuk, viszonylag könnyen felfedezhetik a kötet címadó verssorának forrását: „mit látok, ha nézek, mit ha fölpillantok, / csak tejjé istenül Héra tőgyű bar-

Kakuk Tamás 75

ÉLET A LASSÚ LUGASBAN

Győri László: *Aki ha voltam.*

Egybegyűjtött versek

mot, / ...a kapun kidőlnek, s ballagnak lassan ki a legelőre, / az idő keskenyül, alig férnek már ki rajta, újat kellene szabni, de nincs, aki leszabja. / korhadó tetején merengek lovagló ülésben, / kifelé? befelé? és most van-e vagy régen? / kizuhan a kapu, lassan kidönti alólam / az, aki csukta, az, *aki voltam, hogyha voltam.*” (*A kapu, a Fordított pohár* című kötetben, 2015). Érdemes elidőzni ennél a szövegrészletnél, mert mintegy összesűrti azt a költői nyelvezetet, amely elidegeníthetetlenül Győri László sajátja; a szelíd pontosságban, keménységben és ironiában felfedezhetjük azt a költői önazonosságot, amelyben a versek olvasója is magára és a világra ismerhet.

Ez a költészet a valóság megfogható képeiből teljeseedik ki, miközben filozofikus világlátásával megteremt a versek saját univerzumát, melyben fontos elem a szikár paraszti létben eltöltött gyermek- és ifjúkor. Ezeknek az éveknek különös ívét húzhatjuk meg, ha összevetjük a *Disznóölők* (*Tekintet*, 1980) és *A végső naplemente* (*Éjszakai híd*, 2020) című verseit, mindkettő a sokak által falusi idillnek vélt disznóölés megközelítése. Az előbbiben: „Kondérban fő az állkapocs, / a kása, a babérlevél, / dideregnek a bélmosók, / cuppog a sűrű trágyalé. [...] Kutya a didergő puli, / eb idő ellette ebül, / körme nyoma csillagjai / kihunynak embertelenül.” Az utóbbiban: „A nap le-sújt, támolygok a porban, / ájulásig vág le rám a nap, / a bárd éle tarkómban, húsomban / serkenti ki fájdalomaimat. [...] Fénybe dőlök, a lassú veszésbe, / le, szűrjatok le, döfjön át a fény, ez a végső naplemente kése, / tetőn, a trágyadomb tetején.” A kívülről, de a valóságot jól ismerő, objektív látásmód érvényesül a vitathatatlan költői kvalitással megírt *Disznóölők*ben, az idő hozadékaként viszont megrendítőbb *A végső naplemente* belülről helyezkedő, szubjektív nézőponttal megszemélyesített üzenete. Győri László egy interjúban (*Parnasszus*, 2019/1.) saját verseihez való viszonyáról és a különböző versváltozatokról ezt mondja: „Teljesen természetesenek tartom, hogy

előveszem a régieket, és ha tudok, javítok rajtuk. Nem tartják költőhöz méltónak, mert a költőséghez az is hozzátartozik, hogy a költő afféle fenomén, akiből árad a vers, nem gyötrődik, nem kínlódik vele, egyetlen pillanat alatt elkészül, csak le kell írnia. Költők után nagyon ritkán marad fogalmazvány, gondosan széttépik, eltüntetik. A kezdet meg a vég látszólag ugyanaz.”

Az *Éjszakai híd* (2020) örök kérdése – „Mentél-e már egy éjszakai hídon, / mikor a híd egészen néptelen, / és elfog a bágyadt félelem, / hogy itthon vagy, de nem vagy mégse / itthon” – körül gyűrűznek a versek. Győri a kötetben megőrzi az addigi életmű jellemző vonásait, miközben határozottan érezzük a folyamatos megújulást; nem költői világa változik, hiszen „minden költő egyetlen verset ír” egész életében, de az idő előrehaladtával a versek gondolati rétegződése jut el egyre nagyobb mélységekbe, már nem „tükör által homályosan, hanem „szemtől szembe” látja magát: „Mert elindulok életembe vissza. / Lépésenként odáig érkezem: / az ösztönösbe, a nem tudatosba, / [...] és itt vagyok a mélyben már ideleln, / ahonnan lejjebb útját sose rója, / ki idáig ért végérvényesen.” A szonett fegyelmezettségébe szorítja *Vissza*-utazását, a vers utolsó két sorában József Attila szellemisége is felsejlik: „A szabadságban, noha tudtam róla, / több volt az ösztön, mint az értelem.” Nemzedékétől, nem csak az irodalomban, elválaszthatatlan a József Attila-i előkép; Győri ahhoz a generációhoz tartozik, amely megkülönböztetett módon hisz a vers erejében, a kimondott és leírt szavak tisztaságában, itt is tetten érhetjük, ahogy kis életkép-mozaikokból nagy táblaképeket épít: „A vén diófa mind merészebb. / Hirtelen sűrű, szapora / barkákat tolt ágaira, hogy megkísértse az Egészet”. A *Májusi fagy* plasztikus leírását adja a hideg pusztításának, és felteszi az örök körforgás kérdését: „Lesz-e jövőre hajnala / olyan, ennél mely derűsebb?” Nincs válasz, csak újabb kérdés: „Hol volt, hol nem volt, elenyészett / szénné vált a galaktika / megannyi forró csillaga. / De hát magamról mit meséljek?” Mit lát még a költő az *Éjszakai hídon*: „Munkál az otthon, család, vacsora, / és itt az éjfél örök vicsora, / szélesre húzott szájjal kinevet: / – Én vagyok az éjfél, és te ki vagy?”

Győri László az ellentmondásos kritikái visszhangot kiváltó *Ez a vers eladó* (1968) című kötetével jelentkezett be az irodalmi életbe, hogy az azokban az időkben áttörést jelentő, fiatal költőket bemutató antológia (*Elérhetetlen föld*, 1969) szereplőjeként, a *Kilencek* alkotócsoporthoz tagjaként is letegye a névjegyet. „Ezt a csoportosulást, ezt a vasreszeléket a mágnes akkor húzta össze, amikor én már lediplomáztam, s vidékre költöztem, tehát hatvanhat után. Addig, az egyetlen, a különböző diákszállókon csak úgy, minden különösebb cél nélkül szinte naponként együtt voltunk” – fogalmazott közel ötven év után a költő (Forrás, 2018/1). Győri az elsőtől számított tizenkét év után adta közre *Tekintet* (1980) című kötetét, majd a *Laposkúszás*

(1984), a *Skandalum* (1995) és a *Bizonyos értelemben* (2002) következett, *A szó árnyéka* (2010) cíművel pedig a költészet kategóriájában elnyerte a Szépíró Társaság az évi díját. Az odáig tartó út pontos, érzékeny összegzését kapjuk Báthori Csaba megközelítésében: „Látnunk kell, hogy az első kötet megjelenését követő négy évtizedben milyen változásokon ment keresztül Győri László lírája: a sűrítésnek, a lepárlásnak, a végső eszszenciák létrehozásának miféle varázslatos, megrendítő folyamata zajlott le költészetében. Mint minden nagy költészet, Győri László költészete is eljut azokhoz a határpontokhoz, végső kérdésekhez, amelyek mindnyájunkhoz szólnak, mindnyájunkat érintenek. Pontosabban nem csak a kérdések határáig jut el, hanem képes önálló kérdéseket is megfogalmazni, sőt, valamiféle válaszokat is találni rájuk. Ez az a terület, ahová tényleg csak azok jutnak el, akik a költészet tiszta magaslataira – vagy Rilkével szólva: »a szív hegyeire« érkeznek.” (Parnasszus, 2019/1).

Az egybegyűjtött versek címtalányának megfejtésekor érintett kötetben (*Fordított pohár*) Győri László olyan klasszikus és fanyar költői világot teremt, amelyben a pátosz megbújik az ironikus látásmód kulisszái mögött: „a napi kis cselekedet / árnyékán növe, a szebb / az érthető, fogható / valóság, a nagy való, / az örök realitás, / a vaskos kalamitás, / mely örökké visszatér, / mint kín és szenvedély.” (*Hajtogatás*) A könyvet akár naplóként is olvashatjuk, ráismerhetünk benne a hétköznapi tennivalók gondosan regisztrált lenyomataira, de a versek sajátos filozofikus látásmódjukkal mégis elemelkednek tárgyuktól: „Azt a régi vasalást, / Mikor anyám keze járt / A vásznon, a lepedőn, / Túl téren, az időn. / Ha vasalok, ő vasal, / Csakhogy meghalt, itt a baj, / Az a gond, a sír alatt / Szítja már a parazsat.” (*Vasalás*) Lírai világában a költői szubjektum a „cseppben a tenger” metaforájában egyre teljesebb lesz: „A hó elolvad, a tájat az idő messzire sodorja, / s fölkel a jel, a nagy nap, a forma, a forma, / elhalványul, ami volt, új képet fest az ecset, / de megtette jóslatul, amit csak megtehetett.” (*Egy Segantini- képre*)

A leírt szavak az évtizedek haladtával súlyosabban nehezednek, de az új versek is megőrzik játékosságukat és hitüket életben, halálban, a költészetben: „Vannak jajvörös, lomha fáim, / árnyas lugasom van, / van Babitsom és Kosztolányim, / van egy-két halottam, / ebihalam a víz mosolyában, / két kis nyughatatlan, / jó volna őket a Homályban / látni más alakban” (*A lassú lugasban*). (*Magyar Napló, Bp., 2022*)

„Bélyeget ütöttek a homlokomra, holott ekkor még / győztes hadvezér vagy a szabad tengereken / kalóz is lehettem volna, aranyporral a körmeim alatt” – áll mottóként Bödecs László új verseskötetének prólógusában. A Kassák Lajostól

78 Hocza-Szabó Marcell

A VÉTKEZÉS SZABADSÁGA

Bödecs László:

Kánaánhoz közelebb

tér- és idősíkjában felfedezhető kapcsolódásokban teljesül, mely a metafizikai jelentésséggel kiegészülve Bödecs előző, *Az árvíz helye* című könyvének özőnvízszerűségének folytatásaként is értelmezhető. Mindezek mellett a *Kánaánhoz közelebb* jól felépített gondolati struktúrája, az ismerős témák (szerelem, magány, útkeresés), a helyszín (Budapest) és azok egyszer melankolikus, másszor (ön)reflexív bemutatása ugyancsak eszünkbe juttathatja a korábbi műveket. A poétikai hagyományt tekintve – talán épp eme azonosságok okán – kevésbé tapasztalható változás. Továbbra is erőteljesen támaszkodik a magyar irodalom kanonikus szerzői közül Juhász Gyula impresszionista versépítkezésére („Lányomaikat megőrzi a hó, / másnapig, amikor megfagy vagy elolvad, / csak addig lehet bármi világos, fehér.”), a József Attila versnyelvére emlékeztető kiasztikus retorikai alakzatok dominanciájára („amit megépítettek, rombolják-e már, az üres helyekre / vajon milyen új romokat hordanak”), valamint Pilinszky tömör, kihagyásos, ugyanakkor a keretességet kedvelő, bibliai motívumokkal dolgozó esztétikájára (*Pilátus utolsó hajnala*). A kötet újdonsága ezáltal a már ismert bödecsi poétika újrakeretezésében rejlik, ami az eddigiek szerves folytatásaként terjeszti ki a szerző költészetének központi vállalásait.

A *Kánaánhoz közelebb* antik drámára emlékeztető, prólógusos és epilógusos szerkezete már olvasás előtt nagy terheket ró a kötetre, ám a kételyek hamar eloszlanak az első, programadó költemény sikerültsége miatt. A *Független* öt versszakos struktúrája három részre osztva adja meg a kötet irányait. Az első és az utolsó két strófában a metaforikus mozgások parallel módon zajlanak, amit a középső, harmadik versszak sorai tesznek teljessé. Erre példa a költemény kezdetén olvasható naplemente pillanata („Éppen-hogy elindult, a házak mögött már bukik le a Nap.”) és a záró versszak baljós leírása („Megérkezik a sötétség, körbeszimatol”), amelyhez a kulcsot a harmadik szakasz ontológiai dilemmája adja meg („bármi, ami kezdődhetne,

származó idézet a dicsőséggel és a szabadsággal kapcsolatos későbbi dilemmákat előlegezi meg, továbbá a szerző előző két kötetében egyaránt viz-szatérő, kiemelten a hiányra építő poétikán való túllépést ígéri. E törekvés jobbára a ciklusokon átívelő versbeszélők eltérő

véget is érhet pont mától”). A naplemente idilli képe és a sötétség vészjósló megérkezése két végpontként fogja közre a középső szakaszban megjelenő kezdet és vég problémáját, amibe így nemcsak a kérdés központiséga, hanem a versbeszélő köztesség-érzete is beleképződik. Hasonló analógia figyelhető meg a vers legfontosabb történése közben is, hiszen bár úgy tűnhet, hogy az állattá válás csak a negyedik versszakban jelenik meg először („Állat leszek az erdőszélen”), valójában annak előzménye már sokkal korábban feltűnik („Lassú mozgás, kényszer nélkül, lehull rólam az emberi arc”). Az emberi lét „lehullása” és állatira cserélése közti – költői ars poeticanak is beillő – sorok azonban újabb tétet jelölnek ki: „Mindez tőled független ugyan, / szabad vagy, én is az vagyok, / van még fantáziám, a valóság nem korlátol”. Az idézett részlet egyszerre reflektál a kezdő sorok folyamatainak embertől való függetlenségére és arra, hogy ennek okán a szabadság csakis a képzelet által élhető meg, amely gondolatot viszont rögtön megsemmisít a már idézett sorral („bármí, ami kezdődhetne, véget is érhet pont mától”). A költemény e kijelentése origóként működve a lírai én versvégi lemondásában is visszaköszön, mintegy belátva, hogy hiába „vöröslök, majd kiszakad belőlem a város”, végül a sorsa mégiscsak az, hogy a sötétség, „mint újszülöttet a farkas, el is vihet magának”. Habár az utolsó versszak azt sugallja, hogy a vers-én önfeláldozásával szembesülünk („engedem, nyugodt vagyok, védtelennek találhat”), voltaképp az önmegadás a lírai szubjektum állati létének sötétséghez való hasonulásából következik, amire a „körbeszimatol” kifejezés is utal. Az állati létbe való menekülés így a szabadság és függetlenség teljesebb megélése helyett a kiszolgáltatottságot fokozza. A suggestív költői képek mögött olyasfajta ellentmondás képződik meg, amely a függetlenség, a szabadság és az – ezen a ponton még meghatározhatatlan – sötétség közé feszül, implicit módon rámutatva arra, hogy ezen értékek egymás nélkül értelmezhetetlenek: a szabadság akkor szabadság, ha azt bármikor feladva kiszolgáltatottá válhatunk.

A prológos többi versét is a sötétség („és a gondlattól vacogok pőrén, / újszülött verítékben, hogy jön az este”), illetve a világosság hiánya lengi be („Ekkor születhetnél, ahogy kialudtak a gyertyák”), ugyanakkor egyre hangsúlyosabbá válnak a – már a *Függetlenben* is megjelenő – város és annak története („Ha van történet, hát mesélhető”), belakhatatlansága („állunk az utcán és gondolkozunk, / mikor menjünk haza”) és megismerhetetlensége („Most nem tűnik semmi ismerősnek, / a látvány: üres tányérok az idő múlásában / születésnapokra terített asztalokon”) köré rendeződő morális és lét-filozófiai kérdések. Innen indulva lép elő az első, *Hadüzenet a bevehetetlen városnak* című ciklus két nagy, időben és térben is eltérő versbeszélői szövege, melyek szembe-ellenálló megkülönböztető jegyei a római számmal ellátott,

valamint a naptári napokat címbe vevő technikában figyelhetőek meg. A morális síkon egy archaizáló nyelvezetű („külvárosi”) hadvezér által a háború pszichológiájába nyerünk betekintést („A győzelem valójában nem a csataterén születik”), amit montázstechnikában kereszteznek egy ontológiai 80 kérdésekkel foglalkozó, autofikcióba hajló („neked mi a keresztneved, kérdezte, / Laci, mondtam, ugyan már bemutatkoztunk”) „belvárosi” versbeszélő útkereséssel kapcsolatos belső monológjai („Ha felnézek néha, már én is csak utakat látok, / mindegyik vezet valahová, de egyik sincsen kiköveve”). A ciklusok szerkezete ezáltal látszólag kétfelé tart, amit összekötnek a lírai szubjektumoknak a város meghódítására utaló vágyai – azzal a jelentős különbséggel, hogy míg a hadvezér szemszögéből ez konkrét jelentéssel bír („célunk a város, egy biztos, / hogy mi foglaljuk el”), addig az autofikciós síkon leginkább az otthontalanság felszámolásának igényére utal („olyanok, mint mindig, valahová mennem kéne, / hogy nyugtom legyen, feloldódni”). A két vers-én alaphelyzetének hasonlósága, a város kívülről, illetve belülről való bevezetlenségének tapasztalata a szólamok összeolvadását ígéri, amit már a ciklus első költeménye is megelőlegez („a két résznek egyesülnie kell”), azonban innen bontódnak ki az egyes szólamokon belül visszatevő elemek fel-feltűnő szabadságértelmezéseinek fő irányjai is.

A hadvezér szemszögéből a szabadságról a parancsuralmi rendszer gondolkodás nélküli és elnyomást végrehajtó folyamatai tanúskodnak: „A legtökéletesebb szabadság: a harctér szabadsága. / A felsőbb utasítások hatalma felülír belső parancsokat, / itt nincs kényszerítő ereje hamis erkölcsnek, / nem fog vissza, nem bénít meg a gyengék féligazsága.”. Az idézett részlet a lehető legpontosabban foglalja össze a lírai én viszonyulását a szabadsághoz, mely így az egyéniség megszüntetésében – vagy másképp: önmaguk elnyomatásában –, a moralizálás felfüggesztésében és az erő piederasztálra emelésében nyilvánul meg. Különös ellenpólus ezzel szemben a mindebből következő harmonikus közösség („összetartozunk, egyek vagyunk”), a sikerből eredeztethető önhittség („terjeszkedésünk üteme igazolja, / velünk az igazság”) és a megingathatatlan bizalom („mi arra megyünk, amerre a legfelsőbb erő visz minket”), amelyek közé ékelt végzetes ellentmondások is csupán a felsoroltak helyességét bizonyítják („Szabadságunkat csak a legfelsőbb hatalom korlátozza, / és aki velünk tart, mindent megtehet”). E gondolati sémák sarkalatos pontjai azonban nem a hadseregen belül bekövetkező történések (például csatateri halál, dezertálás, árulás), hanem a város erőszakos elfoglalásának pszichologizáló és önfelmentő gesztusai által képződnek meg, aminek már a második ciklus elején is van nyoma („A város akkor vétetik be, / amikor a bennmaradtak is felismerik, / igazán mostantól vannak csak biztonságban”). A későbbiekben ennek kiteljesedése a városi civilek „átállítási” terve, miszerint a kiszorítás, a kiszolgáltatottság és az elnyomás a

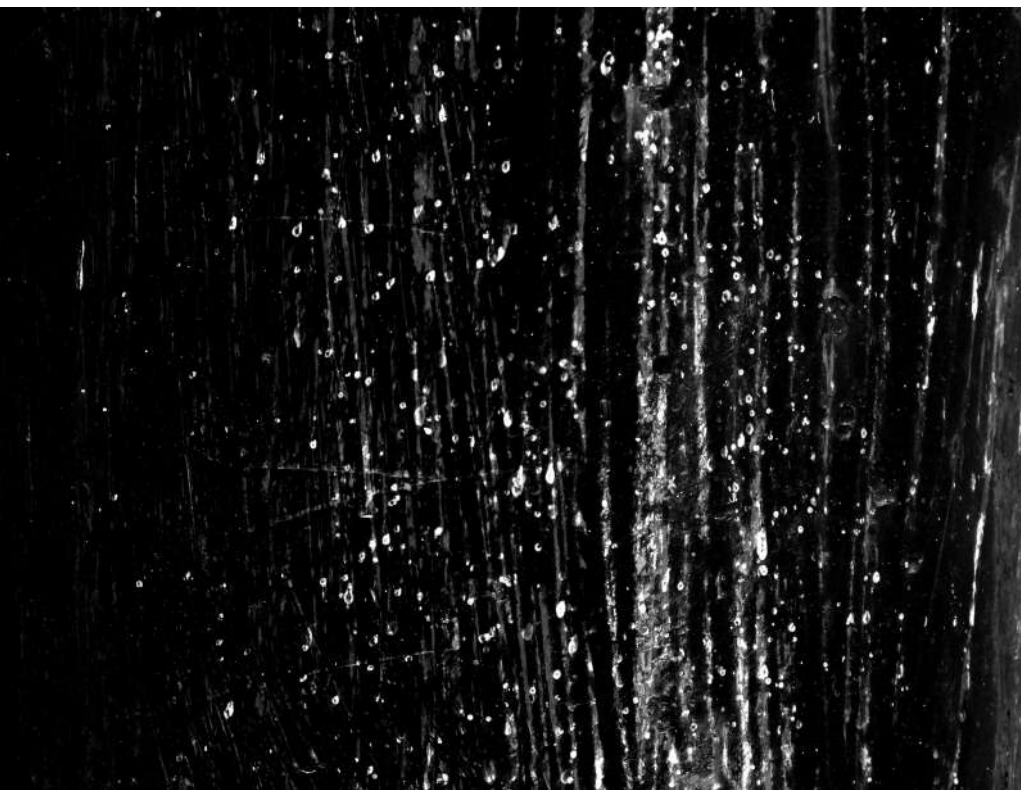
béke eszközei: „Hogy a leigázott népek / békében megférjenek, / helyet csinálunk magunknak, / fallal vesszük körbe, / kiépítjük új kerületeinket.”. A hadvezér szólamának utolsó, a sikeresen elfoglalt város behódolásának dicsőségét leíró darabja viszont arról tanúskodik, hogy a véghezvitt hadi cselekmény nem elégséges, mert hiába a „lábam előtt a fekvő ellenség, a megégett zászló”, ha a „dicsőség nem lehet a hazatérés” és az Örkéntől vett mottó alapján „a győzelem órája már az összeomlás”. A kérdés továbbra is adott: „És akkor hogyan tovább?”.

81

Az autofikciós lírai én hasonlóképp tendenciózusan ismétlődő elemei az időnként felbukkanó koldusok vagy „koldusserű” figurák. A céltalan belvárosi séták során keletkező álomszerű, képzeletből és valóságból egyszerre töltekező képek és az ezekből kibomló társtalanság („a barátok különböző állomásokon maradnak”), düh („Le kéne dugnom valamit a torkán”), párkapcsolati vágyakozás („Csak ne jusson eszembe, hogy van, / hogy szeretem hallani a hangját”) és az önazonosság hiányával kevert rossz közérzet („nem tudom, mit tehetnék, hogy közöm legyen a tetteinkhez, / olyan sokat sétálok idegen helyeken, jó illatú, fényes lugasban, / hogy elfelejtem lassan, miért kell szégyellnem magam.”) alapélménye az otthontalanság, melynek el-lenpólusaként értelmezhető a koldus létforma megjelenései. Az e köré szerveződő szituációkban kezdetben a szégyenérzet és az identitást érintő problémák dominálnak („megpróbálja, vagy ne próbálja, hogy elmondja” [a kéregető az Angliában élő lányának elmondani, hogy koldus lett]), majd a társadalmi különbségek extremitása („de én is megkávéznék, ahogy tenmagad is kávázol”), amit a beckett-i abszurdításra emlékeztető eszközök visznek el a csúcspontig („innen nem hajt el senki, míg meg nem érkezik, aki jön”). Noha az efféle egyén társadalomba integrálhatatlan individualista lázadását a versben főként az egzotikumokhoz társítható csodálat veszi körül, végül mégis felszámolódik mint lehetséges kiút: „Amikor megláttam, már piros szalaggal körbefonták / a rendőrök”. A versbeszélői szólamok ezáltal a kötet végéhez közeledve egyre inkább hasonlóvá válnak, hiszen a hadvezér önmaga (és mások) elnyomásából fakadó szabadságérzete és a kolduslét otthontalanságában otthonra lelő mozzanata csupán olyan illúziók végpontjai, ahová a versek tapasztalata alapján csak csalódás lehet megérkezni („[a] város, ahová szabadon érkezem, romokban áll”). Az epilógus e ráeszmélésekből építkezve – a két versbeszélőt elhagyva és ezáltal egyesítve – a győzelmet immár a valóság elemei helyett a transzcendens felől, a halál közelségéből visszatekintve alkotja meg („maholnap másik világba megyek”), amit a kötet záró verse, a *Pilátus utolsó hajnala* foglal össze. A költeményben a pilátusi vers-én gazdagságon és sikeren alapuló dicsőséges, ám hazug életútja („hamis hit volt /

e gazdagság”) párhuzamba kerül a jézusi tragikus, ám igaz sorssal, amelynek álombeli tapasztalatai okán („A galileai jött és látogatta álmaim”) elkerülhetlenné válik a sorozatos tévedések felismerése („tenyerén lyuk tátongott, jól tudtam, / mitől, de ránézni alig voltam képes”). A vers utolsó sorai emiatt egyszerűre hozzák el Pilátus tettével való szembenézését („Sokakat ítélttem el”) és Krisztus feltámadását („Hallottam a hírt, a galileai feltámadt”), ugyanakkor ezáltal ok-okozati viszonyba hozva a bűnt a megváltás beteljesülésével („életem nem hiába volt, / esőt bocsát a szikkadt, éhes földre.”).

A *Kánaánhoz közelebb* legnagyobb erénye a versbeszélők körül, és egyúttal bennük felépülő világ ellentmondásokkal, kétséges következtetésekkel, merész gondolatkísérletekkel tarkított monológjainak mélységes szubverzivitása. Nem elhanyagolható tényező viszont, hogy ezen törekvések között kiütköznek olyan, öncélúságot tükröző sorok, vagy akár egész versek, ahol a mindenáron való meghökkentés („Reggelente álló fasszal ébredek”), a túlzott egyértelműsítések („itt dőlhetnek csak el a dolgok, / nincs más lehetőség”) vagy a kihagyhatóság (például *Koncert az akadémián, csütörtök* című darab) kötetegészt megbontó zavaival is találkozhatunk. Továbbá nem megkerülhető, hogy a hadvezér által versbeszélt költemények olykor eseménytelen, monoton és önisméltó voltak miatt önmagukban kevésbé érdekesek, csupán a kötet koncepciójában meghatározott fontosságuk menti meg őket. Ezeket feledtetik az egyszerű, mégis megkapó nyelvi lelemények („hogy ne maradjunk szabadnak”), a személyes, vallomásszerű kitárulkozások („Még ha fáj is a tekintete, beismerem, / mindig reméltem, hogy egyszer rám emeli”) és a szinte fojtogató kérdés, hogy mit kezdjünk a szabad akaratunkkal akkor, amikor nem tudjuk, merre menjünk, vagy akkor, ha pontosan tudjuk, de valahogy soha sem érkezhetünk meg. Az autofikciós lírai én belvárosi bolyongásai ugyanis épp az élet olyan tét nélkülségének bizonyítékai, ahol az esetlegesen morális kockázatot jelentő cselekedet leginkább annak elmaradása. A hadvezér szólamában ezzel ellentétben a szélsőségesen egyoldalú, célorientált és erőszakos tettek a bűnök folyamatos elkövetését eredményezik, amit sosem megbánás, hanem önfelmentés követ. Az utolsó versben emiatt találó a pilátusi cselekedet következményeinek példázata, hiszen az ő sorsában a nem-cselekvés („Mosom kezeimet”) lesz cselekedet hatású, ami mindemellett rendelkezik azzal a kettősséggel is, hogy csak ezáltal következhet be Krisztus feltámadása. Pilátus bűne miatt érzett nyugtalansága is már ennek belátására utal, valamint arra, hogy a szabadság záloga a vétkezés lehetősége. A bűn tehát a kötet logikájában nem morális kérdés tárgya, nem jó és nem rossz, csupán az azt követő tetteken múlik, hogy Kánaánhoz távolabb vagy közelebb léphetünk-e általuk. (*Napkút, Bp., 2022*)

A rádiós ébresztő 6:50-kor szólalt meg egy klasszikus zenét sugárzó állomáson. A hangerő, mely kezdetben nagyon halk volt, fokozatosan erősödött 7-ig, amikor is fel kellett kelnie, így biztosítva, hogy apránként ébredjen fel, s ne traumával induljon a nap.

De aznap reggel még mélyen aludt, amikor megszólalt a hang: március 23., kedd, reggel 7 óra van. Csengett a füle a szavaktól.

Fiorella Malchiodi Albedi 85

A DÁTUM

„Te jó ég, ma van 23.!” Felült az ágyban, ellenőrizte az ébresztő kijelzőjét, és igen, tényleg március 23., 7 óra volt. A fénylő piros jelek hipnotizáltak egy pillanatra. Mozdulatlanul, kábultan bámulta őket, miközben a dátum a fejében visszhangzott, mígnem a kijelző átugrott 7:01-re. Magához tért. Március 23... Igen, ez a napja, hogy... A nap, amikor meg kell... Amikor el kell mennie... Semmi, bárhogy küszködött, csak nem jutott eszébe. „A fenébe, milyen szar memóriám van!” – káromkodott magában. Mert abban biztos volt, hogy ez a nap fontos, hogy történnie kell valami lényegesnek, egy régóta eltervezett eseménynek... De hogy minek, arra nem tudott visszaemlékezni. „Nyugi – mondta magának –, gondolkozzunk.” Mintha a fejébe vés-ték volna a dátumot. Ha tényleg ennyire létfontosságú, kell, hogy legyen róla valami feljegyzés. „Jaj, de hülye vagyok, a naptár.”

Felkelt, és kiszaladt a konyhába. A naptár a szekrényre volt akasztva, a mikró fölé. Végigfuttatta az ujját a napokon. 17-én fogorvosi vizsgálat, 21-én gázóra-leolvasás, 27-én Orietta unokanővére születésnapja... De semmi, 23-ával kapcsolatban nem volt feljegyzés.

Akkor talán az irodában a számítógépen jegyezte fel a feladatot. Micsoda rossz szokás: azt jelenti, hogy addig nem fogja megtudni, mi az, amíg be nem kapcsolja azt a nyomorult gépet! És minden bizonnyal egy fontos találkozási pont van szó, ha már így megragadta a dátum, és lehet, hogy 9-kor vagy még előbb van, szóval sietősen kell készülődnie, amit ki nem állhatott. Csúcsforgalomban kellett buszoznia, az üresség felett érzett nyugtalansága pedig csillapíthatatlanul nőtt. Biztosra vette, hogy egy munkahelyi találkozóról van szó, de ha mégis valami más? És ha a város másik felében van, messze az irodájától? Máris késésben lehet. Talán valaki éppen most is őt várja. Nem értette, hogy nem bír visszaemlékezni rá. Halkan átkozódni kezdett. Ez a nap határozottan rosszul kezdődött.

Fél kilencre, kifulladásra ért be a munkahelyére, és amíg a számítógép lassan töltött, számbavette az összes lehetséges feladatát: találkozók, értekezletek, szemináriumok, de megint nem jutott eszébe semmi különleges. Végre megjelent a nyitóképernyő, rákattintott a naptárra, és megerősítést

nyert a gyanúja: a 23-ai négyzet ott fénylett, fehéren és érintetlenül, egyedülként a feljegyzések sűrű hálójának közepén. Nem csak hogy nem volt feljegyezve valamilyen esemény, egyáltalán nem volt ott semmi, de semmi, mintha ez egy ünnepnap lenne! Viszont a dátum egyre ott visszhang-
86 zott a fejében, mintha sokszor elismételte volna, hogy ne felejtse el, de mégis mi lehetett? Erőt vett rajta a csüggedés. A memóriáján a hanyatlás ijesztő jelei kezdtek mutatkozni. Elhatározta, hogy nem gondol rá. A feledékenység miatti aggodalom, vagy talán a kapkodó megérkezés szinte fizikai rosszulétet okozott: hányingert, enyhe fájdalmat a gyomorszájánál. Nekiállt dolgozni. Azt mondta magának: ha csakugyan van valami fontos feladata, és elfelejtette feljegyezni, akkor majd megkeresik őt, ő meg talál valami magyarázatot, és minden rendben lesz. De ez nem volt elég arra, hogy elmúljon a nyugtalansága.

A nap további része simán ment. Semmiféle türelmetlen telefoncsörgés, semmiféle kérdőjelekkel teli email. Sikerült megtennie ezt-azt, bár mihelyst lankadt a figyelme, a „március 23.” elkezdett a fülében zúgni, és gyötörte őt. Láttá sorsát a romló emlékezőtehetsége lejtőjéről. Egész nap érezte a súlyt a gyomrában.

Végre eljött az este, de nem sikerült megfejtienie, miért tűnt olyan fontosnak ez a nap. Úgy döntött, valami könnyűt vacsorázik – még mindig kínozza a hányinger –, és aztán korán lefekszik, de amikor már magára húzta a takarót, rájött, hogy nem is lesz olyan könnyű elaludni. Olvasni kezdett valamit, de a figyelme folyton elterelődött. Felkelt, hogy igyon, és a konyhablakból nézte az eget, ami immár sötétkék volt, csillagtalán. Március 23. lassan a végéhez közeledett, ám a rossz érzés, amiért nem emlékezett a dátum jelentésére, továbbra is nyomasztotta... Megadta magát, nem tehetett mást, gyógyszert kellett bevennie. Öntött egy kis vizet a poharába, és megkereste a fiolát. Mennyire imádta ezt a kis üvegtégelyt, melynek tartalma minden aggodalmát el tudta oszlatni! A csepegtetőt függőlegesen a lámpa fénye felé tartotta. A csepp lassan gömbölyödött, és amikor készült leszakadni, hirtelen fényes lett, egy kis csillag, mely elindult rövidke útján a pohár vízbe, ahol egy pillanat alatt feloldódott. Néha úgy érezte, hogy ez a rituálé jobban elmulasztja az aggodalmát, mint maga a gyógyszer. Gyorsan megitta, visszament az ágyába, leoltotta a villanyt, lehunyta a szemét. Hamarosan már nem is tűnt olyan elkésérítőnek a március 23. és a csalóka memóriája. Gyorsan álomba merült.

Mikor a szúrás belenyilallt, pont a szegycsontja alatt, épphogy elaludt. Nem kapott levegőt. Erős, tompa fájdalom volt; úgy érezte, mintha a beleit ragadta és szorította volna meg egy kéz, éles karmaival a húsába vágva. Még

sosem élt át hasonló szenvedést. Azt kérdezte magától, evett-e valamit, ami megárthatott, de az olyan kifejezések, mint gyomorrontás, savasság, de még a gyomorhurut is szinte családivan, barátságosan hangoztak, legalábbis kevésbé aggasztóan. Ugyan mi közük lehetne ehhez a szűrő fájdalomhoz, és főleg ahhoz a pánikhoz, ami hatalmába kerítette? Segítséget kell hívnia, de még levegőt is alig kapott. Megpróbálta felemelni a karját, hogy elérje a komódon lévő mobilját, de megbénította a fájdalom. Csak a fejét tudta mozdítani. Ránézett a rádiós ébresztőre: majdnem éjfél. Elfordította a tekintetét, de kővé dermedtette egy gondolat. Újra rábámult a kijelzőre. A fényes karakterek, közömbös mozdulatlanságukban, a szoba őket ostromló sötétjében elmerülve, március 23., 23:58-at jeleztek. Ismételten ugyanazok a számjegyek... Megrohanta a kétségbeesett elkerülhetetlenség érzése, hirtelen minden értelmet nyert, s még a gondolat észszerűtlensége ellenére is teljesen biztos volt benne, hogy egyedül az váltja meg, ha kitart addig az egy percig, másfél percig, ami még éjfélig volt, amikor az összes fenyegető szám, mely az időt jelzi, átvált négy ártalmatlan nullára, és a gyűlöletes 23 eltűnik. Bámulta a számjegyeket, lehorgonyzott ennél az egyetlen reménynél, amikor tik, villant az 59: egy pillanatra visszatért a bizalma, igen, képes rá, már olyan kevés hiányzik, már csak egy utolsó percig kell kitartania, akkor is, ha a fájdalom egyre erősebb lett. De a sötétség előrenyomult a vörös fényekhez, melyek kétségbeesetten próbáltak, akárcsak ő, ellenállni. Egyre jobban teret hódított, másodpercről másodpercre. Mígnem az összes gátat áttörte, és mindent elnyelt egy nagy fekete lyukba.

87

Új Forrás 2023/9 – Fiorella Malchiodi Albedi: A dátum

Sokcsevits Judit fordítása

Fiorella Malchiodi Albedi Rómában élő orvos, aki néhány éve ír novellákat. Az első kötete, a *Caldo cosmico* 2018-ban jelent meg az Eretica Edizioni kiadónál. A kötet címadó novellája 2019-ben a Zeno irodalmi díj 15 döntőse között volt.

ULYSSES

(részletek)

3

az utca úgy fogad magába mint egy postaláda
a megszokás kopott ing a válladon
hű kutya az utca lábadnál hever
s a levegő megül a háztetőkön mint egy futószőnyeg
levél vagy tehát s az utca postaláda
sorsod küldemények gépi elosztója
eljuttat a címre amit agykérgedre írtak
hát haladsz a házak tövén mint megannyi színes kötény péknék derekán
de másvalaki illeszti a tekinteted feszes íjhúrokra
a zajok vadul nyaldossák a halántéked vérereid
újságárusnő kínálja a reggel híreit
ó! a hírlap csupa csipke illik melankóliádhoz
lindbergh épp egy szívárványt vont amerika s európa közé
a párizs-marseille expresszen megöltek egy stratégiaprofesszort
a kenyér ára tíz centime-mal emelkedett
de a levegő egy zászlót lenget szempilláid között
és egyenes minden magány akár a gyárak kürtje
a külső kerületek nedvvel telten lüktetnek ahogy a petefészkek
a csillagok látványa felkavar és megrémít
a nő egy teljes kontinens ott halad előtted
és íme casablancában vagy nincsen munkád
ládák gurulnak szerteszét a kikötőben mint a pénzermék
erős olajszag és süvítésbűz tölt be mindent
te csak haladsz tovább a vér egyenleteit követve
a levegő hajszálai közé árbócok és kötélhágcsók akadtak
úgy díszítik akár az indián törzsfőnököt a sólyomtollak

íme a gyapotbálák s gabonahalmok csupa amulett
megcsörrennek a csillagok a vízi ezüstkészleten
egy halászbárka felmetszi a vénák nádasát
de egy plakát csak melyet frissen festett egy hajózási társaság
tétováznak a léptek dobhártyák
és mégis felkönyöklí magát a nap az égen
egy mosoly lendülete a nyolcadik emeletig röpít
minden egyes szó egy teljes dosszié nem más az ég sem
szélesebes írógép az álom
távolodik közeledik már a csönd akár egy erdő

89

4

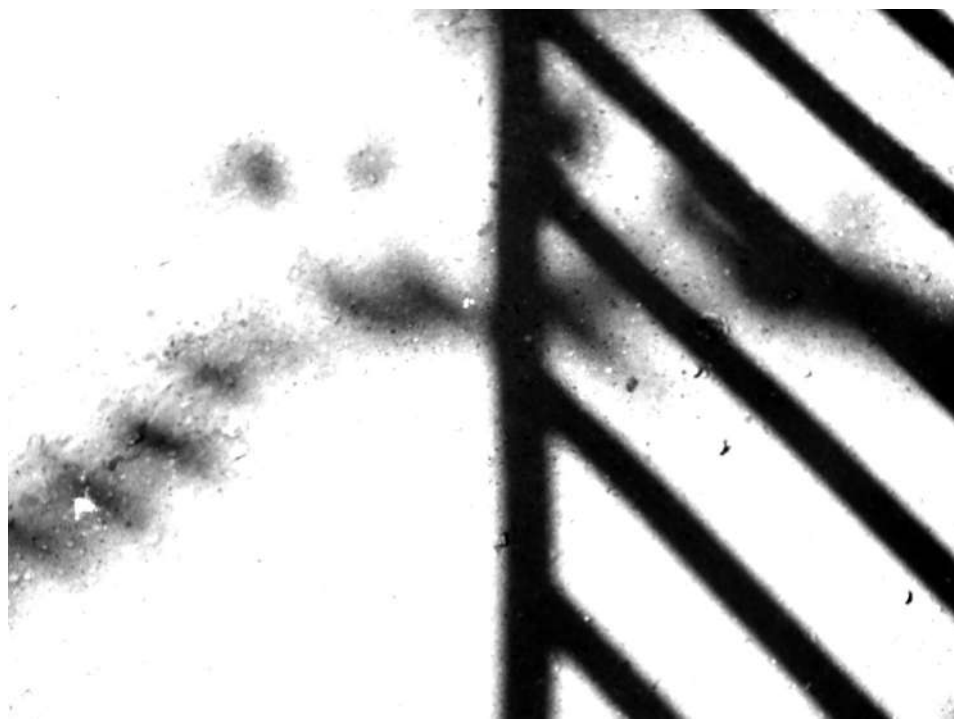
vérünkbe rothadt gyümölcsök hullnak
homlokunk alatt a méregben madarak oldódnak fel akár a gyöngyök
pókok szövik a visszatérés útvonalát a gleccserek csipkemintái közé
a felejtés kovácműhelyében lángok csapnak fel elolvad minden találko-
zás és felejtés
a szívek mint két világítótorony csókot váltanak majd távolodni kezdenek
vadlovak vadászok állig fegyverben az alkonyat aljnövényzetében
a szél támadást indít a pusztában a zsigerekbe harap
a hold szalaggal díszíti fel a fülek laboratóriumát
az események úgy követik egymást mint szomszédos ablakok
az ég kirakatában iránytűk kulcsok kisujjak
az ősz a levelek horoszkópját csippentí eléd akár egy papagáj
vénáid gyönyörű hímzőmintát képeznek
s az idegek
sötétbőrű atléták gumiabroncsok szerpentinek plakátok
nagy háló amelyben csillaglámpások halrajai vergődnek
drótkötél a véletlen rándulások kötél táncosainak
micsoda feszült ruhmkorff tekercs idegháló kontinensek kísértetek térképe
krokodilok jönnek bemélyesztik fogaik az évszakok combjába
utak kanyarognak összevissza sápadtak akár egy arc
idegek korallok és várak tenyészetek a csók árnyékában
idegek fűrtök melyeket hajtúk fogtak messzi csillagokhoz
felparázsló ménesek
barna algák a test vizében
víz alatti virágok hegyes körmök balesetszerűek
szivárványszerűek mosolyszerűek

vonatállomások a hegyek között melyek légiesek mint egy tekintet
 húsban felnyíló pupillák mint egy várakozás azon a nagy lakomán
 ahol a cigányszakács tűzrevaló tuskóként görgeti a sárkányfejeket
 de megérkezik a legkisebb királyfi mentéje alatt sárkánynyelvek
 bélyeggyűjteményével
 és megrezzen a fű az országban kibomlanak a páfrányok a fényben
 felbúgnak az idegek orsói ezek a belső szempillák
 és szétnyílnak a szemek mint az építkezések vagy mint a tavak
 a mezőt vonalak szabdalják mint a tenyereket
 az éjszaka meg engedetlen gyerekként kapaszkodik a fákra
 széttöri a vágyakat a szavakat a madárfészkeket
 szalmából és földből összerakott gesztusainkat a mezőkön
 minden hang megsebzti a levegőt
 mennyi vihar tépi a karokat az eget
 tengerek ömlenek az abroszra mint egy pohár tej
 a nyírfák hajladoznak
 a villámok keresztet vetnek mindenki mellkasán
 felhasítják a sötétséget mint egy császármetszésnél
 és a messzeség fényeket küld akár az ékszerészek reklámpannói

Fordította: Balázs Imre József

Ilarie Voronca 1903-ban született Brăilán, családi neve Eduard Marcus. A román avantgárd két fontos folyóiratának, a *75 H.P.*-nek és az *Integral*nak a szerkesztője. Első kötete, a *Restriți* (Viszontagságok) 1923-ban jelenik meg. Költészetére a képek váltakozásának gyors ritmusa jellemző, koncepciójára a román modernizmus versvilágán kívül leginkább a szürrealizmus volt hatással. 1933-ban Párizsba költözik, a továbbiakban franciául ír. 1946-ban öngyilkosságot követ el. *Ulise* című, kisebb könyv terjedelmű költeménye 1928-ban jelent meg. Ilarie Voronca *Ulysses* című műve Balázs Imre József fordításában a Lector Kiadónál fog megjelenni 2023-ban. A részletet a kiadó engedélyével közöljük.

VALAMI NOKTÜRN

Éjszaka van, és én bízni kezdek a versekben.
Felkapcsolom az összes lámpát,
szorítsa ki a fény a szobából
a kiismerhetetlent.
Csak ami belátható, abba kapaszkodhatok.
Sűrű, nehéz, fekete salak
feszül az ablaknak.

Írnom kell. Szavakkal, metaforákkal
tölteni meg a papírt, nézni, ahogy
bizsereggni kezdenek, leválnak
a lapokról, körbecikáznak faltól falig.
Megremegtetik a pókhálókat,
visszariadnak rejtekeikbe
az árnyékok.

Próbálok, mint riadt egér a zsákban,
megtalálni a tudatalattim bejáratát.
Felnyitni, kipiszkálni az üledéket,
hadd áradjon ki belőlem,
szakadjon át a gát,
történjen meg, aminek kell.

Készenlétben állok.
Figyelek minden neszt, rezdülést,
feszülten hallgatom, ahogy
az ablak küszködik, ropog,
recsegnek az illesztések, de ellenáll.
Egy darabig.

94 Aztán, amikor éles csattanással
végleg feladja az üveg,
szétszóródnak a szilánkok a szobában,
összetörik a villanykörtét,
felkarcolják fedetlen bőröm,
beterítik a szőnyeget,
mint apró, hunyorgó csillagok,
akkor én is lépek.

Megnyitom elmém zsilipeit,
áradjon csak ki belőlem
a felgyülemlett anyag.
És akkor ömlik és ömlik és ömlik
a hosszú évek alatt felgyűlt
sűrű, kátrányos folyadék,
nekiloccsan zúgva, hömpölyögve
a betóduló éjszakának.

Egymásba omlik a két sötét.
És én ott állok majd, és figyelem
a tajtékokat, a dühödt hullámzást,
sodró örvényeket, és bízva bízok,
hogy sikerül majd elég fürgének
és ügyesnek lennem, és kiragadnom
a fekete habok közül,
amikor egy pillanatra a felszínre bukik,
a költészetet.

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT. és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (főszerkesztő-helyettes, kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv

SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

HEGEDŰS GYÖNGYI, KAKUK TAMÁS, MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR,
SOPOTNIK ZOLTÁN, SZILÁGYI MIHÁLY

Online

PAPP MÁTÉ (felelős szerkesztő), SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BARI KÁROLY, BUJI FERENC, DUKAY BARNABÁS, GERLÓCZY GÁBOR,
KELÉNYI BÉLA, KRULIK ZOLTÁN, MUZSNAY ÁKOS, TOLNAI OTTÓ, URI ASAF

Korábbi főszerkesztők: PAYER ISTVÁN, MONOSTORI IMRE

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben

Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a BD Sollers nyomdájában Tatán.